

פרק שלישי

דף נח ע"ב

מקודשת לשני

**הזמין תפילין מהודרות לבנו, וכעת רוצה ליטלם לעצמו,
ולתת את שלו לבנו**

שאלה אדם שהזמין תפילין מהודרות ע"י סופר מומחה ויר"ש ובתים מהודרות עבור בנו שנעשה בר מצוה, וכעת שהתפילין נגמרו רוצה האב ליטלם לעצמו, ואת התפילין שלו רוצה לשפצם שיראו כחדשים וגם את הרצועות יחליף לחדשות לבנו, האם יש בזה חשש איסור?

תשובה יש בזה קצת רמאות, כי הילד סמך דעתו שיקבל תפילין חדשות מאביו, וגם אביו חשב לעשות כך, דשנינו במסכת קידושין דף נח ע"ב האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת לשני. ואמרו בגמרא דהוי רמאי. ויעוין בנודע ביהודה (מהדו"ת אבהע"ז סימן עא) שכתב דעיקר הרמאות הוא שהמשלח סמך על השליח שימלא שליחותו, ולא מילא, ואפילו לא קידשה לעצמו כלל רמאי הוא שחבירו סמך עליו והוא אינו מקיים שליחותו.

גם כאן קטן אביו קונה לו תפילין, וסמך עליו שיקנה לו תפילין חדשות, שיהיו לו לאורך ימים עד זקנה ושיבה, ולמעשה הוא נותן לו תפילין ישנות. אמנם בעניננו האב לא נעשה שליח ממש עבור בנו, אבל גם בגמרא אמרו שלכן שנינו האומר לחבירו, ולא האומר לשליחו, ללמדנו שגם אם לא שלחו לשם כך, ורק אמר לו אם יזדמן לך ללכת למקום פלוני ותלך דרכה תקדשנה לי, אע"פ כן נחשב רמאי.

גם בעניננו, אמנם האבא לא חייב לבנו לקנות לו תפילין חדשות והמהודרות ביותר, אבל כיון שאמר לו אני הולך לקנות לך תפילין חדשות, והבן סמך עליו, יש בזה קצת רמאות, אם יתן לו את התפילין הישנות שלו.

[תקצח]

ובנוסף לכך יתכן שיעבור על איסור נדר כי הקטן דינו כעני, ומה שחשב ליתן לו תפילין חדשות ששוות הרבה יותר מהתפילין שלו, ואסור להחליפו בישנות ששוות הרבה פחות.

וביותר מכך, יתכן שגם מן הדין התפילין שייכות לבן, ששנינו בערכין (דף כד ע"א) אחד המקדיש נכסיו ואחד המעריך עצמו אין לו בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבע לשמן [כלומר שאם הקדיש נכסיו, אין נוטלים את הבגדים שביקש לאומן לעשות לצורך בנו] ויעוין בבבא קמא (דף קב ע"ב) מה שכתבו בגמרא בזה.

וכן פסק בשו"ע (ח"מ סימן צו סכ"ה) אין בעל חוב גובה מכסות אשתו ובניו של לווה, ולא מבגדים צבועים שצבען לשמן, אף על פי שעדיין לא לבשו אותם. והטעם כתב הסמ"ע (ס"ק נט) דכל מה שהקנה להן הרי הוא כאילו מכרן לאחרים. ויעוין גם בקצות החושן (ס"ק יג) שלאחר ציוה לאומן שיעשה בגדים צבועין לשמן זכו בהם.

ואם כן, אם הזמין תפילין ואמר שהוא רוצה לקנות תפילין מהודרות לבנו, והאומנים עשו את התפילין לבנו, יתכן שבנו כבר זכה בהם, ואינו יכול לחזור בו.

דף נח ע"ב

מנהג רמאות

דיבר לשה"ר על בחורה, כדי שהבחור יסרב לה ותשבר, ותסכים להינשא לבנו

שאלה מעשה שהיה בשדכן, ששמע דברים נפלאים על בת ישראל, שהיא אשת חיל ויראת ה'. ורצה שתנשא לבנו, הבחורה סירבה, כי חשבה שתשיג בחור מצוין בתורה כמו שמגיע לה. מה עשה השדכן? הוא תכנן תכנית שטנית ומרשעת, הוא הציע לה בחור מצוין, והם נפגשו ורצו אחד את השני, לאחר מכן הוא ניגש לבחור המצוין, וסיפר לו לשון הרע של שקר על אותה בחורה, וכדי לשכנע אותו שדבריו אמת, הוא אמר לו, אני שדכן ורוצה להרויח, אלא ששמעתי דברים בסתר עליה, ואני חייב לספר לך אותם. הבחור המצוין שמע, והודיע לה שהוא דוחה את ההצעה, הבחורה נשברה מאוד, והשדכן הציע לה אז שנית את בנו, ומאחר ונשברה מאוד ברוחה, בגלל

הסירוב של הבחור המצוין, הבחורה נפגשה עם בנו של השדכן, ועשו תנאים. לבחור המצוין נודע כעבור כמה חודשים שהבחורה היא כלילת המעלות, וכנראה שדברי השדכן הם הוצאת שם רע על בת ישראל כשרה, הוא פנה לבחורה וביקש להמשיך את הקשר, והנה הופתע לשמוע ממנה שהיא כבר משודכת עם בן השדכן, עתה הבין הבחור המצוין את כוונותיו של השדכן, כשהוא משתומם על הרשעות הזאת ועל השפלות שמסוגל להגיע, הוא בא לרב ושטח לפניו את כל מרירות לבו, ומבקש רשות להכריז על השדכן הזה כרשע מרושע על המרמה, ועל הלשון הרע.... מסתפק הרב, האם להכריז עליו את ההכרזה הנ"ל, כבקשת הבחור המצוין או לא?

תשובה יש כאן שאלה חמורה של שידוכי טעות או קידושי טעות, ויש לדון בה תחילה. נאמר במסכת קידושין דף נח ע"ב האומר לחברו צא וקדש לי אשה פלונית, והלך וקדשה לעצמו, מקודשת לשני. תניא מה שעשה עשוי, אלא שנהג בה מנהג רמאות. והקשה הר"ן מאי קמ"ל, פשיטא, וכי מפני שנהג בה מנהג רמאות לא תהא מקודשת?

ותירץ הר"ן ב' תירוצים. א. אין הכי נמי סד"א כיון שעשה שלא כהוגן, יעשו לו שלא כהוגן, ולפקעו רבנן לקידושי מיניה, וכההיא דיבמות (דף קי ע"א) דאותביה אבי כורסיה, וחטפה מיניה, קמ"ל. אי נמי סד"א קידושי טעות נינהו, שאילו ידעה שהלה עשאו שליח לקדשה, לא היתה מתקדשת לו, קמ"ל. עוד כתב תירוצו שלישי יעו"ש.

והנה לתירוצו השני של הר"ן, דהיתה הו"א שהקידושין בטלים, מאחר ואילו ידעה שהלה עשאו שליח לקדשה, לא היתה מתקדשת לשליח, נראה שהקמ"ל הוא שמקודשת לשליח, כיון שהיא רצתה ומסכימה להינשא לשליח, ואע"פ שהמשלח "יותר טוב" והיתה רוצה אותו, קמ"ל "שיותר טוב" היא לא סיבה לבטל קידושין של השליח.

אבל כאן בעניננו, שהיא לא רצתה את בן השדכן, וסירבה לו, אלא שנשברה בגלל הסיפור של הבחור המצוין, ורק לכן הסכימה להינשא לבן השדכן, יש כאן ב' ריעותות מעבר לרמאות. א. היא נפגשה עם בן השדכן, וסירבה לו בגלל שאינו ת"ח מספיק לה בעבור זה, והסיבה השנית, שהראשון מעוניין בשידוך זה, ובנוסף לכל יש לחוש שמא הוי מקח טעות מצידה, בגלל שאבי החתן רמאי ומושחת, ויעוין בנדרים (דף סה ע"א): 'קונם שאני נושא את פלונית שאביה רע', הרי שאם האבא הוא אדם רע, זוהי סיבה גדולה שלא לישא

אשה פלונית, וכן בענינו מן הסתם היא לא רוצה להינשא לבן השדכן שהוא רשע ומרושע.

ולכן יש לחוש למקח טעות, וכן יש לדון על תנאים שהם בטלים ומבוטלים ולא צריך כתב מחילה. ובענין אם כבר נישא, צ"ע אם הנישואין בטלים, וצריך הרב להחליט באופן חכם כיצד לפרסם על השדכן שהוא רשע.

דף נט ע"א

ובא אחר ונטלה הימנו

ביקש מהגביר תרומה עבור בנו החולה, והגביר נתן לו סכום עצום, ולאחר כחצי שעה התבררה הטעות

שאלה קבלנו מכתב וכדלהלן:

בבית הכנסת אצלנו מתפלל אברך ירא שמים, לפני כמה שנים, חלה בנו במחלה נדירה, ויועצי הרפואה המליצו להטיסו לחו"ל לרופאים בעלי נסיון במחלה זו, ובעזרת החונן לאדם דעת, יצליחו לנתחו. אך דא עקא שהוצאות הטיסה והטיפול וכל העלויות הנלוות למבצע זה, הגיעו לסכום עתק של מאה אלף דולר, ולאברך אין אפילו דמי נסיעה עד לשדה התעופה.

אנחנו מתפללי בית הכנסת התגייסנו, וגייסנו עוד עסקנים, ובעזרת השם הצלחנו להגיע לסכום הנכבד הזה, ואכן האברך נסע עם כל הסכום הנדרש לארה"ב, הילד נותח, וחזר בריא ושלם.

כשהאברך חזר לארץ, עשה סעודת הודאה רבתי א. להשי"ת שריפא את בנו, ב. הכרת הטוב לעסקנים ולחבריו שהשתדלו להשיג לו את הכסף.

במהלך הסעודה סיפר סיפור דרמטי. כשבני נכנס לחדר ניתוח, ישבתי עם אשתי בחוץ ואמרנו תהלים, לאחר כחצי שעה, יוצא הרופא בפנים חמורות, ליבנו נפל, איזה בשורה יש לו לבשר, אך הרופא לא השאיר אותנו בספק זמן רב הוא הודיע, פתחנו את המקום, וגילינו שחוץ מהבעיה המרכזית יש כאן עוד איזה טיפול שצריך לעשות, אם אתם רוצים, אנו יכולים להאריך את הניתוח בעוד כמה שעות, וגם לטפל בבעיה החדשה, ואם לא, אנחנו נטפל, רק בבעיה שעליה נדברנו בתחילה.

בוודאי ענינו מה השאלה, תטפל בהכל, אך הרופא עצר את התלהבותנו, ואמר לנו שבשביל הטיפול החדש, דרוש עוד שלושים אלף דולר, פתאום קבלנו חולשה, את המאה אלף דולר הראשונים בקושי השגנו, ואיך נשיג כעת עוד שלושים אלף דולר, אך מצד שני טובת הבן עומד מול עינינו, הסתכלתי על אשתי, היא הסתכלה עלי, וברגע אחד החלטנו, טובת הבן קודמת להכל, וחתמנו על הטופס.

כשהרופא חזר לחדר הניתוח, התפרצנו אני ואשתי בבכי נורא, עברנו כל כך הרבה יסורים בחודש האחרון, והנה ברגע אחד נחת עלינו עוד חוב של שלושים אלף דולר, כאשר אנחנו לא יכולים אפילו לחשוב מהיכן להשיג סכום עצום כזה, אבל ידענו שיהודי אף פעם לא לבד, תמיד מלווה אותו הקב"ה, ובכינו להקב"ה שיושיע אותנו, ויעזור לנו, מה אנחנו בסך הכל רוצים, בן בריא, כדי שיוכל ללמוד את תורתך הקדושה, ויוכל להתפלל לפניך, ויוכל לעשות חסד עם אחרים.

לאחר רבע שעה של בכי ותפילה להקב"ה, כאשר השעון מצביע על השעה רבע לארבע אחר הצהרים, עבר שם במסדרון יהודי אמריקאי, כאשר ראה זוג בוכים, נגש ושאל, האם אפשר לעזור? החלטנו להשיח לפניו את לבנו, וסיפרנו לו על כל מה שעבר עלינו, ועל התשלום החדש שנחת עלינו לפני כמה דקות, שאין לנו מהיכן לשלמו.

אמר לנו היהודי, יש כאן גביר גדול שגר סמוך לבית החולים דקות עשר נסיעה מכאן, אני אסיע אותך אליו, ונראה, נעשה קצת השתדלות.

מה נאמר ומה נדבר, הגענו לבית הגביר, צלצלנו בפעמון, המזכיר שאל אותנו מי זה, אמרתי לו באידיש, איונגרמן פון בני ברק [אברך מבני ברק], מיד פתח לנו את הדלת, עלינו ללשכת הגביר חיכינו חמש דקות, הגביר יצא אלינו, התחלתי לבכות, ורציתי לספר לו את כל הסיפור, אמר לי הגביר, אין צורך, הוא הוציא מעטפה ומסר לי, ואמר לי תצליח, לך לחיים ולשלום.

ירדתי מהמדרגות, פתחתי את המעטפה, בצ'ק היה רשום שלושים אלף דולר!!!! לא פחות ולא יותר, ממש סכום אסטרונומי, בדיוק את הסכום שהיינו צריכים לצורך הניתוח, חזרתי לבית החולים לאשתי שחיכתה לי תוך בכי ותפילות, הראיתי לה את הצ'ק, ושנינו פרצנו בבכי של התרגשות להודאה להשי"ת, שגם בתוך החושך הגדול, הראה לנו את ידו הגדולה. וחוזק

מהצ'ק הגדול, היה לנו חיזוק גדול, שראינו איך שהשם שומר את צעדינו פסיעה בפסיעה.

אני רוצה לסיים, שעד לרגע זה, אין לי מושג, מה קרה לגביר, מי דיבר איתו קודם על המקרה שלנו, זה אצלי ממש תעלומה, אך התוצאה היא התפללנו בכינו וזכינו.

עד כאן סיפר האברך:

לאחרונה הוציאו משפחת יונגרמן חוברת פנימית על אביהם איש חי רב פעלים הגאון הצדיק רבי שלום מאיר יונגרמן זצ"ל, ושם מסופר על אביהם שהיה מנהל את המוסדות בזכרון יעקב, וכמה קשיים שעבר עד שהשיג אמצעי מחיה, ואיך שקיבל הכל בבטחון מוחלט, שהכל מן השמים, ואין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימה.

ובין היתר מסופר שם [עמוד 45] שפעם אחת רדף אחרי גביר מסוים שהוא עסוק מאד, לאחר מאמצים והשתדלויות הצליח הג"ר שלו' מאיר להשיג ממנו הסכמה, שיבא ביום זה וזה, בשעה 4:00 בדיוק ואתן לך תרומה.

רבי שלום מאיר התכונן כראוי, ויצא מוקדם מחדרו כדי להגיע לגביר בזמן, אך אז קרתה תקלה מאד לא צפויה, המעלית נתקעה, הוא צלצל באזעקה, ועד שבאו לחלצו עבר כרבע שעה, הוא רץ בזריזות לגביר, השעה כבר 4:25, הוא ממש מגביר מהירות, נשימתו נטרפה, ובשעה 4:30 בדיוק הוא דפק בבית הגביר, והמזכיר שואל מי בדלת, אומר לו אני יונגרמן מבני ברק.

אתה יונגרמן? התפלא הגביר, והרי יונגרמן היה כבר פה לפני כחצי שעה, כפי שקבענו בשעה 4:00.

מה יונגרמן? איך יתכן אני יונגרמן, ואז התברר הטעות, הגביר הכין צ'ק להג"ר שלו' מאיר יונגרמן. בשעה 4:00 בדיוק דפק על הדלת אברך, הגביר שאל אתה יונגרמן [אברך] והוא השיב א וואדע [ודאי], והגביר נתן לו את הצ'ק שהכין.

כשהבין הגביר את הטעות, אמר לו מצטער, איני יודע היכן למצוא את המשולח ההוא, לתת פעמיים תרומה כזאת גדולה אין לי אפשרות. ולמעשה במקום שלושים אלף דולר, קיבל הג"ר שלו' מאיר רק אלפיים דולר

בלבד, הג"ר שלום מאיר, למרות שהיה דחוק מאד מאד לתרומה זו, להחזקת מוסדותיו, לא הצטער, וקבלו בבטחון, הוא אמר, העיקר שהכסף הלך לצדקה למקום טוב.

עד כאן המעשה שקראתי.

כעת אני מצליב נתונים, ונתברר לי בוודאות, שיש קשר בין הסיפורים, אותו אברך שהיה בבית חולים עם בנו, הוא האברך שקיבל את השלושים אלף דולר במקום הג"ר שלום מאיר יונגרמן.

השאלה היא, האם הכסף שקיבל האברך, זה כסף כשר, ואם כן עלי לשתוק, או שמא הכסף שהאברך קיבל, זה נמצא אצלו בטעות, ועלי ליידע אותו על כך, כדי שלא יעבור על איסור גזל, וצריך להחזירו למוסדות זכרון יעקב?

תשובה בסיפור מופלא זה, רואים בחוש השגחה פרטית, אך עדיין יש לברר אם זה באמת סייעתא דשמיא, או שזה נסיון מהשמים להשיב את הכסף. והעצה היא לברר את הדין, אם על פי דין הכסף יכול להישאר אצל האברך, יש כאן השגחה פרטית, אך אם על פי דין, אין לאברך להשאיר את הממון אצלו, הרי זה נסיון, כדי שיחזיר את הכסף, ולא יכשל חס ושלום בגזל.

כעת יש לברר שני נידונים, א. האם מה שהגביר נתן לאברך מבני ברק את הכסף זה מקח טעות, כי טעה וחשב שהוא יונגרמן שאיתו סיכם לתת לו את הכסף. ב. האם הגביר צריך לתת שנית סכום נוסף למוסדות של הרב יונגרמן, שהרי מתחילה החליט בדעתו לתת למוסדותיו סכום נכבד זה, ואולי כיון שזה נחשב לנדר, צריך לקיימו, למרות שנתן צדקה אחרת.

א. האם האברך צריך להחזיר את הכסף

לכאורה היה אפשר להביא ראיה מיצחק שבירך את יעקב, אף שטעה וחשב שזה עשו, ולבסוף כשנודע לו שיעקב לקח את הברכות במרמה חלו הברכות, ולא היה צריך לברכו שוב, ולא אמרינן שהוי מקח טעות. ויש לדחות, ששם לאחר שעשו נכנס, ונכנס הגיהנום עמו, ונודע ליצחק שעשו הוא רשע, אם כן אדרבה אז התברר לו שהברכות מעיקרם אכן היו מגיעים ליעקב.

ונראה אף אם נאמר שיש כאן מקח טעות, אין מי שיחזיר את הכסף, כי הכסף לא היה מיועד לאברך, אלא לבנו הקטן, שהוא צריך את הטיפול הרפואי, ואביו הוא רק האפוסטרופוס המטפל בו והכסף לא הגיע אליו, ואם כן אם יש אחד שצריך להחזיר את הכסף, זה בנו הקטן, וכיון שלקטן הגיע הכסף בהיתר גמור, אינו חייב להחזיר כשיגדיל, כי הוא לא נהנה מהכסף, הוא רק הברית ארי, וכשפרע את החוב לפרופ' הרי הוא דומה לפרוע חובו של חברו דפטור כמבואר בשו"ע (חו"מ סימן קכח ס"א).

ובפרט שלאחר שהכסף כבר הגיע ליד הרופא, היה כבר יאוש הן מצד הגביר, שנודע לו הטעות, קודם שהכסף הגיע ליד הרופא, והן מצד ראש המוסדות, שכבר נודע לו שבא עני, ולקח את הכסף שהיה מיועד עבורו ובהיתרא אתי לידיה.

ב. האם הגביר צריך לתת תרומה נוספת

לכאורה כיון שהחליט בדעתו לתת את הסכום לצורך המוסדות, אסור לשנות את הצדקה, וצריך לתת פעם אחרת למוסדות, כמבואר בשו"ע (יו"ד סימן רנט סעי' א-ב) שאם פסק צדקה, אסור לשנותה לצדקה אחרת, ודווקא למצוה קלה יותר, אבל למצוה חשובה יותר, מותר לשנות, ואם שינה צריך לתת פעם שניה.

וסדר חשיבות הצדקה, כתב בחכמת אדם (כלל קמה ס"ז) א. לפרנס עניים חולים, או אפילו בריאים מחוסרי לחם בזמן הרעב, ב. הספקת נערים ללמוד תורה, וכל שכן ליושבי בית המדרש כדי שילמדו, ג. בניית בית הכנסת, או לשאר צורכי בית הכנסת. ד. צרכי עניים, [ויש אומרים דצרכי עניים עדיף מבנין בית הכנסת]. ה. להשיא בתולות עניות וכל שכן יתומות.

ואם כן בעניננו, למרות שהילד הוא חולה מסוכן, מכל מקום כעת הוא כבר נמצא בניתוח, ויצא מכלל סכנה, ורק שנשאר עליו חוב לפרוע את הרפואות, ואין זה אלא צרכי עניים, וכיון שראש המוסדות צריך את הכסף, לצורך הספקת נערים ללמוד תורה, וליושבי בית המדרש כדי שילמדו, חשיבותו קודמת מצדקה ואסור לשנות, ואולי צריך הגביר לתת פעם שניה למוסדות.

אמנם נראה שמשני טעמים, אין הגביר צריך לתרום פעם שניה:

א. שכתב הרא"ש (ב"ב פ"א סימן כט) בשם ר"ת שלדבר מצוה מותר לשנות, וכן הביאו התוספות בערכין (דף ו ע"ב) בשם רבינו ברוך, אמנם בטור ובשו"ע לא פסקו כן, אלא פסקו כשאר הראשונים שאסור לשנות, וכתב במהרש"ם (ח"א סימן מט) בשם המהרשד"ם (יו"ד סימן קסט) דבכל שינוי בצדקה הוי איסור תורה, וספיקא דאורייתא להחמיר.

אמנם הביא שבשער אפרים (סימן סו) הרחיב הדיבור בענין זה, וכתב דלשיטת ר"ת הסכימו רוב בנין ורוב מנין של הראשונים. עוד הביא שהבית יוסף (שם) כתב בשם הגהות מרדכי (כתובות ס"י רצה) דיחיד יכול לשנות צדקה שלו לדבר מצוה, כמו טובי העיר בצדקות של בני העיר, עיי"ש.

ויעוין בשבט הלוי (ח"ב סימן קיט) שדחה ראיה זו, שכוונת המרדכי היא שיכולים למכור את הבגדים ולתת את הכסף לטובת עניים, אבל לא לשנות לצדקה אחרת, אבל בכל זאת כתב, שיש לצדד דתלמיד חכם עני שהוא במצוקה גדולה, והיא מצוה בשעתה, ויש בזה כבוד התורה, וגם להחיות עני מרוד, מצוה לשנות עבורו מצדקה שלא ניתנה לאדם, ועדיין צריך לי ביאור.

לסיכום: פשטות דברי הפוסקים, שאין לשנות לצדקה אחרת, ולדעת המהרשד"ם זה איסור דאורייתא, אבל בכל זאת אפשר למצוא סימוכין להקל, כשקשה לו לתרום פעם שניה.

ב. שאלתי את מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א מה עושים כאשר עני מגיע לבית הכנסת, ועד שהמתפלל מוציא את הכסף, העני כבר יצא מבית הכנסת האם צריך לרדוף אחריו? והשיב ששאל שאלה זו את החזו"א, והשיב שאין צריך, שדעת הנותן לתת צדקה, הוא על דעת שהעני יבא לקבלו, אבל לא על דעת שיצטרך לרדוף אחריו, ואין בדעת האדם לתת צדקה, על מנת שישתעבד לעני.

גם בעניננו ידוע שהגבירים הם אנשים עסוקים מאד, וכשקובעים שעה, זה על דעת שאם הגבאי לא יבא בשעה היעודה, הוא מפסיד את הנתינה, ואינם יכולים להיות משועבדים כל היום לצרכי צדקה, כיון שהבטיחו לתת, ועל דעת כן הם מתחייבים, וכיון שהג"ר יונגרמן זצ"ל לא בא בזמן [מחמת אונסו], יכול לשנותו לצדקה אחרת, כי לא נתחייב לרדוף אחריו.

דף נט ע"א

אדהכי והכי אתא איניש אחרינא

צריך להדליק נר חנוכה בשני הפתחים מפני החשד, מה הדין במקום הפסד

שאלה שנינו בשבת (דף כג ע"א) דמי שיש לו ב' פתחים צריך להדליק נר חנוכה בשניהם, מפני החשד. מה הדין כשממהר מאוד לרכבת, ואם ידליק בשני הפתחים יפסיד ממון, האם גם אז צריך להדליק?

תשובה בהמשך הגמרא בשבת, שאלה הגמ' ומנא תימרא דחיישינן לחשד, והשיבה הגמ' דתניא אמר רבי שמעון בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פיאה בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד... יעו"ש.

והקשה החכם צבי מדוע הגמרא שאלה מנין שחיישינן לחשד, הרי מצינו בש"ס בהרבה מקומות שחששו לחשד, ולא שאלה הגמ' מנלן, ועוד מדוע הגמ' לא הביאה את המשנה בשקלים שכתבה שחוששין לחשד שנאמר והייתם נקיים.

וכתב בספר חדושי יחיאל (עמ' יג) שהגמרא שאלה מנלן שחוששין לחשד גם במקום שיש לו מזה הפסד ממון, כגון בחנוכה שצריך להדליק נר נוסף, וע זה הביאה הגמרא ראייה מפאה, יעו"ש.

הרי לפנינו שלמרות שיש הפסד ממון, בכל זאת גזרו חז"ל וחששו לחשד. אך עדיין י"ל שכל זה דוקא בהפסד מועט, אבל כשיש הפסד גדול יתכן שלא חוששין לחשד.

והנה יעוין בתורה לשמה (סימן תפ) שכתב: הנה ידוע שהאדם העושה דבר המביאו לידי חשד, שצריך לנקות עצמו לפרש הענין כמו שהוא, כדי שלא יחשדוהו, ונסתפקו אם צריך לפרש ולהודיע קודם המעשה אשר יעשה או דלמא אחר שיעשה המעשה ההוא אז יתחייב להודיע ולפרש דבר ההיתר שלו איך היה, ואת"ל שצריך להודיע ולפרש מקודם כדי שלא יבא לגרום לבני אדם שיחשדוהו בזמן אשר מה דביני וביני, הנה נסתפקנו אם יהיה לו איזה פסידא אם יודיע הדבר קודם שיעשנו אי שרי ליה לעשות ואח"כ יודיע ויפרש

הענין לנקות עצמו, או דלמא בכל גוונא אין לו רשות לעשות דבר המביאו לידי חשד עד שיודיע ויפרש הענין להסיר החשד.

והשיב: איתא בגמרא דקדושין דף נט ע"א רבין חסידא אזיל לקדושי ליה אתתא לבריה, קידשה לנפשיה, ומקשה בגמרא והתניא מה שעשה עשוי אלא שנהג בו מנהג רמאות, ומשני לא יהבוה ניהליה, כלומר לא רצו ליתן אותה לבנו. ומקשה הגמרא איבעי ליה לאודועי כדי להוציא עצמו מן חשד מנהג רמאות, ומשני סבר אדהכי והכי אתא אינש אחרינא ומקדש לה.

נמצינו למדין שצריך שיודיע ויפרש הענין להסיר את החשד קודם שיעשה המעשה, דהא הכא ודאי אח"כ הודיע רבין חסידא הענין וסיפר שלא רצו ליתנה לבנו, ועכ"ז מקשה דצריך להודיע קודם המעשה דיליה.

גם נמצינו למדין עוד, דאם חושש פן יהיה לו פסידא בקדימת הידיעה, שרי, דהא משני הטעם דלא המתין עד שיודיענו תחילה ויקדש אח"כ משום דחשש פן יפסיד זו האשה שיבא אחר ויקדשנה, ואף על גב דהפסד הזה הוא בספק, וכ"ש בודאי, עכ"ד.

ועדיין יש מקום להסתפק, דיתכן דדוקא התם שלבסוף הסיר מעליו את החשד, לכן היה מותר לו להיכנס לחשד במקום פסידא, אבל בנר חנוכה, שאין לו דרך להסיר מעליו את החשד, והאנשים שיחשדו בו שלא הדליק נרות ימשיכו לחשוד בו לעולם, יתכן שגזרו חכמים אף במקום פסידא אם אין ההפסד גדול כל כך, וצ"ע.

דף נט ע"א

קבליה לר' זירא

**לתלות תמונה של הלוקחים ספרים מבית הכנסת ללא רשות,
כדי למגר את התופעה**

שאלה יש בתי כנסיות הסובלים כבר זמן רב מגניבות, לא מדובר על גניבות של כסף או מוצרי ערך, אלא על גניבות של...ספרי קודש.

באחת הבתי כנסיות סובלים הגבאים מתופעה זו, והם שואלים:

יש לנו ב"ה ספריה מאד גדולה ואנשים שרוצים לעיין בספרים, מורים היתר לעצמם לקחת את הספר הביתה, ולפעמים גם לזמן רב, ואנשים שבאים ללמוד לא מוצאים את הספר ונגרם מכך ביטול תורה דרבים.

פרסמנו על כך מודעות רבות, ולצערנו הרב זה לא הועיל, אנו מלמדים עליהם זכות, שכנראה חשקת התורה שבוערת בם מחפה על כל איסור, ומכל מקום, אין בזה שום הוראת היתר, לקחת ספר הביתה ללא רשות.

ברצוני לשאול, האם מותר לנו להתקין מצלמות בבית הכנסת, ולפרסם שמהיום המקום מצולם, ומי שיתפס לוקח ספר נראה לו את התמונה ויצטרך להחזיר את הספר, ואם ה'לוקח' לא יהיה מוכר לגבאים תמונתו תפורסם ברבים, וכך בטוחני שאם פעם אחת תמונה של לוקח ספרים תפורסם ברבים, יותר לא ילקחו ספרים ללא רשות, אך מאידך, אותו אדם שתמונתו תפורסם מאד התבייש, ועלול גם להזיק לו בשידוכי בניו, האם בכל זאת מותר לעשות זאת, כדי להפסיק את הנגע המביש, שלצערנו הרב הרבה בתי כנסיות סובלים מתופעה זו?

תשובה אמרינן בקידושין דף נט ע"א רב גידל הוה מהפך בההיא ארעא [מחזור ומשתדל לקנות קרקע מסויימת] אזל רבי אבא זבנה [הלך רבי אבא וקנה את אותה קרקע לעצמו], אזל רב גידל קבליה לרבי זירא, אזל רבי זירא וקבליה לרב יצחק נפחא, יעו"ש שרב גידל לא ידע שרבי אבא כבר רצה לקנותה.

ולכאורה קשה איך היה מותר לרב גידל לספר לרבי זירא ולרבי יצחק נפחא על כך, והרי זה לשון הרע [והרי ר' זירא לא היה דיין בדבר, שאם היה דיין היו צריכים לבא שניהם יחד, והיה ר' אבא אומר לו מיד את טעמו], ומזה הוכיח החפץ חיים (לשון הרע כלל י ס"ג באמ"ח ס"ק לד) שאם עשו לאדם עוולה ועל ידי שיספר זאת לאנשים שדבריהם נשמעים יהיה לו תועלת להבא, ואולי על ידי זה ישיב לו הגזילה וההיזק, מותר לו לספר להם ולבקש מאתם שיסייעוהו בזה.

עוד אפשר להביא ראיה לכך, שהרי מותר לתבוע בבי"ד אדם שגנב, למרות שבבי"ד יושבים דיינים, וגם יושב ספרא דדיינא, ולפעמים גם יושבים שם תלמידי חכמים הרוצים לעשות שימוש, ולא מצאנו בשום מקום, שהתביעה

נחשבת להוצאת לעז על הנתבע, כיון שהוא רוצה להציל את ממונו, וזה ביוש לתועלת מותר.

אמנם ברמ"א (ח"מ סימן תכא ס"א) כתב, מי שקובל על חבירו שמסרו או גנב לו וכיוצא בזה, אף על פי שלא יכול לברר עליו, מכל מקום פטור, דהרי לא כיון לביישו. ולכאורה משמע שרק פטור, אבל לא שמותר לכתחילה לבייש.

אמנם שם מיירי כשאינו יכול לברר שהאמת איתו, אבל במקום שיכול לברר, כמו בענינו שיש מצלמה וזה נראה לעיניים, מותר.

וראיה לכך מדברי הרמ"א (או"ח סימן נד ס"ג) שכתב: "נהגו בהרבה מקומות לקבול בבית הכנסת שיעשה לו דין, בין ישתבח ליוצר", עכ"ל. דברי הרמ"א אמורים לגבי הלכות הפסק, שאין בזה חטא כי נחשב צורך מצוה. אבל עדיין יש לשאול איך מותר לאדם לפרסם ברבים ולבייש את חבירו. התשובה לכך היא, שמאחר ואין דרך אחרת להציל עשוק מיד עשוקו מותר. [ואבי ע"ה סיפר לי שבתחילת הישוב בעיר בני ברק, כאשר גרו בה עשרות משפחות בלבד, התלונן אדם על חברו שמסיג גבולו בפרנסתו, והקים רעש בבית הכנסת "הראשונים", והפסיק את התפילה ברשות הדיינים עד שהמתפללים עשו לו דין].

ויעוין גם במגן אברהם (סימן שלט סק"ג) שבעבר היה המנהג, שאם אחד היה לו תביעה על חבירו, היה יכול לעצור את כל התפילה בשבת בבית הכנסת, עד שהקהל טיפלו בעושה, ורבינו גרשום מאור הגולה, תיקן שלא לבטל התמיד בשבת, בשביל טענה של יחיד כנגד יחיד. ויעוין במור וקציעה ובמחזיק ברכה שהאריכו בביאור תקנת רבינו גרשום. הרי שמותר לקבול ולבייש אדם ברבים, כדי להציל את ממונו.

וביותר מזה מצינו, שכתב בשו"ע (ח"מ סימן רלז ס"א) המחזיר אחר דבר לקנותו או לשכרו, בין קרקע בין מטלטלים [עני המהפך בחררה] ובא אחר וקנאו, נקרא רשע. וכתב בסמ"ע (סק"א) ומכריזין עליו בבית הכנסת שעשה מעשה רשע כזה. למרות שהועיל שעשה המהפך אינו כל כך גדול, מכל מקום מותר להכריז עליו בבית הכנסת, שנקרא רשע, ואולי כל שכן בענינו, שמותר.

ויעוין בשו"ת הרי"ף (סימן קלג) שכתב, אחד מן התלמידים גנב ספרי פרושים לחבירו, וכשתבעו ממנו נשבע שבועה חמורה שלא יחזירם לו עד שיעתיק אותם, ויש מי שהורה שמותר לגנבן. והשיב, הגונב והמורה כולם

טעו שלא כדין עשו, שזה שהורה שמותר לעשות כן, דומה לו משום שמתלמד דברי תורה שהיא מצוה היא, וטעה משום שאמר לולב הגזול והיבש פסול, ואתמר עלה משום דמצוה הבאה בעבירה המקום שונאה, שנאמר 'כי ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה'.

ובשדי חמד הביא, שהגאון ר' יוסף קרעצמער זצ"ל העיר על תשובת הרי"ף מדברי הש"ך (חו"מ סימן רצב ס"ק לה) שאם הפקידו ספר אצל חבירו, מותר להעתיקו בלא רשות המפקיד, למרות שיודע שחבירו מקפיד על כך, והטעם דכתיב, 'לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב', שאין לבזות מי שגונב דברי תורה ומעתיקן, יעו"ש מה שהאריך בזה.

ונראה שלא קשה, שדברי הש"ך מיירי כשהספר הגיע לידו בהיתר, ורק מעתיק את התוכן של הספרים, בזה מותר, ואין עליו שם של גנב, אבל כשגונב את הספר עצמו, ח"ו בזה לא מיירי הפוסקים, שמותר לגנוב ספרים, כדי ללמוד, ועל זה כתב הרי"ף, שיש עליו דין של גנב, והלימוד בספר היא מצוה הבאה בעבירה.

לסיכום: לכאורה מותר, אבל בכל זאת, אולי יש לחלק בין פרסום שמו של אדם, לבין פרסום תמונתו, ובפרט שלאנשים זה לא נראה כל כך חמור, לקחת ספרים מבית הכנסת, ולכן בכל מקרה ומקרה לגופו, יש לבקש היתר מהרב של אותו מקום.

הפצת תצלום הגנב, כשיצפו בו כאלו שאין להם תועלת בזה

שאלה מעשה באדם שנכנס לאחת מחנויות הרשת של חברת תכשיטים, וביקש לרכוש טבעת משובצת יהלומים עבור אשתו. המוכר הציג בפניו מגש מלא בטבעות, והקונה נטל לידו את אחת הטבעות כדי לבחון אותה מקרוב. המוכר הסית דעתו לרגע, וחיש מהר נמלט הקונה מהחנויות.

בחנות מותקנת מצלמה, שצילמה את מהלך הגניבה, ובסרטון שצולם נראה הגנב באופן ברור מאוד.

חלפו מספר שבועות, והמשטרה טרם עלתה על עקבותיו של הגנב, וכעת, מבקש בעל הרשת, שהינו יהודי ירא ה', לשאול: האם אני רשאי לשלוח את הסרטון למחשבי כל החנויות שלנו, ולחנויות אחרות שאנו מקושרים עמם, על מנת שיצפו בו המנהלים והעובדים, ויישמרו מהגנב שנצפה שם, או שמא קיים כאן חשש ביוש בגילוי קלוננו של הברנש, כי מן הסתם שהפצת הסרטון

תגיע לעוד הרבה מקומות ורשתות [כי יהיו כאלו שימשיכו להפיצו לאחרים], ויצפו בו רבים שאין להם תועלת בכך?

תשובה הצעתי את השאלה בפני גיסי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ואמר שאסור להפיץ את הסרטון, כי צפיית אלו שאין להם כל תועלת בו נחשבת ללשון הרע!

ואין זה דומה לנדרון דלעיל, כי התם המטרה היא, שהגנב יחזיר לו את גניבתו, ועל ידי שיקבול עליו ויספר, זה יביא לו תועלת מותר, אבל כאן בסיפור הזה, הרי המטרה היא, כדי למנוע את אחרים מנזק, ומי יימר שמותר למנועם מנזק, גם על ידי שיהיו אנשים שיכשלו בלשון הרע ללא כל תועלת.

דף נט ע"א

עני המהפך בחררה

הגבאי ניגש לשאר הכהנים וביקש מהם לצאת מבית הכנסת

שאלה מעשה שהיה בבית כנסת מסוים, שרצו שני מתפללים לעלות למפטיר. האחד הוא ראובן, יהודי ירא ה' שאינו בעל אפשרויות כספיות גדולות, שבאותה שבת היה היארצייט של אביו. השני, הינו עשיר גדול, שמעון כהן שמו, ואצלו היה היארצייט לאבי-זקנתו.

אחד מגבאי בית הכנסת פנה אל שמעון, וביקש ממנו בשם כל הגבאים: "ראה נא, ראובן חברינו, אינו בר יכולת לרכוש עלייה במחיר גבוה; אנא, יראה כבודו שלא להעלות את המחיר, ויותר לו על העלייה, ובזה תהיה זכותך גדולה יותר". העשיר הנהן בראשו, אך בליבו לא קיבל כלל את דברי הגבאי.

ובכן, הגבאי הכריז על מכירת עליית המפטיר, והתחרות בין ראובן לשמעון החלה. 100, 200, 500, 1000, כמובן שהגבאים לא ראו בעין יפה את ההתחרות, אך מחוסר ברירה נאלץ הגבאי שניהל את המכירה להמשיך במכירת המפטיר, עד שלבסוף נקב שמעון בסכום של 4000 שקלים, ומכאן כבר ראובן לא יכול היה להרשות לעצמו להמשיך, ושמעון הוכרז כזוכה במפטיר.

גבאי בית הכנסת התמלא ברוגז, איזה חוסר ויתור משווע ומדת נצחנות, עלי ללמד את שמעון לקח, אמר בליבו. למרות ההכנסה הנאה לקופת בית

הכנסת, החליט הגבאי שימנע משמעון הקונה לעלות מפטיר, ועלתה במוחו הברקה נפלאה.

מה עשה הגבאי? פנה אל הכהנים הנוספים ששהו בבת הכנסת, וביקש מהם בנימוס, לצאת מבית הכנסת. כעת הכהן היחיד שנותר היה שמעון, שהוזמן אחר כבוד לעלות לעליית כהן.

מאוחר יותר, כשהגיע תורו של המפטיר לעלות, ניגש שוב שמעון לבימה, אך כאן ניתקל בסירוב נחרץ מצד הגבאי, "לעלות לעלייה נוספת אינך רשאי, שכן מבואר בשו"ע (סי' רפב ס"ה) שאין להעלות למפטיר מי שכבר עלה לתורה [במקום שיש אחרים שיודעים לקרוא את המפטיר]. משכך, סיים הגבאי, מחוסר ברירה נאלץ להעלות את הבא אחריו בתור, ראובן". (וע"ע בכף החיים שם ס"ק נט).

לאחר השבת, הגיע הגבאי וביקש לשאול: ראובן אמנם שילם עבור העלייה 2000 שקלים, כפי הסכום שנקב באחרונה, אך לכאורה גרמתי במעשי [במניעת עלייתו של שמעון והפקעת חיוב התשלום שלו], להפסד של 2000 שקלים נוספים לקופת בית הכנסת; וממילא ברצוני לשאול, האם עלי לשלם את הסכום לקופת בית הכנסת?

תשובה הגבאים הודיעו לשמעון שהעלייה מגיעה לראובן, וביקשו ממנו שלא להעלות את המחיר, אך הוא בגאווה לא שעה אל דבריהם, ו'חטף' מראובן את העלייה, המיועדת לראובן על פי תקנת הגבאים, שיש להניח את עליית המפטיר לזכיית מתפלל שיש לו יארציט. ויעויין במבואר בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' קג), שיש שיעבוד לבית הכנסת לתת עלייה לבעל יארציט, ושיעבוד זה קודם למכירת העלייה. והוסיף שיש בכך גם משום 'ועשית הישר והטוב', שהרי בעל היארציט לא יכול לעלות ביום אחר, דיומא גרם, והאחר יכול לקנות ביום אחר.

והנה, נאמר במסכת קידושין דף נט ע"א: עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו, נקרא רשע. וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' רל"ז ס"א): "המחזר אחר דבר לקנותו או לשכרו, בין קרקע בין מטלטלים, ובא אחר וקנאו, נקרא רשע", (ומכריזים עליו בבית הכנסת שעשה מעשה רשע כזה. סמ"ע). ובירושלמי (קידושין ריש פ"ג) מובא, שרבי זעירא קילל את מי שרואה שחבירו חפץ לזכות במקח, ועומד ומתחרה עמו כדי לגרום לו שיוסיף במחיר.

ונראה שאף שמעון בכלל קללה זו, וממילא האלפיים שקל שרצה לתרום לקופת בית הכנסת, נחשבים ל'כסף מקולל' שבית הכנסת מואס בו, ונמצא אפוא שאין כאן שום הפסד לבית הכנסת.

בשולי הדברים נציין, שהוספנו לומר לגבאי בית הכנסת, כי יש לרחם על ראובן העני שהתחייב לשלם אלפיים שקלים עבור המפטיר [ולולי התחרות היה אמור לקנותו במחיר נמוך בהרבה], ולפיכך, יש להציע לראובן למסור סדרת שיעורים בבית הכנסת, וישלם רק מאה שקלים ובאלף ותשע מאות יזכה עבור השיעורים שימסור. ואם אינו בר-הכי [להעביר שיעורי תורה לרבים], ניתן להציע לו לנקות מספר פעמים את בית הכנסת, וישלם רק מאה שקלים.

לסיכום: הגבאי אינו צריך לשלם את האלפיים שקלים לבית הכנסת.

דף נט ע"א

דקא פסקת לחיותאי [תוד"ה עני]

רב שאיחר לסידור חופ"ק, וכשעמדו תחת החופה ע"י רב אחר, הופיע הרב הראשון

שאלה מעשה בחתונה שהחופה התאחרה מכיוון שהרב המיועד לסדר קידושין לא הופיע בשעה היעודה, וכל הנסיונות לאתר לא צלחו, משהתאחרה השעה באופן משמעותי התחילו כל בני המשפחה והמשתתפים ללחוץ על אחד מהרבנים שהיה במקום שיסדר חופ"ק במקום הרב המאחר, ונענה להם, כמבואר בפתחי תשובה (יו"ד סימן רמה ס"ק י"ב) וז"ל: כיון שהמתינו עד בא השמש ולא בא אין להשגיח על כבוד הרב בזה במקום שהוא עשה שלא כהוגן שלא בא בזמנו וגם לא שלח אחר בחריקו". ושמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ששיעור הזמן הוא איחור של חצי שעה מהמועד שסיכמו עם הרב.

והנה בשעה שכבר עמדו החתן והכלה תחת החופה ורוצים להתחיל בברכת האירוסין, הופיע הרב המאחר והתנצל כי נקלע לפקק עקב תאונת דרכים קשה שגרמה לפקק ארוך במשך למעלה משעה, [וגם לא היה לו אפשרות להודיע כיון שהרשת הטלפונית קרסה] ולכן רוצה הוא לסדר החופ"ק, אולם הציבור אינו מעוניין בו כבר, הדין עם מי?

תשובה לכאורה נראה שמעיקר הדין הרב הראשון איבד את זכותו, וכנ"ל בפתחי תשובה, ברם יש לדון אולי כל זה אמור כאשר הרב היה אמור לדעת מהאונס והו"ל להעמיד ממלא מקום או להודיע זאת מראש, אולם באופן שלפי טענתו היה אנוס, אולי בכה"ג לא איבד את זכותו. [יעו"ש בפתחי תשובה שסיים בזה"ל: "והרב שרוצה לענוש החכם אכסנאי שסידר קדושין אחר שהמתינו עליו ולא בא ראוי הוא לענוש על שרוצה לענוש שלא כדת", ובוודאי מי שהיה אנוס אי אפשר לומר עליו "ראוי הוא לענוש"].

ונראה בנידון שאלתינו שאם הרב המאחר הוא מסד"ק מטעם הרבנות, יש להתחשב בו, מכיון שכיום במסגרת הרבנות הנוהלים חמורים מטעם הרשויות ורב שמאחר לחופה, עלול הוא לקפח את פרנסתו, וכבר היו מעשים מעולם שרב פוטר מעבודתו עקב מקרה שכזה ונאלץ לעזוב את עירו מחוסר פרנסה. ויתכן שבכה"ג אין דברי הפתחי תשובה אמורים.

ונבאר דברינו: הנה מקור דבריו הוא משו"ת נודע ביהודה (אהע"ז מהדו"ת סימן פג) ושם מקדים לאמר דכיון שמעיקר הדין כל רב אכסנאי רשאי לסדר חופה בעיר שיש בה רב מקומי בתנאי שאת השכר יעביר לרב כמבואר ברמ"א שם, אלא שכבר נהגו הרבנים סלסול בעצמן ומצד המנהג אין רב אחר יכול לסדר. - ולכן כותב הנודע ביהודה - שכל זה אם הרב היה שם אבל כיון שהמתינו עד בוא השמש ולא בא, יפה עשה הרב האכסנאי שסידר החופ"ק משום כבוד החתן והכלה. ולא היה לו לחוש לכבוד הרב המקומי.

וא"כ אולי דווקא באופן שמעיקר הדין רשאי כל רב לסדר חופ"ק ואין בזה שום קיפוח פרנסה לרב המקומי, אולם כיום שאם הרב המיועד מטעם הרבנות לא יסדר בסוף את החופ"ק, עלול הוא לקפח פרנסתו ח"ו, ובפרט שלטענתו שהיה אנוס, באופן זה לא שמענו שאין להתחשב בו.

וכבר הורנו חז"ל במסכת יבמות (דף עח ע"ב) שקיפוח פרסה נחשב כאיבוד נפש, יעו"ש בביאור הפסוק "ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים" (שמואל-ב כא, א) "מתוך שהרג שאול את נוב עיר הכהנים, שהיו מספיקין להם הכהנים לגבעונים מים ומזון בשכרן שהיו חוטבי עצים ושואבי מים, מעלה הכתוב על שאול כאילו הרגן לגבעונים, עיי"ש.

ובאמת יש לעיין א"כ עד כמה ימתינו לרב המסד"ק, עד כמה צריכה שמחת החתונה להתאחר ולהשתבש משום פרנסת אותו רב. אולם בנידון

שאלתינו שכבר הגיע אותו רב וטען שאונס היה בידו, נראה שוודאי שיש להתחשב בו וליתן לו לסדר קידושין לבל יכולע לו לפרנסתו.

דף נט ע"א

וחזרה בה

נתמנה שליח לקדש אשה, ולפני נתינת הטבעת מסר מודעה שלא מקדשה למשלח

שאלה ראובן מינה את שמעון כשליח לקדש לו אשה פלונית, ושילם לו כסף עבור מילוי השליחות, ולפני נתינת הטבעת הוא מסר מודעה לפני שני עדים, שהקידושין שעומד לקדש את האשה עבור ראובן, אינם קידושין, ואמנם קיבל את השליחות לקדש את האשה לראובן, אבל כעת נוצרה סיבה שלא רוצה לקדשה עבורו, והוא חוזר בו מהשליחות. האם יש ממש בקידושין אלו?

תשובה נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש בדף נט ע"א, ר' יוחנן סובר אתי דיבור ומבטל דיבור, וריש לקיש סובר לא אתי דיבור ומבטל דיבור, ולכן אם קידש אשה, ואמר לה הרי את מקודשת לי לאחר שלוש יום, וחזרה בה, אינה חוזרת, כי לא אתי דיבור ומבטל דיבור. ולהלכה פוסקת הגמרא כר' יוחנן דאתי דיבור ומבטל דיבור.

והנה בעניננו היה מקום לומר שגם לר' יוחנן לא אתי דיבור ומבטל דיבור, מאחר שקיבל מעות עבור השליחות, ויד פועל כיד בעל הבית, וכמו כן העדים לא ראו "אונס" אצל השליח.

אלא שמכל מקום יש להעיר שהרי צריך רצון לקדש, והנה עדי הקידושין שמעו מפי השליח שאינו מקדש אותה לראובן, ואיך תתקדש לו מבלי רצון השליח המבצע את מעשה הקידושין.

אך עדיין יתכן לומר שבכל זאת מקודשת לראובן. דהנה מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בספר הערות) דף נט ע"א מעיר על שיטת ריש לקיש הסובר שאדם שקידש אשה לאחר שלוש יום, וחזרה בה, שבכל זאת מקודשת, וצ"ב טובא, דמכל מקום בשעת חלות הקידושין אין רצון ודעת דידה, ואם כן במציאות של חסרון דעת ורצון, איך יחולו הקידושין?

והשיב: כיון דבתחילה היה דיבור והסכמה הכוללת רצון ודעת לקידושין, אם כן מה שיש חסרון דעת עכשיו במציאות, אינה מבטלת אותו רצון והסכמה שהיה, וההסכמה והרצון שלה נשארו, והם קיימים ועומדים, ורק צריך לבא כאן מדין כח המבטל לאותו דיבור והסכמה, וכיון שאין דיבור מבטל דיבור, ישנה הסכמה שהיתה בתחילה, והיא עומדת וקיימת גם כעת, יעו"ש.

ואם כן אולי ה"ה בנידוננו, מאחר והשליח הביע רצונו לקדש אשה זו עבור המשלח, ואף קיבל שכר עבור ביצוע השליחות, הסכמה זו ורצון זה אינם מתבטלים אלא נשארים קיימים לעולם. אלא שאילו היה כח בדיבור של עכשיו לבטל את הדיבור הקודם אז היתה ההסכמה הראשונה של השליח בטלה, אבל מאחר ואין ממש במסירת המודעה, מאחר ואין כאן אונס, ממילא נשארה ההסכמה הקודמת בתקפה, והיא שרירה וקיימת ואמירתו הרי את מקודשת למשלח שרירה וקיימת.

אולם למעשה נראה שאינה מקודשת, מאחר ומודעה על ביטול השליחות אינה צריכה אונס כלל, ויעוין בסדר הגט (סימן קנ"ד ס"א) ובפת"ש (שם ס"ק מג) ששליח לגירושין יכול לבטל את השליחות של עצמו, ואף יכול למסור מודעה על כך, ולכן שואלים אותו אם עשה מודעות וכו', יעו"ש. הרי שאפשר לעשות מודעות וביטול השליחות אף בלי שום אונס, וה"ה בעניננו, יכול לבטל את השליחות, ואף אם קיבל כסף על כך, הרי גם פועל יכול לחזור בו, ואם כן למעשה נראה שאינה מקודשת.

דף ס ע"א

מאי בינייהו

קידש אותה "לכשיתן" האם מברך כעת ברכת אירוסין

שאלה קידש אשה לכשיתן מאתיים זוז. האם מברך כעת ברכת אירוסין, האם נאמר שמאחר וכעת לא חלו קידושין, ואם תפשוט ידה ותקבל קידושין מאחר, תהי' מקודשת לשני, לכן לא מברכים, או שמא מאחר וכשיתן יחולו הקידושין למפרע, ובדעתו ליתן לה, אם כן צריך כעת לברך?

תשובה נאמר בקידושין דף ס ע"א האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן לך מאתיים זוז, הרי זו מקודשת והוא יתן. רב הונא

אמר והוא יתן, רב יהודה אמר לכשיתן, רב הונא אמר והוא יתן תנאה הוי, מקיים תנאה ואזיל, רב יהודה אמר לכשיתן לכי יהיב הווי קידושי השתא מיהא לא הווי קידושי. מאי בינייהו, איכא בינייהו שפשטה ידה וקבלה קידושין מאחר, לרב הונא לא הווי קידושי, לרב יהודה הווי קידושי.

לכאורה כשהגמרא שואלת מאי בינייהו, היה לגמרא לומר את הנפ"מ הזו, אם מברכים ברכת אירוסין בשעת הקידושין, דלרב הונא הסובר והוא יתן מברכים, ולרב יהודה הסובר לכשיתן, לא מברך כעת. ומזה שהגמרא לא אמרה זאת, ש"מ דלכו"ע מברכים כעת, משום דגם לרב יהודה אם נתאכלו המעות הוי קידושין, כיון דבתורת קידושין יהבינהו, ולכן אם האיש בדעתו ליתן לה את המאיתים זזו, יכול לברך כעת ברכת האירוסין לכו"ע.

אך יש לדחות ראיה זו, דיתכן שכאשר הגמרא אומרת נפ"מ שיכולה לקבל קידושין מאחר, אולי כלול בזה דממילא לא מברכים כעת, כי עדיין הקידושין לא נגמרו, וצ"ע.

דף ס ע"ב

אנא טרחנא

התנה תנאי, אך מסתבר שלפי הנתונים אין בו קפידא

שאלה התנה תנאי בקידושין, שהאשה מתקדשת לו בתנאי שיש לו שדה במקום פלוני, ונמצא שיש לו שדה במקום קרוב יותר. האם הקידושין קיימים, כיון שאדרבא השדה יותר קרובה לביתם מאותו מקום שהתנה, או שמא מאחר והתנה שיש לו שדה במקום פלוני, ולמעשה השדה במקום אחר, אע"פ שמסתבר שאין קפידא בכך, ואדרבה יש בזה יתרון, בכל זאת זאת אין הקידושין חלים, כי הרי יש כאן שינוי ממה שהותנה, והגם שלא הגיוני?

תשובה נאמר בקידושין דף ס ע"ב במשנה על מנת שיש לי [כור עפר] במקום פלוני, אם יש לו באותו מקום מקודשת, ואם לאו אינה מקודשת, ומקשה הגמרא פשיטא, מתרצת הגמרא, מהו דתימא אמר לה מאי נפקא לך מינה, אנא טרחנא ומייתינא קמ"ל.

וכתב על כך הרשב"א (ד"ה מהו דתימא): ומסתברא מדקאמר אנא טרחנא ומייתינא דוקא בשאין לו קרוב באותו מקום אלא רחוק ממנו והיינו קפידתה דפעמים שהיא רוצה ליהנות בו וטורחת בהלוכה אבל אם יש לו במקום אחר בקירוב מקום כמוהו מקודשת ואף על פי שהתנה עמה בפ"י ע"מ שיש לי במקום פלוני כיון שאין קפידא בדבר אצל בני אדם אנן לא קפדינן בה, וכבר כתבתי לעיל דף מח ע"ב שאין אדם מתנה בדוקא אלא במה שדרך בני אדם להקפיד בו.

מאידך הר"ן (דף כה ע"א מדפי הרי"ף) הביא את דברי הרשב"א וחלק עליו והעלה דכל שלא נתקיים התנאי, אינה מקודשת, שאף אם באמת אין לה כל הפסד בדבר, ואפילו אם יש לה רווח מכך שהשדה קרובה, כיון שלא נתקיים התנאי כלשונו ממש, אינה מקודשת, והוסיף וכתב שאף באופן זה יתכן שהוא הפסד לאשה שרצונה היה ליטול למקום רחוק יותר. וראיה לדבר דדוקא ר' שמעון קאמר בדף מח ע"ב אם הטעה לשבח מקודשת, מכלל דלתנא קמא אינה מקודשת.

ולכאורה הנידון בשאלתנו תלויה במחלוקת הרשב"א והר"ן, לרשב"א אם אין הפסד באי קיום התנאי, הקידושין חלין, ולדעת הר"ן אינה מקודשת כיון שלא נתקיים התנאי במלואו.

ויש להבין מדברי הר"ן למה שונה עניננו, ממה שנאמר בהלכות נדרים (שו"ע יו"ד סימן ריח ס"א) וז"ל: כל הנודר או נשבע, רואים הדברין שבגללן נשבע, או נדר, ולמדים מהם לאיזה נתכוין והולכים אחר הענין, ולא אחר משמעות הדברים כיצד היה טעון משא של צמר ופשתים, והזיע והיה ריחו קשה, ונשבע שלא יעלה עליו צמר לעולם הרי זה מותר ללבוש בגדי צמר ואינו אסור להפשילו לאחריו, יעו"ש. אם כן גם בעניננו נאמר כך שלא נתכוין אלא שלא יהיה רחוק יותר אבל אם קרוב יותר והטעה לשבח הרי זו מקודשת.

וי"ל דבהלכות נדרים הנידון הוא בין אדם לעצמו, וכמו שמבואר שם ברמ"א: וכל זה בנודר בינו לבין עצמו, אבל בנודר לחברו, כל שלשון הנדר כולל, הולכים אחריו, אם לא באומדנא דמוכח. וה"ה בעניננו שהוי תנאי עם אדם אחר, אין לבטל התנאי כי אם באומדנא דמוכח.

דף ס ע"ב

לי ולירשי

דיבר לשון הרע על המעביד שלו, ונתברר שכוונתו היתה לטובה

שאלה מעשה באדם שעבד כפקיד במפעל, והמנהל הודיע לו שהוא מפוטר, הפקיד מאוד הצטער על הפיטורין, כי הוא נשאר ללא פרנסה, הוא דיבר רעות על המנהל שלו, והכתים את שמו ברבים. והנה כעבור חודש, הוא מקבל הצעת עבודה במקום אחר עם משכורת טובה יותר, עם הערכה על עבודתו והוא ב"ה מאושר בעבודתו החדשה.

כעבור שנים הפקיד ביקש לדעת מי הוא זה שהמליץ עליו? והתברר שזה לא פחות ולא יותר אלא המנהל הקודם שלו, שפיטר אותו מעבודה אצלו. המנהל החדש סיפר לו שהמנהל הקודם אמר למנהל החדש, הפקיד הזה הוא איש אמונים, עושה עבודתו נאמנה, הוא יביא תועלת במקום החדש יותר מאשר במקום הישן, והוא יותר מתאים למקום החדש.

הפקיד שמע זאת והוא מרט שערות ראשו, וחבט ראשו בכותל, וצעק על עצמו, "אתה חשבת לרעה, והוא חשבה לטובה", ולא רק שלא השבתי טובה תחת הטובה, אלא גמלתי לו רעה תחת הטובה, ולמעשה הרי המנהל הוא שלוחו של השי"ת, ואתה חשבת לרעה, והאלוקים חשבה לטובה, ואיך יכופר חטאו, בינתיים המנהל נסע לחו"ל ונפטר ולא יכול לבקר על קברו, ולבקש ממנו מחילה?

תשובה הוא צריך לחזור בתשובה לפני השי"ת, שעבר על מה שכתוב בתורה בצדק תשפוט את עמיתך, ואולי יתן לבניו הלומדים תורה בא"י מעשר כספים וייטיב עמהם, כי מבואר בקידושין דף ס ע"ב אמר לה הרי זה גיטך על מנת שתתני "לי" מאתיים וזו ומת, נתנה אין זקוקה ליבם, לא נתנה זקוקה ליבם, רשב"ג אומר נותנת לאחיו או לאביו או לאחד מן הקרובים.

ויתכן שכל המחלוקת היא באופן שנותנת לאחיו או לאביו, שבוה סוברים רבנן ד"לי" ולא ליורשי, אבל בנותנת לבנו, לכו"ע ברא כרעה דאבוה

הוא, [אלא שאין את ההיכא תמצא הזו, מאחר ואם יש לו בן, אינה זקוקה ליבם]. ולכן בעניננו אולי כשהפקיד יתן ליורשים יכפר בזה.

דף סא ע"א

תנאי כפול

ר' איסר זלמן הפסיק את שיעורו כדי להראות שהבחור שאל כענין

שאלה סיפר הגר"נ קופרשטוק כי פעם באמצע שיעורו של הגאון רבי איסר זלמן מלצר התערב בחור אחד והקשה קושיא, רבי איסר זלמן התעכב בדבר קושייתו ואמר כי זה באמת קשה, ולכן אמר שצריך להגיד יסוד אחר בסוגיא.

אחרי השיעור שאלו הגאון רבי מתתיהו דייויס הלא קושיא זו טעות היא מעיקרא. השיבו ר' איסר זלמן ידעתי בני ידעתי שזה טעות מעיקרא, ושאלו א"כ למה החשיב הקושיא?

השיב הגרא"ז: חשבתי מה יום מיומים שהוא שואל והלא מעודו לא שאל באמצע השיעור, אולם הבחנתי שבמשך השיעור הסתובב בישיבה אדם זר, ותליתי בזה כי בטח דברו בו נכבדות עבור בתו, ומפני זה בא לראותו לכך רציתי להחשיבו בעיני המחנות (בצלו חמדתי עמוד ע)^א.

והנה ממעשה זה רואים הנהגות נפלאות של פקחות ומדות טובות וטוב עין ועוד, אך יש לשאול, הרי ר' איסר זלמן במעשהו, לכאורה הטעה את אבי המדוברת, ויתכן שעל ידי זה זכה הבחור בבת המוצעת, ויש לכאורה בזה גניבת דעת ונזק לבת?

א. ויש להוסיף מעשה אחר שהיה, שפעם אחת מסר ר' איסר זלמן שיעור בישיבת לומז'א, ובאמצע השעור הקשה עליו הגאון ר' יוסף רוזובסקי קושיא, והשיב הגרא"ז שזוהי קושיא טובה ונשאר בצ"ע. לאחר זמן מה התקיימה חתונה, והרבה ראשי ישיבות נגשו לר' איסר זלמן, וביניהם נגשו האחים הגאונים ר' שמואל ור' יוסף רוזובסקי, ושאל ר' שמואל את הגרא"ז אם הוא מכיר את אחיו, והשיב, 'בודאי הוא הרי פרך לי את השעור בלומז'א'. כך סיפר ר' יוסף בהתפעלות מהענוה של ר' איסר זלמן, שהיה חייב לומר בקול לעיני כל הראשי ישיבות שהוא זה שפרך לי את השעור.

תשובה שנינו בקידושין דף סא ע"א כל תנאי שאינו כתנאי בני גד וראובן אינו תנאי, והקשו הרמב"ן והרשב"א בב"ב (דף קכו ע"ב ד"ה הרי) מדוע היא מקודשת, הרי אין בדעתו לקדשה רק על תנאי זה, ומה לי בזה שלא כפל תנאו, והשיבו דהיכן שמוכח שכוונתו שלא יחול המעשה רק באופן מסוים, המעשה לא חל באופן אחר, אך באופן שעשה תנאי ולא עשה אותו כדיני התנאים, בזה הוא מגלה דעתו שאין כוונתו שיחול התנאי, והרמב"ן הגדיר זאת שבאופן זה הרי הוא כמפליג, ואינו מתכוין כלל להתנות את קיום המעשה בקיום התנאי.

כלומר אדם שלא כופל תנאו שמע מינה שאין הדבר בנפשו, והוא רק לרווחא דמילתא.. וכך נאמר גם בעניננו מאחר ואבי הבת לא התנה, גם לא בתנאי כפול וגם לא בתנאי רגיל, שרוצה להשיא בתו רק לת"ח. וגם לא מסרו לבחינה אם כן אין כאן נזק למדוברת.

ויעוין בחפץ חיים (סוף הלכות רכילות בציורים ס"ו) שדן לגבי לשון הרע בשידוכין, וכתב שאם החסרון הוא מצד מיעוט חכמת התורה שיש בו, אין לגלות למחותן, דאיהו דאפסיד אנפשיה, דהיה לו להוליכו אצל בעלי תורה שינסו את כח חכמתו, ואם עשה כן הם צריכים לומר האמת כי משני הצדדים נתרצו בדבר לכתחילה, ומדלא עשה כן נתרצה בדבר.

והוסיף בבאר מים חיים שאף כשנתרצו בדבר צריכים החכמים הבוחנים להתיישב היטב לפי ענין השדוך עד איזה גבול צריכה להגיע חכמת התורה שלו, יעו"ש.

ואם כן יש לומר בעניננו, שהגאון רבי איסר זלמן מלצר נהג כן, שאם היה הדבר באמת חשוב בעיני המחזיקים, הם היו מבררים טוב את הדבר, והיו מביאים את הבחור לבחינה בהסכמה, או שהיו שואלים את הרבנים ואם לא עשו כן, איהו דאפסיד אנפשיה, ואין כאן גניבת דעת.

ויש עוד להוסיף שאם האב חשב שהשאלה היא טובה, ש"מ שהוא עצמו לא ברמה לימודית גדולה כ"כ, ואם כן בחור זה מתאים לו.

ויש עוד להוסיף שמאחר ולפי הדין היה נראה שהצדדים מתאימים, ר' איסר זלמן זצ"ל רצה שיערב עליו המקת, וכמו שמצינו שאומרים לו כלה נאה וחסודה, ולכן אין בזה משום גניבת דעת ועצה לא טובה.

דף סב ע"ב

מי יימר דמזדקקו ליה הני תלתא

מלו גר בלילה, האם הגירות הועילה

שאלה מעשה בגר שעלה לא"י ממדינה שאין בה הרבה ת"ח, וסיפור שנתגייר בבית דין של שלשה דיינים, והמילה והטבילה היו בלילה, ועכשיו שהוא לומד תורה, גילה שאין מילה בלילה, ובא לשאול אם צריך לחזור ולהטיף דם ברית?

תשובה נאמר בשו"ע (יו"ד סימן רסח ס"ג): כל ענייני הגר, בין להודיעו המצות לקבלם בין המילה בין הטבילה, צריך שיהיו בג' הכשרים לדון, וביום, מיהו דוקא לכתחלה, אבל בדיעבד אם לא מל או טבל אלא בפני ב' (או קרובים) ובלילה..., הוי גר ומותר בישראלית, חוץ מקבלת המצות שמעכבת אם אינה ביום ובשלשה. ולהרי"ף ולהרמב"ם, אפילו בדיעבד שטבל או מל בפני שנים או בלילה, מעכב, ואסור בישראלית, אבל אם נשא ישראלית והוליד ממנה בן, לא פסלינן ליה, יעו"ש.

ולפי זה לכאורה מעיקר הדין הוי גירות, ואם כבר נשא אשה לא פסלינן.

אולם כשהצעתי את הדברים לפני מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל טען שמכיון שמסדר הדברים אנו רואים שהדיינים לא ידעו איך לגייר, ולא היו בקיאים כלל בהלכות גירות, אם כן הרי הם בורים ולא דיינים, ואין כאן בית דין, והרי מבואר בשו"ע הנ"ל שקבלת המצוות מעכבת שיהיה בפני בי"ד, אם כן למעשה הוא עדיין גוי, וצריך כעת לקבל עליו מצוות ולטבול בפני שלשה הכשרים לדון, עכ"ד מו"ח זצ"ל.

חובת הבית דין לשלם את הוצאות החתונה

שאלה וכעת יש להתעורר בשאלה, האם חייבים שלושת הבורים, לשלם עבור סעודת הנישואים שעשה הגר לאחר הגירות, שהרי כאמור הגירות לא חלה, וממילא הקידושין לא חלו, נמצא שהפסידו לו סעודה, ויצטרך כעת לשוב ולקדשה ולעשות סעודת נישואין, ואפילו אם נאמר שהבורים הנ"ל לא חייבים בדיני אדם, אולי חייבים בדיני שמים מדין גרמא?

תשובה שאלתי שאלה זו את גיסי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיב לי, שהם לא הפסידו לו סעודה, כי הסעודה עלתה לו עכשיו לאחר הגירות, ואמנם, יצטרך לקדשה שנית, וגם לברך ברכת האירוסין וברכות הנישואין, אבל סעודת נישואים לא יצטרך לעשות, כי הסעודה שעשה עלתה לו כי היא היתה סעודה לשם מצות נישואים כדת משה וישראל, אלא שהיו שוגגים ולא ידעו שאינו יהודי עדיין, אבל מצות שמחת חתן וכלה היתה.

ויתכן שכוונתו כעין המבואר בכתובות (דף ח ע"א) שם מבואר שמעיקר הדין אפשר לברך שהשמחה במעונו מכי רמו שערי באסינתא, דהיינו משיתחילו להתעסק בצרכי סעודת נישואין ולהכינה, אם כן אולי אף כאן נקרא שהתחילו את סעודת ושמחת הנישואין, כי באמת רצו להתחיל, אלא שהתברר שהבעל גוי, ומיד כשיכולים ימשיכו בתהליך. ואם כן אולי יש לזה שם של סעודת מצוה ותחילת הנישואין והוא מתמשך.

דף סג ע"א

ואעשה עמך כפועל

המחותן ביקש מהמנגנים שלא לאכול באולם, והם הזמינו פיצה וביישו את המחותן

שאלה בהרבה חתונות נהוג, שהצוות המורחב של המנגנים, דהיינו הזמר התזמורת והצוות שממונה על ההגברה מתיישבים לאכול בסעודת החתונה, הם מתיישבים בשולחן הקרוב לתזמורת, ובינתיים משאירים תקליט שמנעים את הסעודה.

באחד החתונות היוקרתיות צוות התיישבו המנגנים כהרגלם לאכול בסעודה, בא המחותן ואמר להם, כל מנה עולה לי למעלה מ-200 שקל, וחסר לי מנות, הגיעו הרבה אורחים, ואין לי מקום להושיבם, אתם הרי מקבלים סכום מכובד עבור עבודתכם, ולא נראה לי שאני צריך גם לספק אוכל.

המנגנים קמו מיד, ועזבו את השולחן, אך מכיון שלא אכלו מקודם כי סמכו על סעודת החתונה, החליטו להזמין פיצה, כדי להשביע את רעבונם.

השליח עם הפיצה נכנס לאולם עם קסדה על ראשו, וכך לעיני כל המסובים המשתאים, הוא נגש עם מגש פיצה על כתיפו, ועם בקבוק שתיה, והביאו בסוף האולם לכיון המנגנים.

כשראו המחותן את המחזה, ואיך שכל המסובים מתבוננים על המחזה, נגש אליהם ואמר להם, למה ביישתם אותי לעיני כולם, הרי אני משלם לכם טבין ותקילין על עבודתכם, ולמה מגיע לי שתביישו אותי לעיני כולם. ענו לו המנגנים, פשוט היינו רעבים, ואתה לא הרשית לנו לאכול, אז הזמנו פיצה על חשבוננו.

לאחר החתונה אמר להם המחותן סבלתי בושות נוראות ממכם, ולכן אני מוריד לכם חצי מהתשלום, עד שנברר בבית דין אם אני יכול לגבות את הבושת, כי לא מקובל עלי, שאני שוכר בעלי מנגנים לאולם, ובמקום לשמח אותי, הם רק מביישים אותי, ומעציבים אותי, וגם אם הייתם רעבים, ואולי אני לא צודק שהרעבתי אתכם, מכל מקום, הייתם יכולים לאכול בסתר, ולא הייתם צריכים להכניס את השליח בריש גלי, שכולם יראו ואני אתבייש. **הצדק עם מי?**

תשובה המחותן אינו צודק שאסר עליהם לאכול בחתונה, שהרי שנינו בבבא מציעא (דף פג ע"א) השוכר את הפועלים... מקום שנהגו לזון יזון, לספק במתיקה יספק, הכל כמנהג המדינה. וכיון שכהיום נהגו המנגנים לאכול בסעודת החתונה, אם כן על דעת כן שכרם, וצריך גם לספק להם אוכל, וזה חלק מהתשלום.

אמנם גם המנגנים לא פעלו כהוגן, להכניס לאולם יוקרתי שליח עם קסדה, כשמגש פיצה בידו, ושיחצה את כל האולם לארכו, עד שיגיע לקצה האולם לבימת התזמורת כשכל האורחים יעקבו אחריו בהשתאות.

ומכל מקום אף שלא נהגו כהוגן, אי אפשר להוריד מהם תשלום על כך, כי את הבושות המחותן גרם לעצמו, בזה שלא שילם להם את המנות שהיה חייב לתת להם.

דף סג ע"א

בשכר שהרכבתיך על החמור

השוכר הניח ברכב את כספו, והתברר שהיה מעוקל

שאלה מעשה ביהודי מחו"ל בשם ראובן, שפנה אל שכנו שמעון וסיפר לו: "אני רואה אותך מידי יום נע ונד בדרכים, מאחר ואין לך רכב

משלך. ראה נא, קיבלתי רכב חדש מהעבודה, ומכיון שאת רכבי הפרטי איני מעוניין למכור, חשבתי שאולי תרצה להשתמש בו, תמורת דמי-שכירות מינימאליים". שמעון 'קפץ על המציאה', והודה לשכנו במילים נרגשות, משום שעם רכב בע"ה יוכל להתנהל ביתר נוחות.

באחד הימים, שמעון יצא ממקום עבודתו לעבר החנייה, וגילה לתדהמתו שהרכב נעלם, כולל מעטפה עם עשרת אלפים דולרים במזומן שהניח ברכב.

הוא מיהר להגיש תלונה במשטרה, ובירור קצר שערך השוטר במחשב, העלה, שהרכב לא נגנב, אלא עוקל, עקב חוב גדול של ראובן להוצאה לפועל.

כעת פונה שמעון אל ראובן: "מדוע לא אמרת לי שיש על הרכב של עיקול?!" 'העלימו' את הרכב עם הכסף הרב שהיה בתוכו, ולכן אני תובע שתשלם לי את הסכום, כי אילו ידעתי שהרכב מעוקל, בוודאי שלא הייתי שוכרו ובטח לא משאיר בתוכו מזומנים".

ראובן טוען לעומתו: "אמנם ידעתי שהרכב מעוקל, אבל לא אמרתי לך להשאיר את הכסף בתוכו, וגם הייתי בטוח שיעקלו רק את הרכב, אבל לא יותר מזה".

עם מי הדין?

תשובה ראובן אינו צריך ליתן את העשרת אלפים לשמעון, לא מדיני אדם, ולא מדיני שמים, משתי סיבות:

(א) אין דרך בני אדם להשאיר ברכב [שעלול להיגנב] חפצים יקרי ערך וכספים, והרי שמעון פשע בעצמו שהניח סכום כה רב ברכב. ויעויין בבבא קמא (דף סא ע"ב): "כלים שאין דרכן להטמין בגדיש לא משלם", ובתוספות (שם ס"ב). מבואר, שהזורק תיבה של חבירו והיו בה מרגליות, הרי הוא פטור על המרגליות אם אין דרכם של הבריות להניחן במקום שכזה, ולא היה לזורק להעלות על דעתו שמונחים בתיבה מרגליות. וכל שכן בשאלתנו שלא מדובר בהיזק בידיים.

(ב) אמנם ראובן היה צריך לגלות לחבירו שמדובר ברכב מעוקל, אך ביחס להפסד שנגרם לשמעון, ראובן נחשב לגרמא רחוקה, כי לא היה צריך להעלות על דעתו שהשוכר ישאיר בתוכו כספים, ושיעקלו גם אותם וכו', והרי

זה מקרה לא צפוי כלל, ומאחר ולא היתה לראובן כוונה לגרום הפסד לשמעון, מסתבר שפטור מלפצותו גם מדיני שמים [יעויין במאירי בב"ק (דף נו ע"א) ובמנחת פתים חו"מ (סימן שפה ס"ג)].

[יש לציין שחובו של ראובן היה כנגד דמי הרכב, כך שכספו של שמעון נגנב. ואפילו במקרה שהעשרת אלפים שימשו למחיקת חובו של ראובן, יש לדון שמן הדין ראובן אינו חייב להשיב סכום זה לשמעון, כי דומה הדבר לנפסק בשו"ע (חו"מ סימן קכח ס"ב וסימן שפה ס"ו): "מי שנתפס על חבירו, ולקחו אנסים ממון ממנו בגלל חבירו, אין חבירו חייב לשלם", וביאר הסמ"ע: "שרוע מזלו גרם לו שיהא נתפס עבור חבירו [ויגזלו ממנו את כספו שלא כדין], ואף שנפטר חבירו על ידי כך מחובו, יכול לומר הייתי מפיסם עד שהיו פוטרים אותי בלא דמים".]

לסיכום: ראובן אינו חייב ליתן לשמעון את סכום הכסף שנגנב ממנו.

דף סג ע"א

שאין נדרה חל שהרי משועבדת לו [רש"י ד"ה קונס]

נדרה לקופת צדקה, וכשנודע לבעל אמו שרוצה לתרום לקופה אחרת

שאלה אשה נדרה שאם תעבור מבחן מסויים, וגם תצא מצרתה, תתרום 200 שקלים, לקופת צדקה מסוימת. בס"ד, היא עברה בהצלחה את המבחן, ואז אמרה לבעלה [שלא ידע על הנדר], כי צריך לתת 200 שקלים לקופת הצדקה. הבעל כששמע זאת אמר, מדוע לקופת הצדקה, יש לנו יעד לא פחות חשוב לתרומה, דהיינו לקרובים שלנו העניים, ולשם ניתן.

בעת הם שואלים: א. האם הבעל יכול לשנות את יעד התרומה? ב. ואם לא, האם אמירתו שיש לתת ליעד אחר, מהווה בעצמה נדר, ומחייבת את הבעל לתת גם לשם סכום של 200 שקלים בנוסף לקופת הצדקה? ג. מה עושים במקרה הנ"ל?

תשובה א. אשה שנדרה בעת צרה לחלק צדקה לעניים, והבעל רוצה לחלק לקרובים, יכולה לשנות לקרובים ע"י שאלה, כמבואר במהרש"ם (ח"א סימן לב), וטעמו הוא, דכל הטעם שאין מתירים נדר בעת צרה, הוא משום

דהוי כנודר נדר על דעת חברו בשביל טובה, ושמא אינו מסכים, אבל לתת לקרובים השי"ת ניחא ליה, שכן הוא דעת תורה, שציוותה להקדים לקרוביו.

ב. אשה שנדרה צדקה בעת צרה, דעת הנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סימן קנט) שיכול הבעל להפר, שהרי אפילו אם נדרה על דעת רבים, יכול הבעל להתיר, כדר' פנחס שכל הנודרת על דעת בעל נודרת, אולם דעת המהר"ם שי"ק (יו"ד סימן רי) שאין הבעל יכול להפר נדר אשתו בעת צרה, משום שכיון שנדר בעת צרה, נחשב לנודר נדר לחברו בשביל טובה שעשה לו הקב"ה, לכן אין בעלה יכול להפר לה, ואין זה דומה לנודר על דעת רבים, כי בדעת רבים ישנה סברא כדר' פנחס, אבל בשביל טובה אי אפשר לעקור, דהוי כנודר על דעת המקום ואין כאן כדר' פנחס.

דף סג ע"ב

בני זה בן י"ג

מתי ממנין נער לש"יין אפילו שלא נתמלא זקנו

שאלה נאמר בשו"ע (או"ח סימן נג ס"ו): אין ממנין לש"יין אלא מי שנמלא זקנו, מפני כבוד הציבור, אבל באקראי יכול לירד לפני התיבה. וכתב המשנ"ב (ס"ק כד): דכל זה דוקא בשאר ימות השנה, אבל בתעניות ובר"ה ויוה"כ אפילו באקראי אין מורידין למי שלא נתמלא זקנו, וגם בזה אין להקל אפילו ע"י מחילת הציבור.

אחודה נא חידה, מתי ממנין בתעניות ובר"ה ויום הכפורים², נער שלא נתמלא זקנו לש"יין?

תשובה שאלו התוס' בקידושין דף סג ע"ב (ד"ה בני זה) וז"ל: וקשה דא"כ כל הנשים הבאות לפנינו לחלוץ, איך יחלצו אע"ג שיש להם סימנים, כיון שאין אנו יודעים שנותיהם לא מהני, דשמא היבם קטן, ואיש כתיב בפרשה, דמשמע ולא קטן, יעו"ש מה שתירצו שמיירי שהגדיל בקומה או שיש לו ריבוי שערות.

ב. שאלתנו היא בבית הכנסת רגיל שהציבור בו מבוגר, אמנם בישיבה קטנה, שכל המתפללים צעירים, אפשר לכתחילה למנות ש"ץ בלי זקן, כן הורה מו"ח זצ"ל, ואף אם יש שם גדולים, אפשר למנות קטן, כי במקום כזה אין משום כבוד הציבור.

וכתב על כך מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בספר הערות) דיש לעייין מה הוקשה לתוס', והרי משכחת לה שפיר דחולצות, כשכבר הוחזק לנו שהוא גדול ע"פ האב כשלושים יום, וכמש"כ הרמב"ם (פ"ז מסנהדרין ה"ו) דבהוחזק חלב ע"פ עד אחד, מלקים אותו.

וי"ל דאה"נ דבהוחזק יועיל גם גבי חליצה ג'. אלא דיש לדון מה נחשב הוחזק לגבי גדלות, דיש להסתפק אם מה דהוחזק להיות ש"ץ בבית הכנסת וכיוצא בו, אם מהני להחזיקו לשאר דיני גדלות, או דצריך שיוחזק לאותו ענין שדנים עליו דוקא, והיינו שהוחזק לחלוץ דוקא, עכ"ל.

והנה נאמר בשו"ע (אבה"ע סימן קסט סי"א): אין סומכין במנין השנים לא ע"פ קרובים ולא ע"פ נשים, אלא ע"פ עדים כשרים להעיד, ויש אומרים שאם הוחזק בעיני השכנים, שלא על פי האב, שבא לכלל שנים, או שיצא עליו קול שבא לכלל שנים, נאמנים להחזיקן בגדולים, או בדקום ומצאו להם שתי שערות, והוסיף הרמ"א: אבל לא מהני שראו אותו שעלה לספר תורה או שהיה שליח צבור, יעו"ש. ואם כן לכאורה מבואר כאן דודאי לא מהני החזקה מה שהיה ש"ץ לענין חליצה.

אכן יעוין בט"ז (שם סק"ט) שביאר את דברי הרמ"א (על פי המרדכי המובא בב"י): שיש בני אדם שנוהגים לקרות בניהם כשנכנסים לתוך י"ג שנה, וגם כשהקטן עושה מעצמו אין מוחין בידו, ונותנין לו לברך, ויורד לפני התיבה ומתפלל ואין חוששין, הלכך לא הוה חזקה, יעו"ש. ואם כן יתכן שספקו של מו"ח הוא בתפילות כמו ר"ה ויוה"כ שבודאי ימחו בקטן שיגש לעמוד בימים אלו, ואם כן בזה יתכן שיש לו חזקה אף לענין חליצה.

ג. יעוין בפני יהושע שהקשה לפי דברי הרמב"ם הנ"ל דאמאי אין סוקלין על פי האב, הא ע"כ מיירי שכבר הוקבע האיסור על פי האב לאשת איש קודם שבא עליה אחר בזנות, דאל"כ פשיטא דאין סוקלין דהא אין כאן התראה של איסור כלל, דהא בחזקת פנויה לגמרי היא, וא"כ מ"ט דרב אסי דאמר סוקלין, על כרחך מיירי שכבר הוחזקה מקודשת קודם שבא עליה אחר, יעו"ש בחידושים על הגמרא, ובקונטרס אחרון כתב וז"ל, ולדעתי היא קושיא עצומה, וחזרתי על כמה צדדים ליישב ולא עלה לי כהוגן, יעו"ש. ויעוין בשב שמעתתא (שמעתתא ו פי"ב) שהאריך ליישב שמיירי באופן שלא הוחזק, וכן מבואר במחנה אפרים (עדות סימן י), יעו"ש. הרי לפנינו שהסכימו שבאמת אם הוחזק לגדול על ידי אביו, באמת דינו כגדול לכל דבר.

והנה בב"י הביא את שיטת ספר התרומה שביאר טעם אחר דאפילו ראינו שעמד להתפלל והשלים לעשרה בבית הכנסת אין בכך כלום, דשם על פי האב עשו שנאמנים לנדרים והקדשות, יעו"ש. אך יתכן שכל דבריו אמורים בסתם, אבל אם תוקע בשופר או ניגש לעמוד בימים נוראים, שזה בודאי אין בכוחו של האב לעשות בלי הסכמת הציבור, אולי נחשב לחזקה אף לחליצה, וצ"ב.

ואם כנים הדברים, אם נער רוצה לנסוע מעבר לים כדי לחלוץ ליבמתו, ואין אנו יודעין אם הוא בן י"ג שנה, הרי שאם הוא יוחזק לגדול, הוא יוחזק לגדול לכל דיני התורה אף לחליצה, ולפי צד אחד בדברי מו"ח, תועיל החזקה אף ע"י מינויו לש"ץ עכ"פ בימים נוראים, ואם כן יתכן שחובה על הציבור למחול על כבודם, ולתת לקטן לעבור לפני התיבה אף בר"ה ויוה"כ כדי שיהיה מוחזק כגדול גם לענין חליצה. ונראה שאין בזה ביזוי של כבוד הציבור, מפני שכאשר עושים כן כדי להתיר אשה מעגון, זה עצמו כבוד הציבור.

ואע"פ שש"ץ הוא רק דרבנן, מ"מ יתכן שבתפילת מוסף של ר"ה, שלברכות אלו יש אסמכתא מפסוק, אולי מהני החזקה של הקטן מתפילות אלו אף לחליצה, כי דינם כמעט כמו מצוה דאורייתא, ויעוין ביום תרועה שכתב בר"ה (דף לב ע"א ד"ה גמרא) דנראה דפסוקי מלכויות זכרונות ושופרות הוו מן התורה, דהא אמרינן, רחמנא אמר אידכר, והקשה מהנאמר בגמרא דף לד ע"ב שמצוה בתוקעין מן המברכין... וברכות דרבנן. ותירץ די"ל דלאו דרבנן ממש קאמר, אלא ר"ל מדברי סופרים, שדרשו מלכויות זכרונות ושופרות מכל המקראות, וכל מידי דאתי מדרשא דקראי ואינו מפורש בקראי מיקרי דברי סופרים, יעו"ש.

ואם חזקה זו מהתפילות יהני אף לחליצה, לכאורה יש על הציבור למחול על כבודם, והוא יגש לעמוד, ויוחזק לגדול [כשאין אפשרות להחזיקו באופן אחר] כדי להתיר את האשה מעיגונה, וצ"ע.

ד. ויעוין ביבמות (דף קכב ע"א) משיאין על פי בת קול, מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו. ומקשה הגמרא ודלמא צרה הואי, תנא דבי רבי ישמעאל בשעת הסכנה כותבין ונותנין אף על פי שאין מכירין. ופרש"י (ד"ה בשעת הסכנה): והכא נמי כשעת הסכנה דמיא, שאם לא תאמין לזה, לא תמצא אחר ותשב עגונה. הרי לפנינו שרש"י מבאר שעגון הוי כשעת הסכנה, ואם כן נראה דכאשר הקטן ניגש לעמוד למנוע סכנה זו, אין כאן ביזוי כבוד הציבור כלל.

דף סג ע"ב

בני זה

נאמנות נער על עצמו לומר שהוא בר מצוה ויכול לתקוע בשופר

שאלה מעשה שהיה בראש השנה שהתוקע לא הצליח לתקוע, והיה בבית הכנסת נער שאמר שהוא בר מצוה ויודע לתקוע. והוא תקע תקיעות כשרות להפליא, המתפללים לא הכירוהו, והסתפקו אם יצאו ידי חובה?

תשובה בקידושין דף סד ע"א נאמר, בני זה בן י"ג שנה ויום אחד... נאמן לנדרים ולחרמים וכו', ונחלקו הראשונים האם דוקא אב נאמן או שכל אחד נאמן, בתוס' (ד"ה נאמן) כתבו דאב דייק טפי לדעת שניו לפי שעליו מוטל להודיעו לאחרים ולכך לאב עשאוהו כבידו ולא לאחרים, ומאידך הרשב"א כתב דאדרבה אב לרבותא נקטינן, שאע"פ שהוא קרוב אצל בנו, מחייבו הוא קרבן בזה שאומר שבנו בן י"ג שנה, יעו"ש.

ולענין הלכה, פסק המשנ"ב (סימן נה ס"ק מא, ובסימן תקעא סק"ה) כדעת התוס' שרק האב נאמן. ויעוין עוד בשו"ע (אבה"ע סימן קסט סי"א) שלענין חליצה ודבר שבערוה, אף האב לא נאמן, ובענין שני עדים כשרים, יעו"ש.

והנה בסידור בית עובד (דיני קדיש אות ט) כתב שאין ראוי לסמוך על נער שאומר שהגיע למצוות, ולא כמו שנוהגים העולם לשאול את פיו אם הוא בר מצוה. ולצרפו למניין על פי דיבורו. עד שידעו מפי גדולים שיעידו עליו שהוא בן י"ג שנה או על פי אביו.

ובספר כף החיים (סימן נה ס"ק נח) הביא דברי הבית עובד, והעיר שאם הנער ירא שמים ומיושב בדעתו, נאמן להצטרף לעשרה, כי מה לו לשקר ולעשות איסור בדבר שאין לו הנאה. ויעוין עוד בתורת חיים (סימן נה אות ב).

עוד יעוין בהליכות שלמה (תפילה פ"ה ס"י) שהוא נאמן, וביאר שנאמן מפני שדבר זה עשוי להתגלות, וירא לשקר בזה. וגם הנער מפתח לשקר פן ישמע אביו ויגער בו. [ויעוין עוד בספר אשי ישראל (פט"ו הערה ל) שהביא בזה עוד שיטות הפוסקים].

ה. דהיינו עד אחד נאמן באיסורים רק כשזה בידו, ובאב עשאוהו כבידו.

ויש להסתפק אם טעם זה של מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל מהני אף בעניננו, לענין דאורייתא, שהרי מצינו בפוסקים שסברא זו שקטן נאמן במלתא דעבידי לגלויי וירא לשקר, אף בדאורייתא, וכמו שכתב בשולחן ערוך הרב (יו"ד הלכות שחיטה סימן א) וז"ל: ומה שנוהגים לשלוח קטן לשאול איסור והיתר מחכם המורה, וסומכים על אמירת הקטן, היינו משום דמירתת לשקר כיון שחכם המורה יודע שמא ישאלו אותו (בית הלל). ודוקא בקטן שהוא בחזקת כשרות סמכינן אהא דמירתת לשקר אפילו בדאורייתא, יעו"ש.

ויעוין עוד בפרי מגדים (או"ח סדר הנהגות הנשאל עם השואל סדר ראשון אות א) וז"ל: השואל לא יהיה קטן. ולא יפה עושין ששולחים נערים קטנים שלא פתחו פיהם עדיין. חדא שאין נאמנות לקטן באיסור תורה, עיין ט"ז (יו"ד סימן א אות טו) ופריי שם. ובתבואות שור (שם אות סא וסב) דמירתת מהני, מכל מקום בעינן קטן חריף שיודע להזהר ואין מוחזק ברוע מעללים, וכל שכן לשלוח מכפר לעיר דלא שייך כל כך מרתת, יעו"ש.

ואם כן יתכן שכל מה שדיברו הפוסקים, שרק לענין דרבנן אפשר להאמינו שהוא גדול, היינו רק כאשר אין מירתת ולא הוחזק כירא שמים, אבל כשהוא אינו רע מעללים, ואביו בעיר ואם יתגלה ששיקר יסבול מכך, אולי נאמן אף בדאורייתא, וצ"ע.

אלא שבלאו הכי אין להרשות לו לתקוע, מכיון שלענין דאורייתא לא סמכינן אחזקה דרבא, וחיישינן שלא הביא שתי שערות, ואפילו אם אומר שהביא, על זה אין מירתת, ואם כן כל דברי הגרש"ז שנאמן היינו לגבי תפילה, שבדרבנן סמכינן אחזקה דרבא, אבל לגבי דאורייתא, אף אם נאמין לו שהוא בן י"ג כי זה עבידי לגלויי, אבל לגבי השערות לא נאמן. [יעוין עוד בהר צבי (אבה"ע סימן נד) בענין נאמנות קטן לומר שהוא גדול לענין עדות אשה].

דף סד ע"א

דעד אחד נאמן באיסורין [תוד"ה נאמן]

**הכשילו אנשים באכילה בלא הפרשת חלה,
האם יכולים לחזור בתשובה בשבילם**

שאלה משפחה ערכה סעודת יארצייט והזמינו שכנים קרובים ושאר ידידים, ואת הלחמניות שאכלו בסעודה אפו בעצמם, פתאום בסיום הסעודה,

נזכרו שלא עלינו שכחו להפריש חלה מהעיסה שאפו ממנו את הלחמניות, ומיד הפרישו חלה מהלחמניות שנשארו.

כמובן שהם הצטערו מאד על המכשול הגדול שיצא מתחת ידם, אך הם באו לשאול האם הם צריכים להודיע לאנשים שהשתתפו בסעודה שאכלו לפני הפרשת חלה, כדי שיחזרו בתשובה?

צדדי השאלה, הם מאד מתביישים לספר לרבים שהכשילו אותם, ובפרט שעלול לצאת עליהם שם רע, ואנשים לא יסמכו עליהם מכאן ולהבא. והם חוזרים בתשובה ומתחרטים מאד על המעשה, ומתוודים על החטא, וקבלו על עצמם ללמוד ההלכות היטב, כדי שלא יקרה המעשה הזה שוב, האם החזרה בתשובה שלהם מספיקה גם עבור שאר האנשים שאכלו, שהרי הם הגורמים להכשלתם. או שמא אין עצה ואין תבונה, וכל האוכלים צריכים לחזור בתשובה, וצריך להתקשר לכולם ולהודיע להם על כך, כדי שיחזרו בתשובה על שאכלו טבל?

תשובה לכאורה אנשים אלו שאכלו שם הם אנוסים, שהרי בעלי הסעודה הם אנשים יראים ושלמים, וכל האוכלים היו יכולים לסמוך עליהם, שהרי כתב רש"י ביבמות (דף פח ע"א) שלכן עד אחד נאמן באיסורים, דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חברו ואין לך אדם סומך על בני ביתו. ואם כן כיון שהיה מותר להם להאמין לעורכי הסעודה שהפרישו חלה, אם כן הן אנוסים באכילתם.

אונס אינו צריך כפרה

וכיון שהיו אנוסים, העושה עבירה באונס אינו צריך כפרה, וכמו שכתב הרמב"ם (פירוש המשניות יומא פ"ח מ"ו): זכור כללים אלו וסמוך עליהם, והוא, אם שגג אדם בעשה ולא תעשה, או הזיד בעשה, ועשה תשובה, מתכפר לו מיד... וכל זה אם עבר ברצונו, אבל באונס הרי זה פטור. וכן מבואר ברמב"ם (שגגות פ"ה ה"ו) שכתב: בא על אשתו שלא בשעת וסתה וראתה דם בשעת התשמיש, הרי אלו פטורין מקרבן חטאת, מפני שזה כאנוס הוא ולא שוגג, שהשוגג היה לו לבדוק ולדקדק ואילו בדק יפה יפה ודקדק בשאלות לא היה בא לידי שגגה, ולפי שלא טרח בדרישה ובחקירה ואחר כך יעשה, צריך כפרה, אבל זה מה לו לעשות הרי טהורה היתה ושלא בשעת וסתה בעל אין זה אלא אונס, עכ"ל.

וכן מבואר להדיא במורה נבוכים (ח"ג סימן מא) וז"ל: ודע שמעשי העבירות יחלק לד' חלקים, האחד מהם האנוס, השני השוגג, השלישי המזיד, הרביעי העושה ביד רמה. אמנם האנוס כבר נאמר בו שלא יענש ואין עליו חטא כלל, אמר יתעלה ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות..., הרי שהעושה עבירה בשוגג אין בו חטא כלל.

ובערוך השולחן (או"ח סימן תרב ס"ז) כתב: ואין לתמוה על מה צריך השוגג לעשות תשובה, ורוב הקרבנות באים על שגגות..., והטעם דגם שוגג בא מהעדר זהירות, לאפוקי אונס דאין צריך תשובה, כמ"ש הרמב"ם בפי' המשנה סוף יומא, אבל שוגג אינו דומה לאונס, עכ"ל. הרי שנקט שאונס אין צריך כפרה כלל.

על חטא שחטאנו לפניך באונס

והקשו האחרונים על דברי הרמב"ם מדברי התורה כהנים (פרשת אחרי מות ובילקוט שמעוני רמז תקעו) שם נאמר: "והתודה עליו [על השעיר המשתלח], זה וידוי דברים..., אין לי אלא ודאיהן, אנוסיהן ספיקותם מנין", משמע שגם עבירה באונס נחשבת לעבירה וצריכה כפרה, ורק קרבן לא צריך להביא על אונס, וכן אנו מתוודים ביום כיפור, ועל חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון.

ואמר מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הערות יומא דף פז ע"א) שיש שרצו לתרץ שאמנם כפרה לא צריך, אבל ביום הכיפורים בעינן 'לפני ה' תטהרו', ואף על פי שלא עבר אלא באונס מ"מ אינו טהור לגמרי. אך כתב שם שברמב"ם לא משמע כן.

ולכן תירץ מו"ח זצ"ל שבאונס רגיל לא צריך כלל כפרה, וכל דברי התורה כהנים אמורים בג' עבירות חמורות דדינם שיהרג ולא יעבור, ובזה אם עבר ולא נהרג דאינם נענשים כיון שהם אנוסים, אבל מכל מקום צריכים כפרה כיון שעברו על הדין, יעו"ש.

ולכאורה בעניננו שהם אנוסים, כיון שסמכו על עד אחד, אולי אין צריך להודיע להם, כי אינם צריכים תשובה וכפרה.

דעת הפוסקים שאם היה לו על מי לסמוך אין צריך כפרה

וכעין זה כתב במהרי"ל (חדשות סימן פז) שנשאל על שוחט שכל העיר סמכו עליו, ולאחר מכן התברר, שמכר חֶלֶב ואמר שהוא שומן, מכר טרפות

וטען שהם כשרות, וגם לא ניקר היטב את הגידים, וכתב המהרי"ל שצריך להכשיר את הכלים, אולם לגבי האוכלים, נראה בעיני דאנוסים גמורים הן, ואינם צריכים כפרה.

כמו כן כתב הפתחי התשובה (יו"ד סימן כט סק"א) בשם הפנים מאירות, דהאוכל עוף, ואח"כ נמצא בו אחד מי"ח טריפות שלא היה צריך לבדוק, אין צריך כפרה על מה שאכל דהוי אונס, עיין שם. ובספר לקט יושר (יו"ד דף מט ד"ה וזכורני) כתב שפעם אחת אכלו הבחורים מן הכבש, ואח"כ נמצא בראש של הכבש תולע, ואמר התרומת הדשן זצ"ל טריפה הוא, ולאחר פטירת הגאון זצ"ל הרהרתי בלבי למה לא נתן הגאון זצ"ל תשובה לבחורים על מה שאכלו טריפה, ושאלתי למה"ר יוסף דקלון ולמהר"י אוברניק זצ"ל ואמרו לי שהבחורים היו אנוסים, ומה"ר יוסף דלעיל אמר שהיה חומרא יתירה שיהא טריפה בשביל התולע, עכ"ל.

וכן כתב בחידושי רבי מאיר שמחה (ב"מ דף סא ע"ב) שהמוכר קרבי דגים טמאים, ואומר שהם קרבי דגים טהורים הוי הלוקח כאנוס דעד אחד נאמן באיסורים, ולא צריך הלוקח כפרה דלא עבר על אכילת דגים טמאים, וכמו בבאו שני עדים שמת בעלה דמחשבה לה לאנוסה. [קצת צ"ב שהתם (יבמות דף פז ע"ב) שנינו שצריכה כפרה, ואולי כוונתו שכתב רש"י ואין זה אונס להפטר מן הקרבן דאיבעי לה לאמתוני, ומשמע ששם יש דין מיוחד שהיתה צריכה להמתין, אבל בלאו הכא, חשוב אונס].

וכן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן נג) שאם עשה כדין התורה שאמרה לסמוך על חזקה, ולהאמין לעד אחד על איסורין, לא עבר כלום, אף שכלפי שמיא גליא דהיה איסור והעד שיקר לו.

ראיות שגם מי שהיה לו על מי לסמוך צריך כפרה

לכאורה דברי הפוסקים אלו צריכים ביאור, שהרי שנינו בכמה מקומות, שגם העובר עבירה והיה לו על מי לסמוך צריך כפרה.

א. שנינו ביבמות (דף פז ע"ב) אם באו עדים ואמרו לאשה מת בעלך, והלכה ונשאת, ובעלה חזר, דינה כשוגגת וחייבת בקרבן, אף שסמכה על העדים.

ויש לומר, שהתם שאני, על דרך משל, אם באו שני עדים, ואמרו לו שהוא חייב מאה אלף דולר, והוא יודע שאינו חייב, האם ילך מיד לשלם, או שיעשה כל טעדיקי כדי להוכיח שהוא פטור?! גם בעניננו, אילו היה חמור

בעיני האשה כל כך איסור אשת איש, והיא יודעת שזה מהחמורה שבחמורות, לא היתה סומכת כל כך על העדים, אלא שהיתה מבררת היטב, אם באמת בעלה מת, וזה כוונת רש"י שכתב ואין זה אונס להפטר מן הקרבן דאיבעי לה לאמתוני.

משא"כ בעד אחד נאמן באיסורים, שכתב רש"י שהטעם שאין לך אדם שאוכל אצל חבירו, ואם בכל סעודה יצטרך לברר לעומקו, גם לא יוכל לאכול אצל חבירו, או כפי שכתבו התוס', שהטעם שהתורה האמינה לעד אחד, מ'וספרה לה', שהתורה נתנה נאמנות לאשה, ושם אין הבעל יכול לברר, הרי שהתורה האמינה להם גם בלא בירור, ולכן חשובים כאנוסים.

ב. כתב השו"ע (ח"מ סימן רלד ס"ב) שהשוחרט פרה ומכרה, ונודע שהיא טרפה, מה שאכלו אכלו ויחזיר להם הדמים. וכתב הסמ"ע (סק"ד) [בטעם השני] שלכן צריך להחזיר הדמים, "דאין אכילת האוכל מחשב לו הנאה, ואדרבה צער הוא לו שעבר על איסור דאורייתא באכילתן אף שהיה שוגג".

ולכאורה קשה שאם נאמר שהסומך על עד אחד חשיב אונס ולא שוגג, ולא עבר על איסור ואין צריך כפרה, למה שלא ישלם מחיר מלא לטבת, הרי נהנה, ולא עבר על איסור, כיון שהטבח היה נאמן כעד אחד, וכמו שכתב הרמב"ם (שחיטה פ"י הי"ד) "כל טבח שהוא יודע הטריפות האלו, והרי הוא בחזקת כשרות, מותר לו לשחוט ולבדוק לעצמו ולמכור ואין בזה חשש, שעד אחד נאמן באיסורין בין יש לו הנאה בעדותו בין אין לו הנאה בעדותו"?

וכנראה שכוונת הסמ"ע, שאף שהיה לו על מי לסמוך, ויתכן שגם אינו צריך כפרה, מכל מקום סוף כל סוף אכל דבר איסור שנפשו של אדם קצה מהם, ואין לו הנאה ממנו, ולכן פטור מלשלם.

ג. שנינו במשנה (תרומות פ"ו מ"ג) המאכיל את פועליו ואת אורחיו תרומה, הם משלמין קרן וחומש, והוא משלם להם דמי סעודתן. וכן פסק הרמב"ם (תרומות פ"י ה"י) המאכיל הפועלים ואת האורחים תרומה, הם משלמים קרן וחומש מפני שהן כשוגגים.

וכתב בדרך אמונה (ס"ק פג) אף על גב שבעה"ב האכילן, והם לא היו צריכים לדעת מזה כלל, מכל מקום דינם כשוגגים וחייבים כפרה, ולכן כתב

הרמב"ם שהם כשוגגין בכ"ף הדמיון, לפי שהם קרובין לאונס, ומכל מקום דינן כשוגגין. ובציון ההלכה (ס"ק קנא) הביא בשם הרדב"ז והר"י בן מ"צ, שלכן כתב הרמב"ם כשוגגים, כיון שהיה להם לשאול הם קרובים למזיד.

ואולי יש לומר שבקל היו יכולים להפריש תרומה מעצמם, ולא היו צריכים לסמוך על בעל הבית, ולכן חשובים כשוגגים, ולא כאנוסים.

אמנם בעניננו יש לומר, שכיון שאיסור טבל בזמן הזה דרבנן, והרי כתב בנתיבות המשפט (סימן רל"ד סק"ג) שהאוכל איסור דרבנן בשוגג אין צריך שום כפרה, וכאילו לא עבר דמי. ובוודאי דאינו נענש כלל על השוגג באיסור דרבנן והרי הוא להאוכל כאילו אכל כשירה.

ואף שהרבה חולקים על הנתיבות, מכל מקום במקום צער גדול, שהבושה היא נוראה, וגם שמדברי הפוסקים משמע שלאוכלים חשוב כאונס ולא כשוגג, אפשר להיות בשב ואל תעשה ולא לספר להם.

דף סד ע"ב

המקדש את בתו סתם אין הבוגרות בכלל

לעזור לבת הקטנה להנשא קודם לאחותה הגדולה

שאלה שדכנית שרוצה להציע שידוך לבחורה בת עשרים ותשע, שהיא הצעירה מתוך ארבע אחיות שעדיין אינן נשואות, כאשר הגדולה שמתוך הארבע היא כמעט בת שלושים ושמונה.

אך דא עקא שאביהם סבור שצריך לחתן את הבנות לפי הסדר, ואין לחתן את הבנות הצעירות יותר לפני המבוגרות.

בנוסף לכך גם הבת המבוגרת מאד יכאב לה, אם הבנות הצעירות יעקפו אותה, ויתחתנו לפניה, ומה עוד שהיא טוענת שכל מה שהיא כעת מעוכבת שידוכין, זה בגלל שהיא עצמה המתינה עד שאחותה המבוגרת תתחתן, והיא נכנסה לשידוכין רק בגיל מבוגר כשהיתה בת עשרים ושבע, כי המתינה שאחותה המבוגרת תמצא את זיווגה. וגם הבנות הצעירות מבינות את צערה, ומרגישות שלא בנוח להתחיל לשמוע שידוכין, לפני שהיא תתחתן.

כעת יש לשדכנית כמה שאלות:

א. האם יש אמת בטענת האב, שלא יעשה כן במקומנו לתת את הצעירה לפני הבכירה, ושצריך לחתן את הבנות לפי הסדר, או שמותר לאחות הצעירה לעקוף את אחות המבוגרת.

ב. במדה ומותר לאחות הצעירה לעקוף, ולהתחתן קודם לאחות המבוגרת, האם זה גם כאשר האב אינו מסכים לכך, וגם האחות המבוגרת מאד תצטער על כך?

ג. גם אם מותר לאחות הצעירה לעקוף, האם כדאי לאדם זר להתערב ולהציע לה שידוך, ולסייע לה ולעודד אותה ללכת נגד דעת האב, או שלא יסייע לזה, כי אמנם הוא עוזר לצעירה, אבל מצער את אחותה המבוגרת, ואולי גם האחות המבוגרת תקפיד עליו, והוא עלול לסבול מכך, כמו שפנינה נענשה על שציערה את חנה, למרות שהתכוונה לשם שמים, ואם כן מה לאדם זר ולצרה הזאת, ואם כן שב ואל תעשה עדיף?

ד. האם יש מקור למה שאומרים, שזה זכות לאחות המבוגרת שתתן רשות לאחות הצעירה להתחתן לפניה, וזה סגולה למצוא את הזיווג הנכון?

תשובה כתב הרשב"ם בבבא בתרא (דף קכ ע"א ד"ה להלן) כשנישאו בנות צלפחד מנאן הכתוב דרך גדולתן, דכתיב 'ותהיינה מחלה תרצה חגלה ומלכה ונועה בנות צלפחד לבני דודיהן לנשים', ומסתבר דכך נולדו, דכתיב 'לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה', עכ"ל.

וביותר כתבו התוס' בקידושין דף נב ע"א (ד"ה והילכתא) מעשה בא לפני ר"ת בבנו של הר"ר אושעיא הלוי, שקידש בת עשיר אחד ואמר בתך מקודשת לי סתמא, ולא פירש פלונית בתך, ואמר ר"ת דמקודשת..., דיש לנו לומר דקידש הגדולה, משום דלא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה, [ויעו"ש שהר"ר מנחם מיוני חלק עליו, והביא ראיה לכך שאינה מקודשת, ואף ר"ת חזר בו ולא עבד עובדא, אך לא נחלק על עצם הדין, שיש לתת את הצעירה לפני הבכירה, אלא רק שכיון שלא פירש, הקידושין אינם קידושי ודאי].

כתב בשו"ע (יו"ד סימן רמד ס"ח) במסיבה של משתה או של נישואים, הולכים אחר הזקנה להושיבו בראש. וביאר הש"ך (יו"ד סימן רמד ס"ק יג) בשם הב"ח, שאם אחים או אחיות יעשו להם נישואים, אף על גב שאחד גדול

מחבירו בחכמה, לא יקדימו לעשות נשואים לקטן בשנים, מפני שהוא גדול בחכמה, אלא יקדימו לעשות נשואים לגדול בשנים.

אכן יעוין בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סימן קלו) שכתב שאיסור זה אינו רק בכלל נימוס ודרך ארץ, והגם שבשו"ע הובא דבר זה, מ"מ אינו דין גמור.

והקשה המהרש"ם בספרו תכלת מרדכי (בראשית ו) מדוע פסקו התוס' והשו"ע כדברי לבן, ולמה לא פסקו ההלכה כיעקב שנחלק על לבן בדין זה, ורצה לישא את רחל הצעירה? ותירץ על פי מה שכתב החיד"א בנחל קדומים פרשה זו בשם רבינו אפרים, דרחל ולאה תאומות היו, אלא דלאה נולדה לפני רחל, ורש"י (בראשית כה כו) כתב דהקודם בלידה דתאומים הוא האחרון ביצירה, ויעקב חשב את עצמו בכור מפני שהוא בכור ליצירה, לכן יעקב לשיטתו חשב את רחל לבכורה, אבל לבן חשב את לאה לבכורה, לפי שנולדה מקודם, ולזה אמר לא יעשה כן כו', אם כן גם יעקב הסכים שלא להשיא הצעירה לפני הבכירה, אלא שהיה סובר דרחל היא הבכירה.

עוד אפשר לתרץ, שהמצוה לחתן את הבכירה לפני הצעירה אינו אלא או על האב, או על הבנות, אבל על יעקב שרצה להתחתן עם רחל, ומצווה על פריה ורביה, אינו מצווה לחכות עד שלא תתחתן, ולכן גם רחל כבר יכלה להתחתן עמו, לפני לאה, כיון שיש לה פה חתן מזומן לפניו, וללאה אין כאן שום חתן מזומן, אולי אין את המצוה לחכות עד שתנשא לאה.

ובלקט יושר ח"א (עמוד קיז) תירץ, שכיון שלבן אע"פ שהוא רשע, מכל מקום אמר ליעקב לא יעשה כן במקומינו לתת הצעירה לפני הבכירה, ויעקב לא השיב לו תשובה, אלא על כרחך הדין עם לבן.

והאור החיים הק' כתב, שכל החשש שאין לתת הצעירה קודם הבכירה הוא רק במקום שמקפידים על כך, אבל בלא הקפדתם אין עיכוב בדבר לישא הצעירה קודם הבכירה. ויעקב אבינו ע"ה עשה תנאי מפורש שהוא רוצה את רחל בתך הקטנה. ולכן כששאל יעקב "הבה את אשתי" מן הסתם על רחל הוא אמר, וסבר יעקב שאם יש מנהג כאן בעיר שמקפידין שלא לישא הצעירה לפני הבכירה, היה לו ללבן לומר לו כי לא יכול לתת לו רחל קודם שתינשא לאה, והיה הדבר תלוי ביד יעקב או להמתין עד שתנשא לאה, או לקחת לאה. אלא שלבן רימה אותו ולא אמר מאומה.

והנה בשו"ת אגרות משה (אבה"ע ח"ב סימן א) נשאל אודות אח צעיר אם יכול לישא אשה קודם אחיו הגדול כשאחיו מקפיד, וכתב שפשוט שאין צריך להמתין, ויכול גם לכתחילה לישא קודם אחיו הגדול, ומה שמביאים ראיה שלא ישא מדברי הש"ך בשם הב"ח, הוא טעות גמור, שהש"ך בשם הב"ח איירי בשעומדין שני האחים לעשות נישואין, שכבר נשתדכו שניהם, והנידון הוא רק לענין כבוד איזה נישואין יעשו תחלה, שמחדשין שיעשו נישואי הגדול תחלה, אף שהקטן גדול בחכמה.

וראיה מוכרחת לזה מהא דקידושין דף סד ע"ב המקדש את בתו סתם אין הבוגרות בכלל, ומוקים לה בגמ' דשויתיה הבוגרת שליח ואמרה ליה קידושי שלך, אפילו הכא לא שביק אינש מצוה דרמיא עליה ועביד מצוה דלא רמיא עליה, הרי מפורש דמקדש אדם את בתו קטנה ממש, קודם שמשיא בתו הבוגרת, ואם היה איזה איסור או אף קצת עוולה, היה לו לקדש את בתו הגדולה קודם, והתם הא החיוב שעל האב לקדש בתו קטנה, אינו יותר מלהשיא בתו גדולה, דבנותיכם תנו לאנשים שהביא רש"י הוא גם על גדולה, דהא עישור נכסים איכא נמי לגדולה, והוא בשביל מצוה זו דתנו לאנשים, והכוונה הוא רק דמצוה דקטנה רק עליה רמיא, ומצוה דבוגרת גם עליה בעצמה רמיא, דיש לה דעת כדפרש"י שם, אבל ודאי כשישיא את הבוגרת ג"כ יקיים מצוה, ומ"מ אמרינן דהוא חזקה על כל אדם שכוונתו לקדש את הקטנה שמוטלת עליו יותר מהגדולה.

וגם אין ראיה מדברי התוס' בשם ר"ת שדבריו אינם אמורים מצד איסור, אלא משום דכן דרך העולם שלא יקדשו הצעירה קודם הגדולה, ואיירי כששתיהן שוות, ששתיהן קטנות דרמיין עליו או שתיהן גדולות דשוויהו לשליח, דלכן הגדולה קודמת.

ולכן ברור שאח צעיר אין לו להמנע מלישא בשביל אחיו, ומה שאומר אחיו שיהיה לו צער גדול מזה שאחיו הצעיר יקדימו, אדרבה אסור לו להצטער מאיסור קנאה, והאב רשאי לעזור לבנו הצעיר, אך אם אומר האב שחושש שיחלה בנו הגדול מזה אין לו לעזור, אבל אין לאסור להצער אף באופן זה, דכי שייך לחייב לאחד כשיאמר לו חברו שאם לא יתן לו חפץ פלוני במתנה יחלה מזה שיתן לו החפץ, כדי שלא יחלה דהא איהו מתחייב בנפשיה שאין לו להתחלות מזה.

ומה שטוען האח המבוגר שיש בזה בושת, והוא כעין הלבנת פנים שהוא איסור חמור, הנה גם לענין הבושת הוא רק שבעצמו מתבייש מזה, דהא הרבה יש שמתאחרין מלישא בשביל הרבה טעמים. וגם מסתבר שלא שייך לאסור לאדם מלעשות עסקיו וכל צורכי גופו בטענה שאחד יתבייש ע"י זה, במה שהוא לא הצליח כמותו. ולכן איני רואה שום איסור ואף לא שום דבר שלא כהוגן בזה שישא הצעיר תחלה.

ובשו"ת דברי יציב (אבהע"ז סימן ט) כתב, שאין לאב לעכב על נישואי הבת הצעירה, שהרי אמרו בסנהדרין (דף עו ע"ב) איזהו עני רשע זה המשהא בתו בוגרת, וביותר מכך אמרו בפסחים (דף קיג ע"א) בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה, וחזינן שמותר גם לעבור על איסור עשה דמשחרר עבדו כדי להשיא את בתו. ובוודאי ראוי שידחה גם מצוה קלה דנישואי הבכירה לפני הצעירה, שאפשר שאינו אלא ממדת דרך ארץ.

כעת נבא להשיב לפי סדר השאלות:

א. אמנם בפוסקים משמע שיש ענין להשיא את הבנות לפי סדר גדולתם, אך כתבו באגרות משה ובדברי יציב, שהדברים אמורים, כאשר שתיהן משודכות, אבל אם הבכירה עדיין לא משודכת, ויש שידוך לצעירה, מותר לה, ואף ראוי שתנשא קודם לבכירה.

ב. מבואר באגרות משה, שגם אם הבכירה תצטער מותר לישא, ואין לה זכות להצטער, ואם מצטערת זה שלא בצדק, ואסור לה להצטער כי זה נובע מקנאה. כמו כן מבואר בדברי יציב, שמצוה על האב להשיא את בנותיו מוקדם ככל האפשר, גם שלא לפי הסדר.

ג. אין ראוי לשדכנית להתערב בכך, כי מה לה ולצרה הזאת, ובפרט שאינה יודעת את כל השיקולים שיש בבית, ואינה צריכה להכנס לכך, ורק מותר לה לומר לצעירה, שלה עצמה מותר להנשא.

ד. בוודאי שזה זכות לבכירה לתת לצעירה להנשא לפנייה, ועליה נאמר כל המעביר על מדותיו, מעבירין ממנו כל פשעיו, ואם תעביר על מדותיה, ותתן לצעירה להנשא לפנייה, הרי שימחלו לה על הכל, ואז היא נקיה מכל עוונות, והרי היא כצדיקה גדולה בלא עוונות, ויכולה לפעול לעצמה ישועות שלא כדרך הטבע.

דף סד ע"ב

גדולה

שבח הוא לאדם לקרות בתו בלשון גדולה

שאלה כשמשבחים צדיקים, ויש להם בנות, והם בגיל שאפשר לקרא להם קטנים, ואפשר לקרוא להם גדולים, מה השבח הגדול יותר, לקרוא להם בנות קטנות או בנות גדולות?

תשובה נאמר במשנה בקידושין דף סד ע"ב מי שיש לו שתי כיתי בנות משתי נשים, ואמר קדשתי את בתי הגדולה ואיני יודע אם גדולה שבגדולות או גדולה שבקטנות או קטנה שבגדולות שהיא גדולה מן הגדולות שבקטנות, כולן אסורות חוץ מן הקטנה שבקטנות דברי ר' מאיר, רבי יוסי אומר כולן מותרות חוץ מן הגדולה שבגדולות. קדשתי את בתי הקטנה ואיני יודע אם קטנה שבקטנות... כולן אסורות חוץ מן הגדולה שבגדולות דברי רבי מאיר, רבי יוסי אומר כולן מותרות חוץ מן הקטנה שבקטנות.

וביאה הגמרא: וצריכא, דאי אשמעינן קמייטא, בהך קאמר ר' מאיר דכיון דאיכא זוטרא מינה להך גדולה קרי לה, אבל בהא אימא מודי ליה לר' יוסי דקטנה להך קטנה דכולהו קרי לה, ואי איתמר בהא קאמר ר' יוסי אבל בהך אימא מודי ליה לר"מ, צריכא.

ופרש"י (ד"ה בהיא) וז"ל: דשבח הוא לאדם לקרות בתו בלשון גדולה, אם יש קטנה ממנה. ועוד כתב (בד"ה אבל קטנה) וז"ל: דכל שהוא יכול לקרות בתו גדולה, אין קורא אותה קטנה, עכ"ל.

וצ"ב למאי נפ"מ בשבח זה, ואיזו תועלת מעשית יש לנו להפיק מדברי רש"י אלו, ויתכן דכיון דאסור לשבח רשע (יעוין סוטה דף מב ע"ב) אם כן מי שבתו לא הולכת בדרך הישר ר"ל, וגם אביה רשע ולא הולך בדרכי ישרים,

1. יעוין בחובות הלככות (שער הכניעה פרק ו): נאמר על אחד מן החסידים, שעבר על נבלת כלב מסרחת מאד, ואמרו לו תלמידיו: כמה מסרחת נבלה זאת. אמר להם: כמה לבנים שיניה. ונתחרטו על מה שספרו בגנותה. וכיון שהוא גנאי לספר בגנות כלב מת, כ"ש באדם חי, וכיון שהוא טוב לשבח נבלת כלב כלובן שיניה, כ"ש שהוא חובה לפי זה לשבח אדם משכיל ומבין.

אסור לשבחן ולומר לפלוני יש בנות 'גדולות', כי 'גדולה' הוא שבח כמבואר ברש"י, ואין לשבח רשעים.

עוד יתכן להוסיף דכשם ששבח הוא לאדם שהשי"ת ברכו בממון, והוא זכה לעושר, כך שבח הוא לו שהשי"ת ברכו בבנים גדולים, העוזרים להוריהם ומסייעים להם, לעומת זאת בת קטנה היא עצמה זקוקה לעזרה, ואין בהם שבח להורים.

לפי זה בעניננו, כשצריך לשבח צדיק, יש לשבחו ולומר יש לו בנות גדולות, ואסור לשבח רשע לומר שיש לו בנות 'גדולות', כי בנות גדולות הוא שבח.

אכן יעוין בב"ח (אבה"ע סימן לו ס"כ) שהקשה על הטור, דלמאי דפסק כר' יוסי, ואפילו ברישא [כשקידש את בתו הגדולה] אמר כולן מותרות חוץ מן הגדולה שבגדולות, א"כ כ"ש באומר קידשתי בתי הקטנה, דכולן מותרות חוץ מן הקטנה שבקטנות, ולא יזה צורך כתבו. וירץ דאפשר דהטור ס"ל דאיכא סברא נמי איפכא, דנוח לו לאדם לקרות את בתו קטנה דרך חיבה, כדכתיב (שיר השירים ח ה) אחות לנו קטנה, אלא דתלמודא לא היה צריך לזה, דעביד צריכותא כולה בהך סברא גופיה דשבח הוא לאדם לקרות לבתו בלשון גדולה, ומדר"מ אדר' יוסי ומדר' יוסי אדר"מ, עכ"ד.

ונראה שאין סתירה לדברנו, כי תואר השבח הוא 'גדולה' ולשון חיבה הוא 'קטנה'.

דף סד ע"ב

אית ליה הנאה מיניה

**הוריו גרושים ובקשוהו לקנות בחו"ל תרופה עבורם,
ואביו הבטיח לו תשלום**

שאלה אביו ואמו נתגרשו, ואין בכה"ג חיוב להקדים את האב, כמבואר בקידושין דף לא ע"א ובשו"ע (יו"ד סימן רמ ס"ד), והבן נסע לחו"ל, וכל אחד מהוריו בקשוהו לקנות תרופה מסוימת, ואביו הבטיח לו תשלום

עבור התרופה שיקנה לו [חוץ מדמי התרופה עצמה]¹, והוא השיג רק תרופה אחת, והגיע ארצה וחלה, וכעת לא ידוע למי קנה אותה, לאביו או לאמו. למי שייכת התרופה לאביו או לאמו?

תשובה נאמר בתורה (ויקרא יט ג): אמו ואביו תיראו, וכתב רש"י: כאן הקדים אם לאב, לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו, ובכבוד הקדים אב לאם, לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים.

הרי לפנינו שבן בטבעו מכבד את אמו יותר מאביו, ואם כן היה מקום לומר שכוונתו היתה לקנות את התרופה עבור אמו.

אלא שיעוין בקידושין דף סד ע"ב, שם מבואר דמי שקיבל כסף קידושין עבור אחת מבנותיו, ויש לו בת בוגרת ובת קטנה, ולא ידוע עבור מי קיבל, אע"פ שהגדולה שויתיה שליח לקדשה, לא שביק איניש מידי דאית ליה הנאה מיניה, שכסף קידושיה שלו, ועביד מידי דלית ליה הנאה מיניה.

אע"פ שאדם לפעמים אוהב בת אחת יותר מהשניה, ובכל זאת אנו מכריעים את הכף לטובת מי שיש לאב הנאה ממנה. וא"כ ה"ה בעניננו הדעת נותנת שהתכוון לקנות את התרופה עבור מי שיש לו הנאה ממנו, ויתנו אותה לאביו שהבטיח לו תשלום עבור הטירחא.

עוד יש לדון כאשר האמא ביקשה מהבן תחילה, ואח"כ ביקש האב [והבטיח לו תגמול], דבזה יתכן לומר שמכיון שאמר לאמו שיקנה לה התרופה, נתחייב כבר בכיבוד אם, ויעוין במשנה הלכות (חט"ז סימן סב) שהעלה שאם התחיל בכבוד האם, אין לו להפסיק ולעבור לכבוד האב, ועוד כתב שם שברגע שאמו ציוותה עליו נתחייב בכבודה ולעשות בקשתה והמצוה התחילה, ואם כן אין לו לעזוב מצוה זו לקיים מצוה אחרת, אפילו שיש לו הנאה ממנה. ולפי זה יש להביא את התרופה לאמו

ואם היא תרופה שאפשר לחלק אותה לשנים, כגון שיש שם עשרה כדורים, יתכן שיש לחלק התרופה ביניהם, וכמו שכתב המאירי בדף לב ע"א

ז. ואין בזה איסור לקבל שכר על המצוה, וכמו שמבואר בתורתנו הקדושה (בראשית מח כב) שיעקב אבינו הבטיח ליוסף שכר אחד על אחיך בעבור שטרת בקורתו. הרי לפנינו שאין כאן תשלום על המצוה, אלא שמותר להורים לתגמל הילד על הטירחא שטרת.

וז"ל: כבוד אב ואם שוים מכל מקום כל שאמו אשת אביו ומצות שניהם באה עליו כאחת יקדים כבוד אביו מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו הא כל שאין אמו אשת אביו כגון שנתגרשה וכו' ישתדל כמה שיוכל לעשות מצותם כאחת כגון אם ישאלו ממנו דבר אחד ישים לפניו כאחת ואם אי אפשר לעשות כאחת יקדים את המזדמן ואל יעבור על המצות, יעו"ש.

הרי שאם אפשר לקיים שניהם כאחד כך יעשה, ואם כן יתכן שהתכוון לקנות התרופה לשניהם, וצ"ע.

דף סה ע"א

לא קידשתיך

אשה שאומרת קדשתיני והוא מכחיש, האם מותר לו להטעותה ולהשיאה לאחר

שאלה נאמר במשנה בקידושין דף סה ע"א האומרת קדשתיני, והוא ואמר לא קדשתיך, הוא מותר בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו, ופרש"י דשוינהו עליה חתיכה דאיסורא בהודאתו^ח.

ויש להסתפק מה הדין כשהאשה אומרת קדשתיני מפני שחושבת שהוא קדשה, וברור לו שקידש את זו שלידה, אך לא רוצה לגרשה, כי לא רוצה להיאסר בקרובותיה. האם מותר לו להטעות אותה, ולומר לה שהוא גירש אותה, ולהשיא אותה לאדם אחר.

ח. ונראה להסביר, איך קרה דבר זה, שהוא אומר שלא קדשה, והיא אומרת קדשתיני, וה"ה להיפך, וכי בחסרי דעת עסקינן?

ואולי אפשר להסביר דהכא במאי עסקינן בכהן שיש לו הרבה תרומה, וישנם ישראליות רעבות ללחם, והדרך היחידה להאכיל אותם, היא להפכם לאשת כהן [וכמו שעשה רבי טרפון שהיה כהן שקידש שלש מאות נשים כדי להאכילם בתרומה כמבואר בירושלמי יבמות (פ"ד הי"א)], וכאן אירע הויכוח שהיא אומרת קדשתיני, והוא אומר לא קדשתיך, אלא את זו שעמדה לידך [או להיפך].

גם בימי השואה קרה שלאזרח אמריקאי היתה זכות להימלט עם בת זוג, ולכן קידש אשה במטרה למלטה מהגיהנום, וכעין מעשה זה יעוין במהרש"ם (ח"ב סימן ח), והיא אומרת קדשתיני והוא אומר לא קדשתיך אלא את זו שעמדה לידך.

וראיה לפירוש זה, שאמרה הגמרא וצריכא דאי אשמעינן גבי ידיה, משום דגברא לא איכפת ליה, ומקרי, אבל איהי אימא דאי לאו דקים לה בדיבורה, לא הות אמרה וליתסר אינהו בקרובותיה, ופרש"י כיון דאסרה נפשה אכולי עלמא, עכ"ל. רואים שהויכוח מי יותר מדייק, ולכן ישנה סברה שהאשה "קים לה" והיא יותר מדייקת.

צדדי הספק הם: שני איסורים נאמרו בהכשלת אחרים באיסור: א. לפני עור לא תתן מכשול. ב. "לא תאכילום" להזהיר גדולים על הקטנים וק"ו לגדולים. ובמקרה דידן יש להסתפק, אולי מותר לאיש להשיא את האשה, מאחר וברור לו שהיא פנויה, והוא לא קידשה, או שמא מאחר והיא אסורה להינשא לאדם זר, כי שויא אנפשה חתיכה דאיסורא, לכן אסור לו להאכיל אותה דבר שאסור לה?

תשובה יעוין בחזו"א (יו"ד סימן נג ס"ק כה ד"ה לא) שהעלה שאם עדים אמרו על בשר מסויים שהוא איסור, והוא יודע את האמת שהוא היתר, מותר לו לאכול את הבשר בינו לבין עצמו, אך אסור לו להאכיל בשר זה לאחרים בחזקת היתר, מכיון שרק לגבי עצמו התורה האמינה את העדים כמאה עדים, אך לא לגבי אחרים ט.

מבואר בדבריו שאע"פ שהוא יודע את האמת, ומותר לאכול הבשר בינו לבין עצמו, מכל מקום אסור לו להכשיל אחרים, ולתת את הבשר בחזקת שהוא כשר, דלגבי אחרים התורה לא האמינתו.

וכן מבואר בחוות דעת (סימן קפה סק"ב) שכתב: עדים שהעידו בבית דין על בשר שהוא נבילה, וישנו אדם שברור לו שהבשר שחוט, מותר לו לאכלו בצנעה מאחר וברור לו שהעדים שקרנים או טועים. אבל אם יאכל את הבשר בפרהסיא ילקה, משום שלדעת בית דין הבשר בחזקת נבילה.

וכעין זה נאמר בתשובת הרשב"א (הובאה בטור יו"ד סימן א, ובמשנה למלך פ"ט מאישות הט"ו), על דבר שוחט שאמר בהמה זו לא שחטתיה, ובאו עדים ואמרו שוחט זה שחטה והוא עומד בדבורו ואומר לא שחטתי בהמה זו, לכולם

ט. יעוין בפתחי תשובה (אבה"ע סימן קנב סק"ח) שכתב: נסתפקתי בדין זה באמרה אשת איש הייתי, ואחר כדי דיבור אמרה גרושה אני, דהדין דאינה נאמנת, משום דשוויא אנפשא חתיכה דאיסורא, והיא יודעת בעצמה שהאמת איתה שגרושה היא, אם היא רשאית לילך למקום רחוק, ושם תאמר תכ"ד אשת איש הייתי וגרושה אני, או גרושה אני לבד. שהרי הענין דשוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא אינו מטעם נדר וקונם, רק משום דאדם נאמן על עצמו יותר משני עדים, כמו שהוכיח בתשובות נוב"י (תניינא אבה"ע ס"ס מג) עיי"ש, ועמ"ש בפ"ת ליו"ד (סימן ב סק"ד, ובסימן קכז סק"ז) ובאבה"ע (סימן ז סק"י) עיי"ש, וצ"ע, עכ"ל. ובמה שכתב ששוויא אנפשיה הוא מדין עדות ולא מדין נדר, יעוין בחת"ס (יו"ד סימן קפה, הו"ד בפת"ש יו"ד סימן א ס"ק יח) דיש בזה מחלוקת.

מותרת באכילה, מאחר וישנם עדים שהבהמה נשחטה, חוץ מאשר לשוחט עצמו שאסורה עליו מאחר ואמר שהוא לא שחטה, אף על פי שיש ב' עדים נגדו. ומכאן מוכיח המשנה למלך שאמרינן שויה אנפשיה אפילו כשיש עדים נגדו.

והנה דה"ה בענינו, אע"פ שהוא נאמן לגבי עצמו, אך לגבי האשה אינו נאמן, ואסור לו להכשיל אותה לפי שהתורה האמינה לה לגבי עצמה שהיא אסורה לינשא.

והנה בפתחי תשובה (יו"ד סימן א ס"ק יח) הביא את דברי הנודע ביהודה (תניינא אבה"ע סוף סימן כג) שכתב להחכם השואל שרצה לומר ג"כ דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא הוא מטעם נדר וקונם, וכתב הנודע ביהודה דזהו שטות, דאיזה לשון שבועה או קונם יש כאן או במה מתפיס, ולדבריו אם יאמר אחד, בשני בשבת, שהיום שבת, יהיה אסור במלאכה מטעם נדר, ואם כדבריו, איך אמר ר"ע לר' יהושע שילך אצל ר"ג ביוה"כ שחל להיות בחשבונו, ולמה לא נימא דר"י שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא מטעם נדר, אלא ודאי מה דאמרינן שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא הוא מטעם דאדם נאמן על עצמו יותר משני עדים, ולכך בדבר שאי אפשר, כגון שאומר על יום חול שהוא שבת או יום כיפור, לא אמרינן שויה חתיכה דאיסורא עכ"ל. [וציין שם לחת"ס שהביא בזה מחלוקת].

והנה בענינו יש מחלוקת בין האיש לאשה במציאות, ועל זה אמרה תורה שויה אנפשיה, והדבר יתכן שהיא צודקת ויתכן שהוא צודק, ומכיון שהתורה האמינה לכל אחד לגבי עצמו, אסור לו להכשילה.

עוד יעוין בשדי חמד (מערות וא"ו כלל כו ואות כח) שהביא את דברי החקרי לב (יו"ד ח"א סימן ז) שכתב שדבר המותר לכו"ע ולאדם אחד אסור משום שויה אנפשיה, ליכא איסור של לפני עור, ואפשר להכשילו.

והשדי חמד עצמו חולק על דבריו והביא את דברי התבואות שור (יו"ד סימן ב סכ"א אות לח) שבית דין מצווין להפרישו מלאכול את הדבר דשויה אנפשיה, ואיך יהיה מותר להושיט לו דבר זה, יעו"ש. והוא הדין בענינו אסור להכשיל את האשה שנאמנת לגבי עצמה, ועוד יתכן שלגבי עצמה הוי כנדר.

דף סה ע"א

לא ניחא לי דאיתסר בקריבה

ב' אחים ירשו בית, ואחד מהם נכה ומבקש לקבל את קומת הקרקע

שאלה שני אחים ירשו בית בן ב' קומות מאביהם, אחד מהם נכה, וקשה לו לעלות לקומה ב', ולכן מבקש מאחיו שיתן לו את קומה א', ויקבל לעצמו קומה ב' היקרה פי כמה מקומה א'. והאח הבריא משיב, אולי גם אני אחלה אי פעם, ואז אני ארצה לגור בקומת קרקע, ומשום כך דורש אני לעשות גורל, משיב לו הנכה, הרי החשש שלך רחוק מאוד שיקרה, ואם כן ההיגיון אומר, שאתה צריך לוותר על הגורל, ולהסכים לקבל את הקומה הגבוהה השווה יותר, ואם לא, הרי זו מדת סדום. מי מהם צודק?

תשובה הנה אם האח היה טוען שהוא רוצה את הקומה התחתונה, כי לא רוצה לטרוח לעלות לקומה השנייה, לכאורה טענתו טענה, וכמו שמבואר בב"ב (דף יב ע"ב) ובשו"ע (חור"מ סימן קעד ס"א) שבכל מקרה שאין החלקים שווים יכול כל אחד מהיורשים לטעון שדורש חלוקה בגורל ואין זה משום מדת סדום.

אך אם האח מודע שלא אכפת לו, וכל טענתו היא מפני שחושש לחשש רחוק שיהפך לנכה בעצמו, יש לדון אם יש לכופו לוותר לאחיו, או שמא יש לו זכות לחשוש לחששות רחוקים.

ונראה שיש לו זכות לחשוש אף לחששות רחוקים, וראיה לכך מקידושין דף סה ע"א, שעל דברי המשנה, היא אומרת קדשתני והוא אומר לא קדשתיך, רב אומר כופין אותו ליתן לה גט, ושמואל אמר מבקשין. ושואלת הגמרא בשלמא מבקשין לחיי [שצריך בקשה לאסור עצמו בקרובותיה כדי להתירה לינשא, הואיל ואין חפץ בה], אלא כופין אמאי, אמר לא ניחא לי דאיתסר בקרובותיה. ומסיקה הגמרא מחמת קושיא זו דשמעתתא אהדדי איתמר אמר שמואל מבקשין ממנו ליתן גט אמר רב אם נתן גט מעצמו כופין אותו ליתן כתובה.

הרי לפנינו שלא שייך לכפותו לתת גט לאשה, מפני שיכול לטעון שלא רוצה להיאסר בקרובותיה, אפילו שהסיכוי שיתחתן בעתיד עם קרובותיה הוא

רחוק מאוד, דמי יימר שהוא יזדקק להו, ומי יימר שהן יסכימו להינשא לו, ובכל זאת אי אפשר לכופו להפסיד זכות ואפשרות זו. וא"כ לכאורה גם בעניננו, יש מקום לטענת האח הבריא, שמא גם הוא יהיה נכה, למרות החשש הרחוק.

ויעוין עוד להלן בדף סה ע"ב שהמקדש בעד אחד אין חוששין לקידושין, ואפילו שניהם מודים, דקא חייב לאחרני, שקרובותיה נאסרות לו וקרוביו נאסרין לה. הרי שהמצב הזה שקרובותיה נאסרין לו זה נחשב חב לאחרני. וצ"ע, וכי חסרות בנות ישראל בעולם, ומאי שייכא ביה דנימא שהוא חייב להן בהודאתו, וכתב הרשב"א דאית בהו כעין חוב לאחרני. הרי לפנינו שאפילו דבר כזה נחשב לחב, דכל צמצום הזכויות שלו, יש בזה משום חב.

אך עדיין אין ראייה גמורה לענייננו, שהרי בשידוכין יכול לטעון שישנה רק אשה אחת בעולם שמתאימה לו, וראויה לו מהשמים, ואם כן אינו רוצה לוותר על האפשרות אפילו של אשה אחת. משא"כ בענייננו, שהרי אם חלילה יהפך לנכה, יוכל להסתדר בצורה כלשהי [ע"י מכירת הדירה ויעבור לדירה אחרת או התקנת מעלית וכיוצ"ב], ואינו דומה לאשה. אך בכל זאת נראה כאמור, שכל זמן שיש לו טענה, ואין החלקים שווים לגמרי, אולי אין בזה מדת סדום, וצ"ע.

דף סה ע"ב

וגובה כתובתה

חידה: איך יתכן שאשה תקבל בזמן אחד, שתי כתובות משני אנשים?

תשובה נאמר בקידושין דף סה ע"ב שנים שבאו ממדינת הים ואשה עמהם, זה אומר זו אשתי וזה עבדי וזו חבילתי, וזה אומר זו אשתי, וזה עבדי וזו חבילתי, והאשה אומרת אלו שני עבדי והחבילה שלי, צריכה שני גיטין, וגובה כתובתה מן החבילה.

והנה, משמעות לשון הברייתא היא, שגובה רק כתובה אחת, וכן פירש הרמב"ן (ד"ה מי) דאף שקיבלה שני גיטין משני בני אדם, מכל מקום גובה רק כתובה אחת. כיון שלדברי כל אחד מהם, יש לה זכות לגבות רק שיעור כתובה אחת מהחבילה ולא יותר.

והוסיף הרמב"ן שאם המתינה ולא תבעה כתובתה עד שיחלקו על פי בית דין, אינה יכולה לתבוע כתובה מן המותר אפילו לא כתובה אחת, דאי תבעה חד מינייהו בכתובה, יכול כל אחד לומר לה הרי את הודית שאין לך עלי כתובה, וכמו כן את בעצמך קבלת גט מחברי, א"כ שהוא יתן לך כתובה. ואם תאמר להם הבו לי כתובה אחת ממה נפשך דכולה שלי, אינה טענה, מכיון שחלקו להן ב"ד, הלכה לה טענת כולה שלי, שכבר נטלה ספקה והלכה לה, ודמיא לההיא דקי"ל בספק ובני יבם, דקם דינא כדאיתא ביבמות (דף לח ע"א), ואף על גב דאתו ממה נפשך, יעו"ש.

מאידך הרשב"א בדין זה חולק על הרמב"ן, וסובר שאם באה לתבוע כתובתה אחרי החלוקה, היא יכולה לתבוע כתובה ממה נפשך, דמכיון שהם גרשו מעצמם הם צריכים להביא לה כתובה מהחבילה. ומוסיף הרשב"א דמשניהם הו"ל למימר דתשקול, דאי אמר לה ראשון הא אודית לי דלא מיקדשת לי, לא היא, דאיהי לא מודית ליה בפירוש, והרי היא טענה מתחלה ועד סוף שהחבילה שלה, ויכולה לשחק באחרון ותשקול גיטה מיניה, כי היכי דתגבה כשיעור כתובה מיניה, ואי טענה הכי טענתא מעלייתא קא אמרה, ואי קבלה מתרוייהו בבת אחת כ"ש דלית להון טענה עלה בהא, דאינהו כל חד מינייהו נתן גט מעצמו הוה, ומאי אמרת שכבר הודית לחד מינייהו, ליתא, דאיהי הודאתה לכל חד מינייהו מסופקת, והודאתו לה ודאית, עכ"ד יעו"ש.

דהיינו שיש לה זכות לגבות דמי כתובה מכל אחד מהם, כיון שכל אחד שגירשה הודה הודאה גמורה שהיתה אשתו, וההודאה שלה היתה רק בספק'.

והנה יעוין בחידושי המהרי"ט בסוגיין, שדייק את לשון הברייטא שגובה רק כתובה אחת, והקשה למה באמת שלא תגבה שתי כתובות אחרי החלוקה [וכסברת הרשב"א הנ"ל], ותירץ ששניהם אומרים לה ביחד דאפילו לפי דבריה אין לה אלא כתובה אחת, טלי כתובתך והסתלקי מעלינו, יעו"ש.

ובסברת הרשב"א יתכן לבאר, שס"ל שהדבר דומה קצת למבואר בב"מ (דף ג ע"א) בסוגיית חנווני על פנקסו, שגם החנווני וגם השכיר יכולים ליטול מבעל הבית, כי לכל אחד מהם יש זכות טענה עליו, ואינו יכול לומר

י. ויעוין כעין זה שהביא המאירי בשם יש מפקפקים, דגובה כתובה מכל אחד, מפני שיתכן שגירש זה ונשא זה, אם כן הדבר יכול להיות אמת, וכן הסתפק במהרי"י בי רב בסברא זו, יעו"ש.

שממ"נ חייב רק לאחר מהם, וה"ה בעניננו לאשה יש זכות תביעה על כל מי שנתן לה גט, ואינו יכול לפטור עצמו בטענה שגם השני נתן לה גט ובוזה היא הודית שהיא לא אשתו, וצ"ב"א.

עכ"פ הפתרון לחידה היא כנ"ל שלשיטת הרשב"א י"ב באופן של החבילה, היא יכולה לתבוע בבת אחת שתי כתובות משני אנשים שונים.

עוד דנו רבותינו בסוגיא זו, דלכאורה אפילו כתובה אחת לא מגיע לה, דאמנם כל אחד מהאנשים הודה שהוא חייב כתובה, אך לעומתם היא הודתה שלא מגיע לה כתובה, ואמנם היא טענה שמגיע לה יותר, מכל מקום הדבר דומה לטענו בחיטים והודה לו בשעורים, שיש כאן הודאה שלא מגיע לו שעורים או שיש כאן מחילה על השעורים, ואף כאן האשה הודתה או מחלה על תביעת הכתובה, ואם כן לכאורה לא מגיע לה אפילו כתובה אחת.

ויעוין בריטב"א בסוגייתנו שדן בשאלה זו, ובמה שדנו בזה בקצוה"ח (סימן פח סק"ו) ובנתיב"מ (שם סק"ג) ובעוד מרביתנו האחרונים.

דף סו ע"א

אי מהימן עלך

לפרוע חוב ע"י שאכנים כסף לקופת צדקה בחיפה, והמלוה יוציא מהקופה שבבני ברק

שאלה לזה מאה שקל וכעת הגיע ערב יום הכפורים, הלזה מטלפן למלוה מתייעץ עמו איך הכסף יגיע למלוה בערב יום הכיפורים, ולא מצא דרך. והנה עלה רעיון במוחו של הלזה, שיכניס מאה שקל לצדקה מפורסמת שיש לה קופות בחיפה וגם בבני ברק, ולאחר מכאן יוציא המלוה מאה שקל מקופה בבני ברק, מאחר ושתי הקופות אחת הן, והוא לא מזיק לצדקה בחליפין אלו, וניחא להו לעניים שתיעשה מצוה בממונם, כי הלזה משתדל בכל כוחו לפרוע למלוה בערב יום הכפורים, האם הדבר מותר?

יא. עוד יעוין בחידושי רבי מאיר שמחה בסוגיין שתמה על דברי הרשב"א וסיים דבריו: ודברי רשב"א כולו אינו מובן לע"ע, ואני תפלה לאל כי יעמידני על הבנתו, יעו"ש.

יב. וכאמור כן יש מפקפקים במאירי וכן מסתפק המהר"י בי רב.

תשובה מסתבר שהנהלת הקופה מתנגדת לתהליך זה, ולכן נראה שאם יש צורך גדול, יבקש הלוח מאחד מהרבנים המפורסמים והנאמנים בחיפה, שיראה את הלוח מכניס לקופת הצדקה בחיפה, והרב יטלפן לאחד הרבנים שבבני ברק הנאמנים, ויודיענו ראיתי את הלוח מכניס מאה שקלים לקופה, והרב שבבני ברק ירשה למלוה לגשת לקופה ולהוציא משם מאה שקלים, והלוח יוסיף משלו עוד כמה שקלים לטובת אותה קופה, כדי שישתלם לעניים להסכים לעסקא זו.

דף סו ע"א

הקם להם בציץ

נתברר שאחד הדיינים שגיררו, שמועתו רעה

שאלה אנשי העיר מינו את אחד התלמידי חכמים לאב בית דין, לגירות חליצה ודיני ממונות, ונתברר אח"כ ששמועתו היתה רעה עוד טרם המינוי, וכנראה שהוא לא ירא וחרד לדבר ה', אלא שהם לא שמעו על כך. טובי העיר מתחרטים מאוד על המינוי הזה, וטוענים שהמינוי היה בטעות, ואילו ידעו מזה קודם, לא היו ממנים אותו. האם יש מקום לחשוש שהגירות והחליצות שכבר נתבצעו בבית דינו, נתבטלו למפרע?

תשובה נאמר בקידושין דף סו ע"א אמרו לינאי המלך, הקם להם בציץ שבין עיניך. והקשו רבותינו הראשונים והאחרונים מפני מה לא הוכיחו את ינאי עד עתה במשך כל הזמן ששימש בכהונה, לשיטות הסוברות שינאי הוא יוחנן כהן גדול.

ותירץ המקנה דבכהן הדיוט ליכא איסור איסור כרת וסקילה, דהרי שחיטה כשרה בזר, ואם כן לא שייך שיעבור על איסורי כרת וסקילה, ואינו אלא ספק איסור לאו, שכתב הרמב"ם דמדאורייתא ספיקו לקולא, אבל מדרבנן ספיקו להחמיר, ומשום איסור דרבנן לא רצו להכניס את עצמם בסכנה, אבל כשרצה להיות כהן גדול, דאיכא ספק איסור כרת בשחיטת פרו ביוה"כ לכך עמדו נגדו, יעו"ש.

והביא מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בספר הערות) את תירוצו של המקנה בהפלאה (כתובות דף כג ע"א ד"ה תוד"ה עידי טומאה), דעל מה ששימש ככהן הדיוט, לא הקפידו כל כך, כיון דאפילו אם הוא חלל, הרי נאמר על זה ברכ

ה' חילו, והקפידו עליו רק כשנתן עליו את הציץ, שבא לנהוג ככהן גדול דעל זה לא שייך מש"נ ברך ה' חילו, יעו"ש.

וביאר מו"ח את הטעם שלא שייך על כהן גדול את הפסוק ברך ה' חילו, משום דכדי להיות כה"ג צריך מינוי, והרי זה מינוי בטעות.

והביא מו"ח שרבים תמהו על ההפלאה מסוגיא ערוכה במכות (דף יב ע"א) דמבואר שם דמה שנאמר ברך ה' חילו זהו גם על כה"ג.

ותירץ דהטעם דבכה"ג שעבר חילל, זהו משום שהמינוי שמינו אותו זהו בטעות, וכנ"ל, ומעתה י"ל דאם לא נודע שהוא חלל עד אחר יוהכ"פ, שאז אין כבר תיקון לעשות עבודת יוהכ"פ ע"י כה"ג אחר, הרי בזה עדיף לבי"ד ולישראל שלא לבטל המינוי שלו מעיקרא, כדי שלא לפסול את כל עבודת היום, ובהכי איירי הסוגיא במכות. ומש"כ בכתובות שאם כה"ג יעבוד יש חשש שיעבור על איסור סקילה, היינו בתחילת עבודתו כשיש עדיין תקנה למנות כה"ג אחר, יעו"ש.

מבואר שיש מקרים שלא כדאי לבטל מינויים, וכגון כהן גדול לאחר שכבר עבד עבודת יוהכ"פ, ואולי כך נאמר גם בשאלתנו, שלאחר שראש הבית דין כבר גייר גרים וחלץ חליצות, נוח להם לטובי העיר להשאיר אותו במשרתו עד הנה, ולא לבטלו מעיקרא, כדי שלא לפסול גירותו וחליצותיו, ופסקי הלכותיו בתור הפקר בי"ד הפקר שנעשו כדין, וצ"ע.

והנה נאמר במועד קטן (דף יז ע"א) שהוא צורבא מרבנן דהו סנו שומעניה, אמר רב יהודה היכי ליעביד... אתא זיבורא וטרקיה אאמתיה, ושכיב. עיילוהו למערתא דחסידי, ולא קיבלוהו, עיילוהו למערתא דדייני, וקיבלוהו. מאי טעמא [כלומר למה קיבלוהו]? מתרצת הגמרא דעבד כרבי אילעאי. דתניא, רבי אילעאי אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו, ילך למקום שאין מכירין אותו, וילבש שחורים ויתעטף שחורים, יעו"ש.

מדברי הגמרא למדנו שאפילו אחד כזה, לא פסול מלהיות דין, ואף הביאוהו למערה של דינים הרי שמהדין לא נפסל מלשמש דין, ולכן אע"פ שברור שאין למנות כזה אחד ויש לסלקו, מכל מקום מותר להשאיר על מקומו את המינוי שהיה עד כה, ולא צריך לבטל את המינוי למפרע.

לסיכום: יתכן שלא נפסל מעיקרו ועד עכשיו נשאר במינוי שלו ומעתה יפטרוהו.

דף סו ע"א

על פי עד אחד

פצוע שביקש מהרופא לא להסגיר אותו למשטרה

שאלה ילד הגיע לבית החולים והתברר לרופא שנפגע מרכב חולף בעת שהיה רכוב על אופניו, והנהג הפוגע ברח. לאחר כשעה הגיע לבית חולים פצוע נוסף, שעשה תאונה עצמית, דהיינו שנסע במהירות מופרזת ופגע בעץ, הנהג לא המתין שאמבולנס יפנה אותו, אלא התפנה לבית החולים בכוחות עצמו.

הפצוע היה נראה מאד עצבני, וכשהרופא התחיל לטפל בו, אמר לו, רק לך אני מוכן לספר את האמת על פציעתי, ותבטיח לי שלא תספר זאת לאף אחד, ואכן סיפר לרופא שהוא ברח מאיזה אירוע, ולכן נסע במהירות מופרזת, ואיבד שליטה על רכבו, ונתקע בעץ, והוסיף לרופא שאם המשטרה תשאל אם יש כאן נהג פצוע, תגיד "אין".

אומר הרופא, מיד קשרתי בין המקרים, והבנתי שהוא הנהג שפגע בילד, כעת אני שואל האם אני חייב\צריך\מותר לדווח על כך למשטרה.

צדדי הספק לדווח, כי על פי הנראה עצם זה שהנהג כל כך מפחד מחשיפה, מסגירה אותו כי הוא אשם.

מאידך יש שלושה טעמים שלא לדווח:

א. המסקנה שזהו הנהג הפוגע, היא של הרופא בלבד, על פי מה ששמע מהנהג, ויתכן שהוא טועה.

ב. הרי הבטיח לו שלא יספר על כך לאף אחד, ובוודאי לא למשטרה.

ג. גם אם השערותנו נכונה, הרי הנהג בוודאי יכחיש, והמשטרה תאמין לרופא, והנהג עלול לשלם קנס גבוה על כך ולהיכנס לכלא על סמך עדותו, והרי הרופא בסך הכל עד אחד, וגם לא ראה את המקרה, אלא ששמע זאת מפי הנהג, והרי כתוב בתורה (דברים יט טו) 'על פי שנים עדים יקום דבר'.

מה עליו לעשות?

תשובה א. הרופא כנראה צודק בהשערותו, וסמך על כך, ממה שכתוב בתורה (במדבר ה, יג) "ונסתרה והיא נטמאה". ואמרי אינשי: המסתיר דברים, הרי זה סימן לטומאה נסתרת, גם כאן הנהג מבקש להסתיר, מסתמא יש צדק בזה שהוא הנהג הפוגע, והדברים ניכרים שהוא הנהג שפגע בילד.

ב. אמנם הרופא הבטיח לו, אך כבר מבואר במסכת בבא מציעא (דף פג ע"ב): שרבי אלעזר ב"ר שמעון היה מוסר גנבי ישראל להריגה, ואמר "קוצים אני מכלה מן הכרם". שלח לו [רבי יהושע בן קרחה]: יבא בעל הכרם [הקב"ה] ויכלה את קוציו. גם אליהו הנביא התרעם על רבי ישמעאל בן רבי יוסי על שמסר גנבים למלכות להריגה, ומבואר בבית יוסף (חור"מ סימן שפח מחודש ח, בשם תשובת הרשב"א) שתלונת אליהו הנביא, היתה רק על רבי ישמעאל ב"ר יוסי ורבי אלעזר ב"ר שמעון, שמחמת חסידותם היה להם להמנע מלהרוג, על מה שלא חייבה תורה מיתה, אבל גדולי ישראל אלו לא טעו בדין, אלא מותר היה להם למסרם למלכות, כי מלך במשפטים אלו יעמיד ארץ. ובפרט בעניננו שהמשטרה לא תהרוג אותו, אלא רק תשימנו מאחורי סורג וברית. וגם שם היה רק על סמך השערה וסברא.

וכיון שיש מצוה לכלות קוצים מהכרם, הרי שמצות 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם', קודמת להבטחת הרופא לנהג, ועליו לקיים את שבועת הר סיני שנשבע לקיים את התורה.

ג. לגבי השאלה שהמשטרה עלולה להוציא ממון ולהכניסו לכלא על סמך עדותו, יש לומר שהנהג בשו"ע (חור"מ סימן כח ס"ג וברע"א שם) כתב שאם ישראל תבע לישראל אחר בערכאות אסור לעד אחד ללכת להעיד לטובת הנתבע במקום שמוציאין ממון על פי עד אחד. ולכאורה גם בעניננו אסור ללכת לרופא להעיד, כי הנהג יקנס ויכנס לכלא על פי עד אחד.

וכן כתב הרמב"ם (פירוש המשניות בבא קמא פ"א מ"ג) שום הכסף... על פי עדים בני חורין ובני ברית, אבל לא בעדות עבדים או גוים, לפי שהיה עולה בדעתינו שאין להקפיד בעדי הנזקין לרוב מקריהם ומיעוט האפשרות שתהיה שם עדות גמורה, לפי שרוב ההכאות בין בני אדם וגם בין הבהמות, על הרוב נעשים בפני המון העם והעבדים והגוים, לפיכך השמיענו שאין מקבלין בזה אלא כשרים ככל עדות.

וכן פסק רמב"ם (נזקי ממון פ"ח ה"ג) אין הנזקין משתלמין ואין חייבין בכופר ואין הבהמה נהרגת אלא בראיה ברורה ובעדים הכשרים להעיד, שלא

תאמר הואיל ואין מצויין באורוות הסוסים וברפת הבקר וגדרות הצאן אלא העבדים והרועים וכיוצא בהן, אם העידו שבהמה זו היא שהזיקה את זו שומעין להן, או אם העידו קטנים או נשים שאדם זה חבל את זה או העידו בשאר נזקין סומכין עליהן, אין הדבר כן, אלא לעולם אין מחייבין ממון על פי עדים עד שיהיו עדים הכשרים להעיד שאר עדיות ויעידו בבית דין ויחייבו בית דין המזיק לשלם.

אמנם ברמ"א (חו"מ סימן לה ס"ד) כתב, וכל זה מדינא, אבל י"א דתקנת קדמונים הוא דבמקום שאין אנשים רגילים להיות, כגון בבית הכנסת של נשים או בשאר דבר אקראי שאשה רגילה ולא אנשים, כגון לומר שבגדים אלו לבשה אשה פלונית והן שלה, ואין רגילים אנשים לדקדק בזה, נשים נאמנות, ולכן יש מי שכתב דאפילו אשה יחידה, או קרוב או קטן, נאמנים בענין הכאה ובזיון ת"ח או שאר קטטות ומסירות, לפי שאין דרך להזמין עדים כשרים לזה, ואין פנאי להזמין.

וכן כתב בפתחי תשובה (סק"ט) בשם הנודע ביהודה, שכל דבר הנעשה פתאום ונגמר הדבר לגמרי, כגון הכאה או מסירות, שמי שלא היה בשעת מעשה שוב אי אפשר לו להעיד על זה נאמנים גם פסולי עדות וקטן.

אלא שיש להעיר על כך, שהרמ"א הוסיף שכל זה רק כשהתובע טוען ברי. כלומר שיש תביעה מהתובע שטוען ברי שהוא הפוגע, והעד רק בא להעיד לחזק דבריו, אבל במקום שאין התובע טוען ברי, אין מוציאים ממון על פי עד אחד, וכתב בפתחי תשובה (שם) בשם הנודע ביהודה, שאפילו ראו הגניבה בידו, כיון שלא ראו שהוא גנב, אינן נאמנים ואם כן הוא הדין בעניננו שידוע שהיה כאן פגיעה של רכב, ורק לא ידוע מי הפוגע גם אין עד אחד נאמן.

אמנם פטור בלי כלום אי אפשר, ונראה שהרופא יפנה לבי"ד, ויספר להם את הסיפור, ואם הם יראו שאכן הסיפור הוא אמין, יתנו לו רשות לפנות למשטרה, והטעם שהרי כתוב בשו"ע (חו"מ סימן ב ס"א) שיש רשות לבי"ד לדון כל העונשים, ואפילו אין בדבר עדות גמורה. ואם הוא אלם, חובטים אותו על ידי עובדי כוכבים. ויש להם כח להפקיר ממונו ולאבדו כפי מה שרואים לגדור פרצת הדור.

ויעוין ברמב"ם (רוצח פ"ד ה"ח) ההורג נפשות ולא היו שני העדים רואין אותו כאחד אלא ראהו האחד אחר האחד, או שהרג בפני שני עדים בלא

התראה..., כל אלו הרצחנין כונסין אותן לכיפה... עד שכריסם נבקעת מכובד החולי.

וכהיום הנהיגה הפרועה הוא פירצה גדולה בדור, ורבים חללים הפילה, ומצוה גדולה לגדור פירצה זו בכל האפשרויות שיש בידנו, ובפרט שיש בזה חשש פיקוח נפש, שהרי הנהג הפוגע הוא נהג סורר שעלול להמשיך ולפגוע ולברוח.

ולכן נראה בעניננו שהרופא חייב לספר זאת במשטרה לאחר שיקבל הסכמת בית דין, כדי למנוע שפיכות דמים מעם ישראל.

דף סו ע"א

רב לך כתר מלכות

לקבל תרומה של ספר תורה מהודר, מכהן הנשוי לגרושה

שאלה מה הדין, כאשר סופר ירא שמים כתב ספר תורה, אבל התורם שתורם את הספר תורה, הוא כהן הנשוי לגרושה, האם מותר לעשות תהלוכה רבתי, ולהכניס ספר תורה כזה להיכל, כי הרי בזה אנו מכבדים את התורם, ולמעשה צריך להרחיקו.

כמו כן יש לשאול, האם לאחר שכבר הכניס את הספר תורה להיכל, אפשר לקרוא בספר תורה?

תשובה כתב בבית יוסף (אבהע"ז סימן ו) שהרמב"ם (תשובה סימן קנ) החרים כהן שנשא גרושה, וגם החרים כל בר ישראל ובת ישראל שישא ויתן עמהם ויאכל וישתה וישב עמהם תוך ד' אמות, יעו"ש באריכות, וסיים, שלא יתכן להתרשל בכמו המעשה הרע הזה הגדול להרים יד במרי ולכפור במשה ובתורתו הקדושה בגלוי ובפרהסיא ונתעלם מזה, וחלילה לשם יתברך שנסביר פנים בזה, או שנפתח משום אדם או נעשה לכבודו, ובעל הרחמים ארך אפים יחזירם למוטב.

לאור זאת נראה שבוודאי אין ללכת לתהלוכה שהם עושים, כי הרי הוא מחניף לרשעים, וכמו שכתב רבינו יונה בספרו שערי תשובה (שער ג אות קפט) תשעה חלקים בחנופה, והחלק השני, החנף אשר יהלל רשע לפני בני אדם אם בפניו אם שלא בפניו, אף על פי שלא יצדיקנו על חמסו ולא יכזב על

משפטו, אבל יאמר עליו כי איש טוב הוא, ועל זה נאמר (משלי כח, ד): "עוזבי תורה יהללו רשע", כי לולא אשר עזב את התורה, לא הלל העובר על דבריה ומפר מצותיה, וגם כי לא ישבח את הרשע זולתי במה שנמצא בו מן הטוב ויליץ עליו בפני בני אדם להגיד לאדם ישרו. גם זו רעה חולה, כי בהזכירו את הטוב, ואת הרע לא יזכור ועל כל פשעיו יכסה, צדיק יחשב אצל השומעים, ויתנו לו יקר, וירים ידו וגבר.

ויעוין במסכת קידושין דף סו ע"א שחכמי ישראל הוכיחו את ינאי המלך, ואמרו לו רב לך כתב מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן וכו' והרג כל חכמי ישראל. הרי שחכמי ישראל, מסרו נפשם כדי למחות בינאי המלך שלא להחניפו על שעבר איסור.

אמנם בוודאי אין צריך למסור נפשו על כך, כמו שכתב מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הערות) ודאי היה אסור להם להכניס עצמם לסכנה זו בשביל שלא להחניפו, אלא דבשעה שמיחו בו עדיין כשר היה ולא היה חשש סכנה, ורק אח"כ נצנצה בו רוח מינות, ופשוט, עכ"ל.

לסיכום: אין לעשות תהלוכה רבתי, כי היא מכבדת את הכהן, ואין זה אלא חנופה, וצריך לומר לו אתה רשע, שאתה נשוי עם גרושה.

אמנם אם כבר הכניסו לבית הכנסת, מותר לקרות בספר, כי הספר תורה כשר שכתבו אדם ירא שמים. אך יתכן שאם הכהן נמצא בבית הכנסת, ומתכבד בזה שקוראים בספר תורה לא יקראו בו, כי איך יקראו בספר תורה, והתורה עצמה זועקת שלא להחניף לרשעים י.

דף סו ע"א

הנח כתר כהונה

המוכר בשר שנחלקו עדים בכשרותו, והמוכר בשר עוף בחלב, מי חמור יותר

שאלה שתי חנויות בעיר, אחד מוכר בשר, וכת עדים אומרת עליו שהוא מוכר בשר נבילות, וכת עדים אחרת אומרת שהוא מוכר רק בשר כשר. וחנויות אחרת מוכרת בשר עוף כשר, אולם העוף בוודאי נתבשל בחלב,

יג. ויעוין להלן בדף עח ע"א אם ספר תורה שכתבו כהן הנשוי לגרושה כשר לקרות בו.

ואיסורו מדרבנן. וביד בית דין לסלק חנות אחת, אולם את שתי החנויות אין בידם לסלק [כי הם קרובים למלכות של הגויים], את מי תסלקי, האם את החנות הראשונה המוכרת בשר שיש ספק אולי מוכר איסור תורה של נבילות, או תסלק את החנות השניה המוכרת איסור ודאי דרבנן, מי חמור יותר?

תשובה לכאורה החנות המוכרת ספק דאורייתא, חמורה יותר מהחנות שמוכרת בשר שהוא בוודאי אסור מדרבנן, וכמו כן אם יצטרך חולה שיש בו סכנה לאכול בשר, יעדיף את הודאי דרבנן, על פני הספק מדאורייתא, כי סו"ס הוא ספק דאורייתא, וחמור יותר מודאי דרבנן, ובפרט לשיטות הראשונים שס"ל שספק דאורייתא, מדאורייתא לחומרא טו.

אלא דיעוין בקידושין דף סו ע"א שם נאמר: ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך, ינאי המלך לבם של פרושים עליך, ומה אעשה, הקם להם בציץ שבין עיניך, הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידיה שמו, ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך, ינאי המלך רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן, שהיו אומרים אמו נשבת במודיעים, ויבוקש הדבר ולא נמצא...

ופרש"י ושבויה פסולה לכהונה, ונשאה אביו ונמצא חלל, יעו"ש. משמע שהיה כאן חשש של איסור תורה של חלל. ויעוין בתוס' (ד"ה מאי חזית) שהקשו דתיהני לינאי חזקה דאימיה שהיתה בחזקת כשרות, ותירצו דלא אמרינן אוקי תרי בהדי תרי אלא בתרומה דרבנן, ותרי ותרי ספיקא דרבנן, ובהא לא החמירו, אבל ביוחסין דאיכא איסורא דאורייתא החמירו ואסורה מדרבנן. והקשה מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בספר הערות) הרי שבויה הוא רק איסור דרבנן, ויישב דמשום מעלת יוחסין נידון כמו דאורייתא.

והנה כתב הרמב"ן וז"ל: ותמיהא לי, מה ראו חכמים שלא לערער על כהונתו עד עכשיו? ואפשר שהיו יודעין שיש עדים מכשירים אותו, אבל לפי שעשה שלא כהוגן שהניח את הציץ במדינה והוא אסור מדרבנן, ואיהו לא אשגח בדרבנן..., לפיכך הקפיד אותו זקן ואמר לו שיניח כתר כהונה.

יד. יעוין מסכת סוטה (דף מח ע"א) 'לבטולי הא מקמי הא'.
 טו. כן הוא שיטת רש"י בקידושין דף עג ע"א (ויבמות דף פח ע"ב, וחולין דף כב ע"ב) ותוס' (עיין תוס' חולין דף כב ע"ב ד"ה איצטריך) והרשב"א (בתורת הבית בית ד שער א) ובקידושין דף עג ע"א.

לכאורה מבואר בדבריו שבעיני חכמי ישראל, היה חמור יותר וודאי איסור דרבנן של הציץ, מאשר ספק איסור דאורייתא של חלל כאשר יש שתי כתות עדים.

אמנם יש לדחות ראיה זו, שהרי לא היה כאן ממש חשש דאורייתא של חלל, שהרי שבויה הוא איסור דרבנן אלא שנידון כמו איסור תורה, אבל סוף סוף הוא רק איסור דרבנן, וצ"ע.

עוד יש לדחות ולומר, שכוונת הרמב"ן היא שהיו יודעים שיש עדים המכשירים אותו, וממילא אי אפשר למחות בו ביד חזקה, כי יכול לומר קים לי שהעדים המכחישים הם הצודקים, כי אילו היתה אמי נטמאת היתה מספרת לי, או שהיתה פורשת מבעלה, והוא כעין אומרת ברי לי המבואר בתובות (דף כב ע"ב), ופרש"י אין לבי נוקפי, שברי לי אילו היה (בעלי) קיים היה בא, עכ"ל. וסומכים על כך שאין מוציאים אותה מתחת ידו. וה"ה כאן שאם אומרת ברי לי שאמי טהורה אי אפשר לכופ אותה שיסתלק מן הכהונה.

ועל פי זה אולי אף בעניננו, אותה חנות המוכרת בשר עוף בחלב, חמורה יותר כי אין לה כל צד של היתר, משא"כ המוכר בשר שיש עדים שאומרים שהוא בשר כשר, והמוכר אומר קים לי כדברי העדים המעידים שהבשר כשר, אי אפשר למחות בידו, ולכופו לסגור חנותו, אבל המוכר בשר עוף בחלב, אין לו כל הצטדקות, והוא חמור יותר ויש לסגור את חנותו.

אכן למעשה אין נראה כן, דדוקא אדם לגבי עצמו יכול לומר שברור לו שהבשר מותר, אבל אסור לו למכור בשר זה לאחרים, מפני שהאחרים חייבים לנהוג בבשר זה כספק איסור תורה, ויעוין בחוות דעת (סימן קפה סק"ב) שכתב: עדים שהעידו בבית דין על בשר שהוא נבילה, וישנו אדם שברור לו שהבשר שחוט, מותר לו לאכלו בצנעה, מאחר וברור לו שהעדים שקרנים או טועים. אבל אם יאכל את הבשר בפרהסיא ילקה, משום שלדעת בית דין הבשר בחזקת נבילה. וממילא ודאי שאפשר לכופו לסגור את החנות, כי הוא מכשיל את הרבים.

ולגבי עצם השאלה איזה דבר חמור יותר, ספק איסור תורה או ודאי דרבנן, יעוין בגיטין (דף סא ע"א): משאלת אשה לחבירתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור, אבל לא תבור ולא תטחן עמה. אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה אבל משתטיל את המים לא תגע עמה, לפי שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה.

והקשתה הגמרא מאי שנא רישא [דקתני לא תבור שמסייעת ידי עוברי עבירה שביעית] ומ"ש סיפא [דקתני ובוררת וטוחנת והלא מסייעת ידי עוברי עבירה טבל], אמר אביי רוב עמי הארץ מעשרין הן [הלכך חששא דרבנן בעלמא היא, ומפני דרכי שלום מותר לסייען אבל חשודה על השביעית משמע דמוחזק לן בה שחשודה], רבא אמר הכא בעם הארץ דר"מ וטומאה וטהרה דרבנן... כלומר לעולם כמחצה על מחצה מספקינן להו, ואסור לסייען הואיל ועבירה דאורייתא היא, ומתני' במוחזק לעשר קאמר, ועם הארץ דר"מ הוא, שחשוד לאכול פירות בטומאה, והך טומאה וטהרה דחולין דרבנן היא, דתורה לא הזהירה לאכול בטהרה אלא תרומה וקדשים בלבד, הלכך לאו איסורא דאורייתא היא, ומפני דרכי שלום מותר לסייען.

וביאר הריטב"א דאביי לא חייש למיעוט עמי הארץ דלא מעשרין, אע"ג דאיכא איסור תורה, אבל לטומאה דרבנן חייש, כיון דאיכא ודאי טומאה דרבנן, דטפי חמירא ליה טומאה ודאית דרבנן מלחוש למיעוט דספק איסור תורה, ומאידך רבא חייש טפי למיעוט איסור תורה מטומאה דרבנן, אע"ג דאיכא ודאי איסור מדבריהם, יעו"ש. הרי לפנינו דלכאורה שאלתנו תלויה במחלוקת אביי ורבא, וקיי"ל כרבא דספק איסור תורה חמור מודאי דרבנן.

ויעוין עוד במצפה איתן (בגיטין שם) שהקשה על שיטת אביי מכמה סוגיות בש"ס דמבואר שספק איסור תורה חמור מודאי דרבנן, ולכן ביאר באביי ביאור אחר. ועכ"פ לעניננו עולה שספק תורה חמור יותר, ולא קשה מסוגיית הגמרא בקידושין דשם לא היה ספק תורה כי אם ספק שבויה דרבנן, ועוד דהיה לאמו חזקת כשרות.

אבל בעניננו שאין חזקת כשרות, ויש על הבשר ספק איסור תורה של נבלות, יש להקדים ולסגור חנות זו, ואח"כ לסגור החנות שמוכרת בשר שאסור רק מדרבנן.

דף סו ע"א

מאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני

חידה: עדים רוצים להעיד בבי"ד, ומצוה לדחותם למחר?

תשובה מדובר בכת עדים הבאה להעיד בבית דין שאשת כהן פלונית נשבת, מצוה על הספרא דדיינא ששמע מהם מה רצונם להעיד,

והספרא דדיינא יודע שיש כת עדים החולקים עליהם, וסוברים שהאשה מעולם לא היתה בשבי, מצוה לדחות את הכת הראשונה כדי שיבואו כולם להעיד בבית דין, ואז אשת הכהן לא תיאסר לבעלה, לדעת המקנה וכדלהלן:

הנה בקידושין דף סו ע"א נאמר: מעשה בינאי המלך שהלך שכבש ששים כרכים, ובחזרתו שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל... ואכלו שם, והיה שם איש לץ לב רע ובליעל, ואלעזר בן פועירה שמו. ויאמר למלך ינאי לבם של פרושים עליך, ומה אעשה, הקם להם בציץ שבין עינך... ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן, שהיו אומרים אמו נשבת במודיעים. ויבוקש הדבר ולא נמצא... שואלת הגמרא היכי דמי, אילימא דתרי אמרי אישתבאי ובי תרי אמרי לא אשתבאי, מאי חזית דסמכת אהני [מה ראית לסמוך על העדים המכשירים], סמוך אהני [על האומרים שהוא פסול לכהונה], ולמה אמרו שלא נמצא ראייה לפוסלו.

והקשו רבותינו האחרונים שינאי יהא מותר מטעם ספק ספיקא, ספק לא נשבת, ואף אם נשבת אולי לא זינתה, ואפילו שמבואר בכתובות (דף יד ע"ב) ולקמן דף עה ע"א שביוחסין החמירו אף בספק ספיקא, הני מילי אחר תקנת רבן יוחנן בן זכאי [כמבואר בכתובות שם], אבל כאן זה לפני התקנה, ואף לאחר התקנה, בדיעבד אם נישאת לא תצא, וכאן הוי כדיעבד. [ויעוין מה שתירצו בפני יהושע^{טז}, ובשער המלך^{יז} (פי"ט מאיסורי ביאה הכ"ג) ובחזו"א^{יח} (אבה"ע סימן א ס"ק לה)].

ותירץ המקנה (ד"ה בתסופות) על פי מה שכתב הרמ"א (יו"ד סימן קי ס"ט) שלא מיקרי ספק ספיקא אלא אם כן נודעו שני הספקות ביחד, יעו"ש^{יט}.

טז. שאין קושיית הגמרא שנפסול את ינאי אלא הקושיא היא רק על הלשון "ויבוקש הדבר ולא נמצא", שמשמע שלא היה כלל יסוד לפוסלו, ולכן חרה אפו של ינאי, ושאלה הגמרא מדוע, הרי סוף סוף היו שנים שאמרו נשבת.

יז. שאחר שחכמים גזרו על השבויה נחשב ודאי איסור, ולכן הספק שלא נבעלה אינו מצטרף לספק ספיקא.

יח. שאפשר שספק של תרי ותרי, מחמירים שלא לצרף ספק זה לספק ספיקא ביוחסין. ועוד שמצינו חומרא בספק ספיקא ביוחסין גם לענין דיעבד, באלמנת עיסה שאף הבנים עיסה, ועוד שלענין עבודה על גבי מזבח צריך בדיקת ארבע אמהות, וכיון שתרי ותרי ספק הוא, שהרי שנים שאומרים שאמו נשבתה, הרי לא נבדקה אמו, שאולי היתה שבויה ודאית בשעת נישואין, וממילא אסור ינאי למזבח.

יט. ואמנם הקשו על רבינו הרמ"א בזה שכתב על שני ספיקות שבגופו ונודעו שני הספקות ביחד, דמשמע שיכול להיות שלא יודעו ביחד, והקשו הט"ז (ס"ק יד) והפר"ח (ס"ק מח) בשני ספקות שבגופו היכי משכחת לה שלא יודעו ביחד, ויעו"ש מה שביארו, אכן בערוך השולחן

אם כן אין להתיר כאן מטעם ספק ספיקא, מכיון שכאן מדובר שבאו העדים האוסרים תחילה, ואז נולד הספק הראשון, ורק אחר כך באו המתירים, ובזה לא מועיל ספק ספיקא, יעו"ש.

ועל פי דבריו יש לומר שאם תבוא כת אחת לבי"ד להעיד שאשה נשכית, ואנו יודעים שיש עוד כת שיכולה להעיד שהיא לא נשכית, אין לקבל את הכת האחת המעידה שנשכית לבד, אלא יחד עם הכת השניה, כדי שיהיה ספק ספיקא ונוכל להתירה, וצ"ע.

אכן כל זה לתירוצו של המקנה, אכן לפי תירוצי האחרונים כ שס"ל ששבויה נחשבת כודאי איסור ולכן לא נחשב לספק ספיקא, אין בזה נפ"מ ואפשר לקבל תחילה את הכת הראשונה כ.

דף סו ע"ב

ולד שפחה

ספק ישראל, האם אפשר לצרפו למנין בשעת הדחק

שאלה האם אפשר לצרף לעשירי למנין [בשעת הדחק], אדם שהוא ספק ישראל ספק עבד?

תשובה נאמר בשו"ע (או"ח סימן נה ס"ד): יש מתירים לומר דבר שבקדושה בתשעה ובצירוף קטן... ולא נראים דבריהם, לגדולי הפוסקים. וכתב על כך הרמ"א: מיהו יש נוהגים להקל בשעת הדחק, כלומר בשעת הדחק יש אומרים שאפשר לסמוך על היש מתירים לצרף קטן למנין. [ויעוין מש"כ בזה לענין מעשה במשנ"ב].

והנה כתב הטור (אבה"ע סימן טו): אחותו אסורה לו מן התורה... חוץ מאחותו מן השפחה וכותית, בד"א שפחה דעלמא אבל אם בא אביו על שפחתו והוליד ממנה אחותו היא.

(ספ"ו) תמה על תמיהתם, דודאי מצינו כמה ספק ספיקא שבגופו דמשכחת לה שיוודעו מהספק הראשון ואח"כ מהשני, יעו"ש שהאריך בכמה אנפי.
 כ. שער המלך והחזו"א הנ"ל.
 כא. כמו כן מצינו בעדות החודש, שלפעמים יש מצוה לדחות את קבלת העדות למחרת.

ובבית יוסף ציין מקור דין זה בפרק ב' דיבמות, שם כתב הרי"ף (דף ה ע"א מדפי הרי"ף) הא דתנן מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממה שיש לו מן השפחה ומן הנכרית, הני מילי שפחה דאחרים דומיא הנכרית... אבל שפחה ידיה לא, דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ואיתמר משמיה דרב נטרונאי הכי דאם בא על שפחה ידיה וילדה ממנו בת, אף על גב דלא נקיטא גט חירות בתו היא, דהא אמרי רבנן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ואם בא עליה חייב משום בתו, ואם בא עליה בנו חייב משום אחותו. וחזינן לגאון אחר דמספקא ליה מילתא, ומתוך דבריו נקטינן בהא מילתא לחומרא לגבי איסורא. והוסיף הב"י שכן הכריעו הרא"ש (ביבמות שם סימן ג) ובטור, שבנו משפחתו נחשב לבנו, מהטעם הנ"ל.

ומאידך הביא הב"י שהרמב"ם (פ"י מגירושין ה"ט) כתב שדברי הגאונים בזה רחוקים מדברי ההוראה מאד, שלא אמרו חכמים חזקה זו אלא באשתו שגירשה בלבד אבל בשאר כל הנשים הרי כל זונה בחזקת שבעל לשם זנות ואין צריך לומר בשפחה או גויה שאינה בת קידושין שאין חוששין להם כלל, והרי הבן בחזקת גוי ועבד עד שיודע בודאי שנשתחררה אמו או נתגיירה. וכן הכריע המגיד משנה וכתב שהרשב"א (שו"ת ח"א סי' אלף קפג) הכריע כדברי הרמב"ם בראיות ברורות, יעו"ש כב.

ולענין הלכה השו"ע (אבה"ע סימן טו ס"י, וכן הביא בסימן קנו ס"ב) הביא את שיטת רב נטרונאי בשם י"א וז"ל: יש אומרים דהני מילי בשפחה דעלמא, אבל אם בא אביו על שפחתו והוליד ממנה בת, אחותו היא. והוסיף את דברי האו"ז דאפילו אמר שכוון לשם זנות אינו נאמן. ויעו"ש בגר"א שמשמע שהכריע כשיטת הרמב"ם.

והנה אם ייוצר ספק על אחד אם הוא גוי או יהודי, אי אפשר לצרפו למנין מחמת הספק. אך באופן של אדם שבא על שפחתו ונולד בן, יתכן שלשיטות שבשעת הדחק, סומכים על שיטות הפוסקים הסוברים שקטן מצטרף למנין, ה"ה בעניננו אולי אפשר יהיה בשעת הדחק לסמוך על שיטת הפוסקים הסוברים שבנו משפחתו מצטרף כג, וצ"ע.

כב. יעוין עוד בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן קטז) מה שביאר במחלוקת זו.
 כג. והנה בשו"ע (או"ח סימן נה ס"ד) כתב: יש מתירין לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללין, ולא נראין דבריהם לגדולי הפוסקים וה"ה דעבד ואשה אין מצטרפין. וכתב המשנ"ב שהיש אומרים התירו רק לצרף קטן, אך לצרף עבד ליכא למ"ד שמצטרף, יעו"ש. אכן בשו"ע הרב (שם ס"ה) כתב: יש מתירין לומר דבר שבקדושה

דף סז ע"א

גר שנשא ממזרת

איך יתכן שממזרת, בניה יהיו מותרים

חידה מצינו בקידושין דף סט ע"א שיכולים ממזרים ליטהר, ע"י שישאו שפחה, והבנים יהיו עבדים וישחררו אותם, אך לא מצינו בגמרא היתר כלשהו לממזרת. כיצד יתכן מציאות שאף זרעה של ממזרת יהיה כשר?

תשובה כתב שער המלך (פ"ו מיבום וחליצה הי"א, בסופו): דע שאני מסתפק ביבם שיבם את הממזרת או איפכא, ונתעברה מביאה ראשונה, אי הולד ממזר, כיון דמן התורה רמיא עליה ליבומי, דאתי עשה ודחי לא תעשה, מי נימא דאין ממזר אלא מחייבי לאוין, והאי כיון דבביאת היתר היא, לא הוי ממזר, או דילמא אף על גב דביאת היתר היא, אפילו הכי הולד ממזר, דומיא דגר שנשא ממזרת, דקי"ל הולד ממזר, אף על גב דגר מותר בממזרת.

ומביא ראיה מסוגייתנו, שהגמרא הקשתה על המשנה דקתני כל מקום שיש קדושין ואין עבירה הולד הולך אחר הזכר, וכלל הוא, והרי גר שנשא ממזרת, דיש קדושין ואין עבירה, והולד הולך אחר הפגום..., ותירצה הגמרא דמשנתנו כרבי יהודה דאמר גר לא ישא ממזרת, דיש קדושין ויש עבירה.

והשתא אם איתא דיבם שיבם את הממזרת הולד ממזר, אכתי תקשי ליה, הרי יבם, דיש קדושין ואין עבירה והולד הולך אחר הפגום, ומזה שהגמרא לא הקשתה מיבום ממזרת, שיש קידושין ואין עבירה והולד הולך אחר הפגום, יש להוכיח שהולד באמת כשר.

ולמעשה מסיים שער המלך דיש לדחות, וצ"ע, יעו"ש.

עכ"פ מבואר בשער המלך דיש צד לומר שהמייבם ממזרת, מכיון שמדאורייתא עשה דוחה לא תעשה, אם נתעברה בביאה ראשונה, הולד לא יהיה ממזר, מכיון שאין כאן עבירה.

בט' וצירוף עבד... ואמנם למעשה הוא העלה שבודאי אין לצרפו, אך יתכן שבשעת הדחק, ומיירי בבא על שפחתו שיש אומרים שדין הולד כיהודי, אולי יש לצרף השיטות שאפילו הכי עבד מצטרף, וצ"ב.

ויעוין עוד באבני מילואים (סימן קעד סוף סק"א) שהביא את דברי שער המלך, וכתב להביא ראיה שולד אינו ממזר, ודחה ראייתו.

עוד יעוין בעונג יו"ט (סימן קכא) שכתב לדון בביאת עריות שנעשה באונס, באופן שלא נאמר עליו יהרג ואל יעבור, האם הולד יהיה ממזר מכיון שנעשה מביאת ערוה, או שמא מכיון שהביאה היא בהיתר, אין הולד ממזר.

ובתוך דבריו מביא ראיה מהדין של יבום, שהמייבם חייבי לאוים, אף לשיטת ר"ע [הסובר שיש ממזר מחייבי לאוין] אין הולד ממזר, מכיון שאין כאן איסור, שהרי עשה דוחה לא תעשה, הרי שאם אין איסור אין הולד ממזר כד.

ויתכן שלפי דברי העונג יו"ט, אף בעניננו אין הולד ממזר, כי אין כאן ביאת איסור.

אך אולי יש לחלק, דכל דבריו מיירי כשאין כאן ביאת ממזר, אלא שהולד היה צריך להיות ממזר בגלל הביאת איסור, בכה"ג ס"ל שאין הולד ממזר כי אין כאן ביאת איסור, משא"כ בעניננו שהאמא ממזרת, יתכן שהפסול לא יורד אפילו שנעשה במצוה מצד עשה דוחה לא תעשה, אך סוף סוף האמא ממזרת, וצ"ע כה.

והנה כל הנ"ל הוא לשיטת השער המלך והאבני מילואים [ואולי העונג יו"ט], אכן ישנם הרבה אחרונים שחולקים, וס"ל שבכל מקרה הולד ממזר, וכן

כד. ולמעשה דחה הראיה שיש לחלק בין אונס לבין עשה דוחה לא תעשה, ויעוין עוד במש"כ בחשוקי חמד עמ"ס בכורות דף ט ע"א.

כה. יעוין במנחת חינוך (מצוה תקס) שהביא את דברי שער המלך וכתב על דבריו, דמתחלת דבריו [של שער המלך] שכתב ביבם שייבם ממזרת או איפכא, נראה דאף אם היבם ממזר מסופק, דאפשר דכשר, ומסופק דבריו משמע דוקא אם היבם כשר דהולכין אחר הזכר, ולא אם היבם ממזר, דגם כן הולד ממזר. ועיין באבני מילואים שמביא ראיה דאין הולד ממזר, ונראה מראיתו דאפילו אם היבם ממזר אין הולד ממזר, וע"ש במגיה שתמה עליו, דאם היבם ממזר ליכא ספיקא כלל דהולד ודאי ממזר, דבין אחר הפגום ובין אחר הזכר הוא ממזר, ובאמת בתחלת דברי בעל שעה"מ שכתב או איפכא מבואר להדי' דגם ביבם ממזר מסופק, וסברתו כיון דעושה מצוות עשה ומקיים בזה לא שייך לפסול הולד או מכל מקום פסול וצ"ע, עכ"ד המנחת חינוך. עכ"פ חזינן שיש סברא לחלק שאפילו כשאין עבירה אם האבא ממזר שהולד יהיה ממזר, ואם כן יש מקום לומר אותו חילוק בדברי העונג יו"ט שכל דבריו כשאין אבא או אמא ממזר, וצ"ב.

מבואר במקנה בדף סז ע"ב (ד"ה וכל מקום שיש קידושין, ציינו המנחת חינוך) יעו"ש שדחה את ראיית השער המלך כ"י.

דף סז ע"ב

הלך אחר הזכר

נכריה שבאה להתייעץ אם להינשא לעמלקי

שאלה בעל מפעל שעובדים אצלו פועלים ופועלות נוכריות, באה אחת הפועלות להתייעץ עמו, מאחר שהציעו לה שני שידוכים, אחד שונא ישראל מובהק, שיש בו כל סימני עמלקי, והשני נכרי רגיל, במי תבחר?

תשובה נאמר בקידושין דף סז ע"ב אמר רבי יוחנן באומות הלך אחר הזכר, ופרש"י אחד מן האומות שבעולם שאינן משבעה אומות של ארץ ישראל שאמר הכתוב עליהם לא תחיה כל נשמה, שבא על הכנענית שהיא בכלל לא תחיה כל נשמה, וה"ה לחוית וליבוסית, מותר לחיותם.

ונראה דה"ה אם עמלקי ישא אחת משאר אומות העולם, מי שיוולד מהם הוא עמלקי, שנאמר עליהם מחה תמחה את זכר עמלק, וכן מבואר בגליוני הש"ס בגיטין (דף נו ע"ב) שהקשה איך בני בניו של המן למדו תורה, הרי אסור לקבל גרים מעמלק, וביאר דמשכחת לה באשה מזרע עמלק שנישאת לעכו"ם שאינו מזרע עמלק וילדה לו בן, דהבן ההוא איננו מתייחס לזרע עמלק דבעכו"ם הלך אחר הזכר וא"כ הבן ההוא וכל יוצאי חלציו שפיר מקבלין אותן, והא דאמר מבני בניו, לאו דוקא רק הכוונה יוצאי חלציו, יעו"ש. וכן כתב המהרש"ם (ח"ג סימן רעב) כ"י.

כו. ויעוין עוד באחיעזר (ח"א סימן ד) במה שכתב לחלק בין ספיקו של שער המלך שיתכן שולד ממזר אפילו שהיה ביאת היתר, לבין כהן גדול שבא על אלמנה בהיתר, שיתכן שלא מחללה, כי אם אין איסור אין זה פעולה המחללת, יעו"ש. ויעוין עוד במהרש"א ביבמות (דף ע"ז ע"א בחידושי אגדות ד"ה כתנאי) שהעלה שאפילו שיש מצוות יבום מכל מקום הפסול של האם עוברת לילד. ויעוין עוד בערוך לגר ביבמות שם ובמנחת שלמה (תנינא סימן קכד).

כז. ויעוין בציץ אליעזר (חט"ו סימן נה) שהביא ראייה ליסודו של הגליוני הש"ס מדברי הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק ג) שכותב וז"ל: אמנם ספור משפחות בני שער ויחסם בפרט הוא מפני מצוה אחת, והוא שהשם יתעלה צוה למחות זכר עמלק לבד, ועמלק אמנם היה בן אליפז מן תמנע אחות לוטן, אך שאר בני עשו לא צוה להרגן וכו', ואילו לא התבארו היחסים ההם ופרטיהם היו כולם נהרגים בפשיעה, לכן באר הכתוב משפחותיהם ואמר שאלו שתראו אותם

ולכן כשבאה אחת משאר האומות להתייעץ אם להתחתן עם עמלקי או צרפתי עדיף שלא תחתן עם עמלקי, כדי שלא להוסיף עמלקי בעולם.

והרי הבאת עוד עמלקי לעולם הוא היפך רצון ה' שציווה למחות את זרעם, וכבר כתב החת"ס על הא דאמרינן בחולין (דף ס ע"ב) דרש רבי חנינא בר פפא 'יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו', פסוק זה שר העולם אמרו בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא 'למינהו' באילנות, נשאו דשאים קל וחומר בעצמן אם רצונו של הקדוש ברוך הוא בערבוביא, למה אמר למינהו באילנות, ועוד ק"ו ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקדוש ברוך הוא למינהו, אנו על אחת כמה וכמה, מיד כל אחד ואחד יצא למינו, פתח שר העולם ואמר 'יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו'. ופירש החת"ס שבדור המבול ע"י זנות ותערובות המינים, נתעצב כביכול אל לבו, על כן אמר שר העולם בשעת בריאה הלואי שיהיה כבוד ה' לעולם, שיהיו נזהרים מתערובת כמו הדשאים, אז ישמח ה' במעשיו ולא יתעצב אל לבו.

גם בענינו נאמר "כי יד על כס קה" אין הכסא שלם כל עוד עמלק בעולם, לכן יש ליעץ לעובדת הנכריה להינשא לנכרי רגיל ולא לספק עמלקי, ויעוין באבני מילואים (שו"ת סימן יח) שכתב דהמבטל פירות תרומה ברוב חולין עובר על משמרת תרומותי, וכעין זה בענינו, אם מונעים עמלקי לשאת אשה, הרי זו מחזה של זכר עמלק.

לסיכום: נראה שיש ליעץ לנכריה להינשא לנכרי ולא לספק עמלקי, ויעוין אורחות רבינו (ח"א עמוד רפז) שהגר"ח מוולואזין אמר שיכול להכיר על גוי אם הוא עמלקי.

והנה כל זה כאשר הנכריה בלאו הכי הולכת להתחתן, אבל לעשות שידוך לגוי, אין הדבר ראוי כלל, ויעוין בחוות יאיר (סימן קפה, הו"ד בבאה"ט יו"ד סי' ב ס"ק טו) שכתב: המזווג בעכו"ם אין איסור, והרמב"ן עשה לעכו"ם רפואה שתלד, מ"מ יש לו קבלה מפי גדולים המתעסק באלה לא יצא נקי מזרע שאינו הגון, ונרמז במה שכתוב לא תחתן בם כו' כי יסיר כו', עכ"ד. ויעוין עוד בשיירי כנסת הגדולה (הגהות טור יורה דעה סוף סימן קנד) שכתב: לזווג זווגים מכותים יש להסתפק אי שריא או לא, ומצאתי למהר"ם חלאוה בתשו' כ"י

בשעיר ומלכות עמלק אינם כולם בני עמלק, אבל הם בני פלוני ובני פלוני ונתיחסו לעמלק להיות אמם מעמלק וכו', עכ"ל. מבואר להדיא ברמב"ם שעל צאצאים שרק אמם מעמלק לא היה הצו של מחיה עליהם, כי אינם נקראים זרע עמלק בהיות ואביהם איננו מעמלק, יעו"ש.

כתב דאסור, והביא ראיה מהירושלמי, ובסוף דבריו כתב וישראל נהגו בו היתר והנח להם לישראל מוטב שיהו שוגגין כו'.

[יעוין גם בב"י שכתב (ביו"ד סוף סימן קנ"ד) דרבנו יונה כתב לרמב"ן שנתן תרופות ליולדת נכריה שתלד, יישר כחך שאתה מרבה זרעו של עמלק כח].

מאידך יעוין בזרע אמת (ח"ג יו"ד סימן קו) שהעלה להיתר, יעו"ש. ואם כן למעשה צע"ג אם יש להתעסק בזה, וכל דברינו הנ"ל אמורים כאשר בלאו הכי הולכים להינשא, וכנ"ל.

דף סח ע"א

שנואה

האם לתת מילגה לילד מצוין, אשר אמו מרשעת

שאלה אדם שנעשה לו נס, וקיבל על עצמו לכלכל ילד ע"י מילגה חודשית כדי שיוכל לעלות ולהתעלות, מנהל הת"ת הצביע על ילד אחד שיש לו את כל המעלות הראויות, אך ציין שאמו מרשעת. מסתפק הנדיב האם לתת לו את המילגה הזו, או לחשוש שמא יש בו נטיות שליליות שעברו מאמו, שיתגלו בעתיד?

תשובה נאמר בקידושין דף סח ע"א 'כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה', וכי יש שנואה לפני המקום ואהובה לפני המקום אלא אהובה אהובה בנישואיה שנואה בנישואיה.

וכתבו התוס' (ד"ה וכי אהובה): דאין לפרש צדקת ורשעת קאמר, דאם כן לא צריך לומר לא יוכל לבכר דאטו משום דאמיה רשעה יפסיד בנה שהוא בכור נחלתו? יעו"ש.

לכאורה גם בעניננו אפשר לומר כך, דאטו משום שאמו רשעה יפסיד בנה המצוין בתורה מילגה.

כח. ויעוין מה שכתב החיד"א בשם הגדולים (מערכת גדולים אות י', צח, - רבינו יונה החסיד מגירונדא) להוכיח מזה.

אף יש מקום לחלק על פי דברי רש"י במגילה דף יא ע"ב (ד"ה שניה) וז"ל: ויהיה לו יהויקים עבד [לנבוכדנצר] שלוש שנים, וישב וימרוד בו (מלכים ב כד) ונמסר בידו והרגו... והמליך נבוכדנצר את יהויכין בנו של יהויקים תחתיו, ובא לבבל, אמרו לו [לנבוכדנצר] יועציו, האב מרד בך, והמלכת בנו? מתליה אמרן, מכלבא בישא גוריא טבא לא נפיק [מכלב רע לא יצא גורים טובים] כט.

גם בענינו אולי יש מקום לחשוב, שיתכן שבמשך השנים יתגלו בילד היקר תכונות שליליות, ומאחר והתורם רוצה לפעול למען עם ישראל, שיצמחו ממנו גדולים, אולי צדיק בן צדיק עדיף, מצדיק בן מרשעת, ולכן בנוגע לירושה מגיעה גם לצדיק בן מרשעת, משא"כ לתת מילגה לבן תורה מצוין, אך אמו מרשעת אולי עדיף ליתן את המילגה לאחר.

אכן יעוין בשו"ת הרא"ש (כלל לב סימן ד) שבתוך דבריו כתב: ...כי טעם האיסור הוא, שממון הרשע הוא מוכן ומזומן לבא אחריו ליורשו, ואין לך אדם בעולם שאין לו יורשים, ואסור לאבד ממון מהם. והאי דקאמר תלמודא (ב"ק דף קט ע"א): זימנין דנפיק מיניה זרעא מעליא..., אי נמי, דלא תימא מכלבא בישא גוריא טבא לא נפיק, כי משרש נחש יצא צפע, וכמו שהוא רשע בניו יהיו רשעים, קא משמע לן דלא אמרינן הכי, יעו"ש.

הרי שאין זה ברור שיצא רשע מרשע. ואדרבה יש סברא להעדיף את בן הרשע, שהוא צריך תמיכה יותר, ומי שיגרום שיגדל להיות בן תורה שכרו כפול מהשמים, ועוד שנאמר בקידושין דף ל ע"ב הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל: בני בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, ואם כן ילד זה שיעסוק בתורה, היצר הרע ימסר בידו, ואולי יזכה אף לתקן כל חטאי הוריו, ויש לתת לו את המילגה.

כט. ויעוין גם ברמב"ן על הפסוק פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה (דברים כט, יז), שכתב: לרמוז כי משורש מתוק לא יצא מר, וכל אשר לבבו שלם עם השם הנכבד ולא הרהר כלל בעבודת כוכבים, לא יוליד מודה בה. ואל תקשה עלי בזה מן הכתוב: "והוליד בן פריץ", כי אמת הדבר וסוד גדול, לא אוכל לפרש בו, עכ"ל. מבואר שמאדם טוב לא יצא בן רע, ומסתבר דהוא הדין להיפך.

דף סח ע"ב

נכרית מנלן

מתי בא על בת נכר בפרהסיא אין קנאין פוגעין בו

שאלה הלכה פסוקה היא שהבא על בת נכר בפרהסיא קנאין פוגעין בו, וכלשון הרמב"ם (פי"ב מאיסורי ביאה ה"ד) "כל הבועל כותית, בין דרך חתנות בין דרך זנות אם בעלה בפרהסיא, והוא שיבעול לעיני עשרה מישראל או יתר, אם פגעו בו קנאין והרגוהו הרי אלו משובחין וזריזין, ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, ראייה לדבר זה מעשה פנחס בזמרי", עכ"ל.

מתי מצינו שיבוא בפרהסיא ולא יוכלו קנאין לפגוע בו?

תשובה א. בת גר תושב – הבא על בת גר תושב [שקיבל על עצמו שלא לעבוד ע"ז] אין הקנאין פוגעים בו אבל מכין אותו מכת מרדות (רמב"ם שם ה"ד).

ב. שפחה – הבא על שפחה ואפילו בפרהסיא ובשעת עבירה אין הקנאין פוגעין בו... שמעת שטבלה וקבלה מצוות יצתה מכלל העכו"ם (רמב"ם שם ה"ב).

ג. יפת תואר – כתב הרשב"א בדין יפת תואר (קידושין דף כא ע"ב ד"ה ת"ר וראית) וז"ל: "וא"ת והא שלא בשעת שביה נמי מדאורייתא בצנעא שריא? י"ל דמשום דבשעת מלחמה איכא ישראל טובא ואיכא פרהסיא אסירא ואי לאו דשריא קרא קנאין היו פוגעין בו".

והנה הגמרא במס' קידושין דף סח ע"ב טורחת להביא מקור שאין קידושין תופסין בגויה, והקשה הגר"א ווסרמן זצ"ל לרבו הגר"ח מבריסק (קובץ הערות סימן לו סק"ו) למה לי קרא שאין קידושין תופסין בגויה, והרי הבא על הגויה הוא בכרת, כמבואר ברמב"ם (פי"ב מאיסורי ביאה ה"ו) שכתב גבי הבועל את הגויה בפרהסיא: לא פגעו בו קנאים, ולא הלקוהו בית דין, הרי עונשו מפורש בדברי קבלה, שהוא בכרת, והלכה היא שאין קידושין תופסין בחייבי כריתות? ותירץ הגר"ח שכיון שחיוב הכרת אינו מפרשת עריות מהיקישא דרבי יונה (כמובא לעיל דף סז ע"ב) שמשם למדנו לכל העריות שאין תופסין בהן קידושין, א"כ אין חיוב הכרת שבמעשה זה שולל את חלות הקידושין ולכן צריך פסוק מיוחד.

ור' אלחנן עצמו כותב - לולי דברי רבו הגר"ח - דיתכן שאין כרת אלא על הבועל בפרהסיא, והפסוק נצרך על בועל בצנעא [שאינן קנאין פוגעין בן] שכל גוונא אין קידושין תופסין, עיי"ש. ועל דרך זה יישבו האחרונים באופן אחר שצריך את הפסוק לענין בת גר תושב שכאמור לעיל אין קנאין פוגעין בה.

מתי ידיעת ליקוהי נכריה נחשבת כפרהסיא

שאלה הקשה הקובץ הערות (סימן סד סק"ו): דבמסכת יבמות (דף עו ע"ב) מבואר דשלמה המלך לא נשא את בת פרעה רק בא עליה שלא בדרך נישואין (לזנות היה מתכוין, רש"י), ומדובר שעדיין לא גיירה, וביאר שם בתוס' ישנים (אות א) דאי לא גיירה ניהא, דכל זמן שלא נתגיירה לא שייך איסורא דמצרית ראשונה, וגם קנאים פוגעין בו לא שייך אלא בפרהסיא ולא בצנעה, ע"כ הגמרא. והוא תימה, דהא פרכינן במס' סנהדרין (דף עד ע"ב) "והא אסתר פרהסיא היה", ופשוט שלא ראו את המעשה דהיה בחדרי חדרים, ואפ"ה נקרא "פרהסיא" משום דהיה ידוע לכל, וא"כ הכא נמי גבי שלמה ובת פרעה היה ידוע לכל, כמבואר בכתוב [מלכים א, ז, ח] שבנה לה בית גדול, ואין לך פרהסיא יותר מזה, ומדוע אין דין "קנאין פוגעין בו"?

תשובה יעוין באור שמח (איסורי ביאה שם ה"ד) שכתב ליישב קושיא זו, דבת פרעה היתה גר תושב, ואין בזה דין של קנאים פוגעים בו, יעו"ש.

ואולי היה מקום ליישב באופן נוסף: אצל אסתר המלכה היה ידוע שאחשוורוש מחפש רק מלכה אחת לאשה, וכל המעשה עם בית הנשים היה ידוע לכל, ולכן כאשר נלקחה אסתר, הדבר היה מפורסם לשם מה נלקחת, וחשיב פרהסיא. וסמך לדבר שהיה מפורסם מדברי ה'תרגום שני' עה"פ "ותלקח אסתר" שכותב שהיה ידוע למלך ושלוחיו על דבר אסתר ושהיא מתחבאת ואחשוורוש הוציא גזירה חדשה שמי שמתחבאת ותימצא היא תיהרג, כך שהיה פירסום גדול.

ל. וז"ל: "ושלוחיא דמלכא הוון ידעין לה לאסתר, וכד חמו דלית אסתר עם הינון בתולתא אמרינן חד לחד וכו' אית הכא לכא במדינתא טלותא חדא יאיא בריוא ושפירא בחזוא וחסודא יתיר מן כולהן וכו', כד אתבעית אסתר ולא אשתכחת אודיעו למלכא, וכד שמע מלכא כתב בדינאטסיס דכל בתולתא דתיטשו (שתתחבא) מן קדם שלוחי דמלכא חדא היא גזרתא דתתקטל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה ואייתה לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהני נטיר נשיא" עכ"ל.

משא"כ אצל שלמה המלך הרי היה לו אלף נשים ובתים לכל אחת, ובכלם בנות מלכים שכידוע מספה"ק שרצה לתקן עולם במלכות שד"י, וע"י שלקח בנות מלכים היתה כוונתו להכניע את מלכות אביהם תחת עול מלכות שמים, וכל מעשיו של החכם מכל האדם המכונה "ידיד בן ידיד" אשר שיריו הם קדש קדשים, היו מעולפות בכוונות נסתרות וקדושות. א"כ לא היה ידוע לציבור מה עושה עם כאו"א, ואולי סגי לשם כך להיות כסוכנת [דוגמת אבישג השונמית לדוד] ובסוכנת אין דין של 'קנאין פוגעין', כך שאע"פ שדבר לקיחת בת פרעה לשלמה המלך היה ידוע לכל, אולם לא היה ידוע מה מעשיו בה, ולכן לא נחשב לפרהסיא, וצ"ע.

דף סח ע"ב

כי יסיר את בנך

להשתדל לגייר נכרי, שגר עם בת ישראל ויש לו בן ממנה

שאלה אשה התחילה להתקרב, וגם שלחה את בנה לגן דתי, האשה בקשה מהפעילה לדאוג לפעיל שיקרב גם את בעלה, כשהפעילה התחילה לברר פרטים על בעלה, היא הודתה שבעלה הוא...גוי והיא רוצה פעיל שיקרב אותו כדי שיתגייר.

השאלה היא, האם להתעסק עם מקרה זה, ולהשקיע בזה, או שמא הפעילה צריכה לקרב רחוקים, אבל לא לגייר גויים?

תשובה לכאורה יש כאן שלושה צדדים למה לא להתעסק עם זה: א. אדרבה כשגר בא להתגייר, צריך לנסות לדחותו, וכמו שכתב בשו"ע (יו"ד סימן רסח ס"ב) כשבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר, ב. גם אם יתגייר לבסוף, עיקר גיורו הוא משום שרוצה להשאר עמה, וכתב בשו"ע (יו"ד סימן רסח ס"ב) כשיבא הגר להתגייר, בודקים אחריו... שמא עיניו נתן באשה יהודית. ג. גם אם יתגייר אסור לו להמשיך לחיות עמה, וכמו שכתב בשו"ע (אבה"ע סימן יא ס"ו) עובד כוכבים הבא על בת ישראל, אף על פי שנתגייר, הרי זה לא ישאנה ואם כנס לא יוציא. ואם כן כיון שאנו יודעים שלא יעזוב אותה, אנו נכשלים בגרימת איסור.

ומכל מקום יש ענין לגייר אותו, אבל ידברו עמו, עד שיסכים להתגייר באמת, ולשמור תורה ומצוות באמת, לא רק משום שרוצה להשאר עם אשתו, וזאת, שכל דברי השו"ע שצריך לדחותו, זה דין לכתחילה, וכמו שכתב בש"ך (יו"ד סימן רסח סק"ג) שאם לא הודיעוהו אינו מעכב.

ובענינו שכבר יש להם בן, אדרבה מצוה לגיירו אם יצליחו לשכנעו לשמור תרי"ג מצוות, שהרי התורה אמרה (דברים ז' ד) "כי יסיר את בןך מאחריי", ואמרו חז"ל בקידושין דף סח ע"ב שמדובר בנכרי שנשא בת ישראל, והולד ישראל, והאב יסיר את הבן לעבוד ע"ז. ואם כן מצוה לגיירו, כדי לשמור על הבן שנולד כיהודי, כדי שאביו הגוי לא יסירו לעבוד ע"ז.

וגם מה שכתב בשו"ע שצריך לבדוק אחריו אם עיניו נתן באשה, זה דין לכתחילה, אבל בדיעבד הגיור חל, וכמו שכתב בש"ך (יו"ד סימן רסח ס"ק כג) דאיתא בשבת (דף ל ע"א) שגוי בא להתגייר על מנת שאהיה כהן גדול, והלל גיירו, כי בטוח היה דסופו לעשות לשם שמים, ומכאן יש ללמוד דהכל לפי ראות עיני הבי"ד.

וגם לגבי הטענה השלישית, שיהיה אסור לו לדור עמה, כבר האריכו הפוסקים לדון בענין כעין זה, וראשון לכל, הוא הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן קלב) שנשאל על אדם שנכשל עם שפחה, שאסור לו לישאנה לכתחילה, אם חייבים בי"ד להוציאה מביתו, והשיב על זה הרמב"ם שאם ישחררה מותר לישא אותה, ואף כי הנטען על השפחה ונשתחררה אינו יכול לישאנה לכתחילה, אכן פסקנו כך מפני תקנת השבים, ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו, וסמכנו על אומרים ז"ל עת לעשות לד' הפרו תורתך.

ובשו"ת אחיעזר (ח"ג סימן כו) הביא דבריו, וכתב, שכל זה לענין דין הנטען על השפחה, אבל עדיין לא שמענו שמותר לבי"ד לגייר, וחילוק יש ביניהם דנטען על שפחה האיסור עליו, ואמרינן מוטב שיאכל בשר תמותות, אבל בקבלת גרים לשם אישות, הרי זה דין לגבי הבי"ד שאין לב"ד לקבל המתגיירים לשם אישות, והוי כמו חטא בשביל שיזכה חברך, מ"מ נראה כיון דגם אם לא תתגייר הרי תשאר אצלו בגייתה, א"כ אין כאן לשם אישות..., ועל כן נראה דלפי ראות עיני בי"ד יש מקום להקל. ויעוין גם בשו"ת מלמד להועיל (ח"ב סימן פג), ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סימן קו) שהתירו לגייר באופן זה.

דף סח ע"ב

כי יסיר את בנך

את מי ישאיר אצל המשטר הקומוניסטי את בנו הגדול או הקטן

שאלה אדם הנמצא עם שני בניו ברוסיה במשטר הקומוניסטי, הם הכריחו אותו ואת ילדיו לעבור על הדת, הם לא מרשים לשמור שבת ולא ללמוד תורה, הוא וילדיו שומרים תורה ומצוות במסירות נפש, כעת נתאפשר לו לברוח מרוסיה, ולהגיע לארצנו הקדושה, יש לו אפשרות ליטול את אחד מבניו, יש לו בן גדול לאחר הבר מצוה, ויש לו בן קטן ושניהם שומרים תורה ומצוות, עכשיו נודמן לאב אפשרות לברוח מרוסיה לארץ ישראל, הוא מסתפק את מי להשאיר, האם את בנו הגדול או הקטן?

תשובה במשנ"ב (סימן רכה סק"ז) משמע שאין מצוות חינוך בבנו הגדול, [ולכן מברכים ברוך שפטרני, כי כבר לא נענש עליו כי לא מצווה לחנכו, יעו"ש]. ולפי דבריו לכאורה יש להציל את בנו הקטן, שעליו מצווה בחינוכו, משא"כ בנו הגדול שאינו מצווה לחנכו.

אלא שיעוין בדברות משה (שבת פכ"ו הערה פב) שתמה על דברי המשנ"ב, והביא ראיה מהגמרא בקידושין דף ל ע"א שם נאמר: 'חנוך לנער על פי דרכו' ר' יהודה ורבי נחמיה חד אמר משיתסר ועד עשרים ותרתינן וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבעה, יעו"ש, הרי שיש מצוות חינוך גם בבנו הגדול.

ולכן מבאר הגר"מ פיינשטיין שבדאי לא נפטר ממצוות חינוך כשהגדיל, אלא שעד שנעשה בר מצוה, היתה מצות החינוך גם מצוה שבין אדם לחברו, דכיון שלא חנכו למצוות, הרי נתרגל בחטא ואינו יודע חומר האיסורין, שקשה לפרוש מזה גם כשיגדל, אבל כשחנכו למצות ולמדו תורה בקטנותו עד שנגדל, ונעשה בר דעת ויודע איך להתרחק מן החטאים והורגל לעשות מצות, אף שודאי עלול עדיין להיכשל בחטא, הוי ענין החינוך גם בגדלותו מצוה שבין אדם למקום, ונמצא שהחלוק הוא רק לענין העונש, שאם לא חנכו בקטנותו, נענש כעבירה שבין אדם לחברו שהעונש גדול, ואין מתכפר כשלא פייס את חברו ומחל לו, ואף אם יאמר לו שמוחל לו, הוא מחילה בטעות שאם היה יודע כאשר יודע בעולם האמת אחר מיתתו שהיה לו הפסד היותר גדול עי"ז

שלא חנכו אביו, לא היה מוחל לו, ואם חנכו בקטנותו ונתרשל מלחנכו בגדלותו יענש רק על חטא שבין אדם למקום, שבתשובה מתכפר. ונמצא מדויק לשון הברכה שפטרני "מענשו" משום שמהמצוה לא נפטר רק מעונש הגדול נפטר, יעו"ש.

נמצינו למדים שיש מצוות חינוך גם בבנו הגדול, ואם כן יש להסתפק את מי להציל מרוסיה, את בנו הגדול או את בנו הקטן.

והנה אם הדבר היה ברור בלי ספק שהבן הגדול ישתמד, נראה שיש להציל את הבן הגדול, מפני שהוא עתה מחוייב במצוות, והוא מקודש יותר, והוא יענש כבר מעכשיו על העבירות שיעשה, ועוד שעלול להחשב כמזיד, שהרי הוא בר דעת, משא"כ הקטן, שפחות מקודש, ועתה לא יענש כלל על מעשיו, ולא ברור שיגיע לכלל מצוות, וכשיגיע יחשב יותר כאנוס, כי יצא מחיק אביו לפני שנהיה בר דעת.

וקצת כעין זה מצינו בשאלת יעב"ץ (ח"א סימן סח הו"ד בפת"ש יו"ד סימן רנב סק"ז) שדן לגבי עכו"ם אלם נושה, שבא לקחת שני ילדים מישראל ולהעבירם על דת, ויש סיפוק בדינו לפדות אחד מהם בסך ממון אשר יושת עליו, היאך יש לעשות בזה, כשהאחד זכר והאחת נקבה, מי קודם.

והשואל רצה לומר דיש לחוש יותר לנקבה שלא תטמע בין הגויים, כיון שזרעה כשר, ויש לזרע דין ישראל לכל דבר.

אכן השיב היעב"ץ: איני יודע מקום הספק, דהא מתניתין היא סוף הוריות (דף יג ע"א): האיש קודם לאשה להחיות לפי שקדושתו מרובה, וכ"ש לענין העברה על דת שהצלתו קודמת, כי המחטיא לאדם גדול מההורגו. וגם מאחר והאיש מרובה במצוות יותר מאשה, ויוכרח לעבור ביתר הרבה מאד ממה שהאשה חייבת, על כן ודאי הדין נותן שהזכר קודם גם לפדיון זה להחיות נשמתו.

ואי משום זרעה, לא איכפת לן, דבתר דידה אזלינן. ועוד, מי יכריחנה שתינשא ותוליד. ותו, אפילו אונסין אותה, הא נמי תנן (שם): בזמן ששניהן עומדין לקלקלה, האיש קודם לאשה. הא בהדיא דעל כרחך לא חיישינן כלל להך סברא. ופשוט עוד, שאפילו יכריחוה לינשא לנכרי, מאן יימר דתלד, דלמא תפיל או תעשה עוברה סנדל, או אצטרוי תצטרי כבנתא דדרי דגלות...

ועוד, כי נמי תנשא לגוי ותלד, מאי הוי. הבנים בניה הם ישראלים כשרים, והולידה בנים לשמים. ואם לפי שעה אנוסים הם לעבור עד"ת, רחמנא פטרינהו, ויש להם תקוה להמלט פעם ע"י אמם או ע"י עצמם, ולא בטל סברם ולא אבד סיכויים. משא"כ בזכר ישראל המעמיד תולדות לע"א דגרעי בודאי, שהם עכו"ם גמורים. דאע"ג דלאו בניו נינהו, לא יהא אלא גורם להוליד בן ע"א, [וגם משחית זרעו. ויש בו הפסד מה שאין בשאר עריות, כמ"ש הר"מ (הובא בסימן טז)], פשיטא מגרע גרע, משו"ה ודאי איפכא מסתברא. ואף על גב דלהוציא מבית השביה אשה קודמת, היינו בגדול וידוע שלא יעבירוהו על דת, ובשאיין לחוש שיטמע הזכר בין הנכרים, כנלע"ד, עכ"ל היעב"ץ.

ואם כן לכאורה ה"ה בעניננו, דאמנם לא שייכים כל הסברות שכתב היעב"ץ, מכל מקום גם בעניננו הגדול מקודש יותר ומחוייב עתה במצוות, והקטן שפחות מקודש לא ברור שיגיע לכלל מצוות, וגם כישגיע יהיה אנוס.

אכן כל זה כשברור שהבן הגדול ישתמד, אך אם יש סיכוי סביר שלא יצא לשמד, יתכן שיש להעדיף להציל את הקטן, וזאת על פי הנאמר בקידושין דף סח ע"ב נכרית מנלן, (שאיין קידושין תופסין בה), משיבה הגמרא אמר קרא לא תתחתן בהם, (לא תהא לך בהם תורת חיתון), אשכחנא דלא תפסי בה קידושין, ולדה כמותה מנלן, משיבה הגמרא אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי, דאמר קרא כי יסיר את בנך מאחרי, בנך הבא מישראלית קרוי בנך, ופירש רש"י שהחשש הוא שיסיר את בנך, דהיינו שהבעל הגוי של בתך יסיר את בנה, המכונה בנך, מאחרי ה'.

ומזה שלא חששה תורה גם לאופן זה, שאשת בנך הגויה תסיר מאחרי ה' את בן בנך שנולד מהם, נשמע שרק בנך הבא מישראלית קרוי בנך, כלומר רק באופן שהאם ישראלית אף הולד קרוי בנה. ורק אז יש לחשוש שיסור מאחרי השם.

והרמב"ן (ד"ה אמר) הוסיף דלא חששה תורה כל כך להסרת בנך ובתך עצמם, כיון שהם גדולים, וקשה להסיתם מאחרי ה', והחשש הוא רק על בן בנך הקטן, עכ"ל.

לפי זה גם בעניננו, יש מקום לומר שיש להשאיר את הבן הגדול, מאחר והוא ספוג יותר בתורה ויר"ש, והחשש שיסור מאת ה' יותר קטן מאשר הבן

הצעיר, ולכן יש להשאיר שם ברוסיה את הבן הגדול, ויטול עמו את הקטן, למרות שעדיין לא בר מצוה.

ויש להוסיף כסניף את דברי המשנ"ב הנ"ל שבקטן יש מצוות חינוך [ויעוין במשנ"ב (סימן שמג סק"ב)] משא"כ בבנו הגדול, שחייב יותר לדאוג לעצמו.

וכל זה כאמור כשלא ברור שהבן הגדול ישתמד, אך כשרוב הסיכויים שישתמד, עדיף להציל את הגדול, וצ"ע.

דף סח ע"ב

כי יסיר את בנך

**יכול להפריש בת ישראל מלהינשא לגוי,
או ישראל העומד לינשא נכרית**

שאלה אדם היכול להפריש בת ישראל מלהינשא לגוי, ויכול גם להפריש בן ישראל מלשאת נכריה, את שניהם לא יכול להפריש מי מהם חמור יותר?

תשובה מבואר בקידושין דף סח ע"ב נכרית מנלן, דולדה כמותה, משיבה הגמרא אמר ר' יוחנן משום רשב"י דאמר קרא: כי יסיר את בנך מאחרי, בנך הבא מישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מעובדת כוכבים קרוי בנך, אלא בנה, ופרש"י: ...דבן הנולד לעכו"ם מבתך קאמר, שיסירנו העכו"ם מאחוריו, שמעינן דבן בתך אפילו מן העכו"ם קרוי בנך, ואין בנך הבא מן העובדת כוכבים קרוי בנך אלא בנה, יעו"ש.

נמצא שהתורה נתנה טעם לאסור בת ישראל מלהינשא לנכרי, והוא בגלל שהעכו"ם יסיר את הנכד היהודי, ואילו ישראל שנשא נכריה, אין שם הטעם של כי יסיר, לכאורה משמע שהוא פחות חמור, ולכן אולי יש להפריש יותר את בת ישראל העומדת להינשא לגוי.

אלא שיעוין ברמ"א (סימן קנז ס"א) שם מבואר שישראל הבא על הגויה הוא בכלל חיובי כרת, ואילו גוי הבא על בת ישראל אינו בכלל גילוי עריות, וביאר שם הט"ז (סק"ו) בשם הראשונים דאי בא עליה דרך זנות, אין איסור רק מכח גזירות ב"ד של שם, ואי דרך חתנות מלא תתחתן בם נפקא דהוי משאר עבירות, ואין ג"ע אלא באשת איש דישראל, א"נ ישראל הבא על

העובדת כוכבים דמחייבי מיתות הם דקנאים פוגעים בו ומחייבי כריתות חשבינן ליה, יעו"ש.

ובנודע ביהודה (תניא אבה"ע סימן קנ) כתב בטעם החילוק שיש חומר בישראל הבא על כותית, מה שאין חומר זה בישראלית הנבעלת לכותי, והוא על פי מה שכתב הרמב"ם (פי"ב מאיסורי ביאה ה"ז) וז"ל: אל יהי עון זה אף על פי שאין בו מיתת ב"ד קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו, שהבן מן העריות אף על פי שהוא ממזר בנו הוא לכל דבר, ובכלל ישראל נחשב, והבן מן הכותית אינו בנו וכו', עכ"ל הרמב"ם. וא"כ אפשר שזהו חומר של הבועל ארמית ולכך קנאין פוגעין בו.

וכל זה כשהנקבה ארמית שהולד כמותה, אבל אם הוא להיפוך, שנקבה בת ישראל נבעלת לכותי, בזה הולד הולך אחריה והוא ישראל כשר לכל דבר. ולכן אין עליה חומר זה של קנאים פוגעין בה, וגם אינה בכלל ג"ע ואינה בכרת.

ואם כן לכאורה עדיף להפריש את הישראל שהולך להינשא עם הנכריה, שאיסור זה הוא בגדר עריות, משא"כ בת ישראל ההולכת לינשא עם הנכרי.

אך יתכן שאע"פ שישראל הבא על נכריה חמור יותר, בכל זאת בספק שלנו יש להעדיף להפריש את בת ישראל העומדת להנשא לגוי, בגלל הילד היהודי שיוולד, ואביו הגוי יסתנו, וכמ"ש התורה כי יסיר, ועדיף לנו להעדיף את הילד מאשר ההורים. וכן הורה גיסי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א. [ויעוין עוד בחשוקי חמד עמ"ס עבודה זרה (דף לו ע"ב) מש"כ בנידון זה].

דף סט ע"א

שפחה

איך יתכן שראובן ינשא שפחה כנענית ולא יעבור על "לא יהיה קדש"

שאלה נחלקו רבותינו בנישואי ישראל לשפחה כנענית, אם הוא איסור תורה או רק איסור דרבנן, כמבואר בשער המלך (פט"ו מאיסורי ביאה ה"ד) יעו"ש באורך. וברש"י בקידושין דף סט ע"א (ד"ה או דיעבד קאמר) מבואר שהוא

איסור תורה דקרינן ביה לא יהא קדש (דברים כג) ומתרגמינן לא יסב גברא וכו', דשפחה הרי היא כבהמה וביאותיה הפקר וקדשות.

איך יתכן שישראל שלא גנב מעולם, ישא שפחה כנענית, ולא יעבור על לאו זה?

תשובה נאמר במנחת חינוך (מצוה מב סק"ו): נראה דאם אין עדים שגנב והוא עצמו מודה שגנב... כיון דבשעת הודאה לא היה נוגע לאיסור רק לממון, והיה נאמן אז, אם כן נאמן ממילא אח"כ, והוא כעין המבואר ברמב"ם (פט"ז מסנהדרין) דהאיסור הוחזק על פי עד אחד, אלא אפי' אם בשעת הודאה אין לו לשלם, מכל מקום נראה כיון דמחייב עצמו, א"כ הדין למוכרו והבי"ד עושין כדין, אם כן ממילא מותר בשפחה כנענית, כיון דנמכר על פי בי"ד, אפי' יודע בעצמו שלא גנב, מכל מקום אודיתא אפי' בשקר מהני לענין איסור, עיין קצוה"ח (סימן קצד), ואפי' להט"ז (יו"ד סימן קסט) דלא מהני אודיתא בשקר לענין איסור, מ"מ נראה דכאן עיקר הודאה על הגנבה דהוא ממון, אם כן מחויב ממון, וגזרה התורה שימכרוהו הבי"ד, ובנמכר על פי בי"ד אינו אסור בשפחה כנענית, וכאן נמכר כדין, וגם אפשר דלא ירצה הנגנב שימכר בעבורו, אם כן עיקר הודאה לענין ממון, והודאת בע"ד כמאה עדים.

והוסיף המנ"ח: ואין להביא מקדושין דף סט ע"א אושפזיכניה דרב שמלאי, דהיה נסיב ליה עצה לגנוב ולהזדבן בעבד עברי כדי לטהר הבנים, ורש"י ותוס' נתקשו היאך היה משיא לו עצה למעבד איסור ויעבור על לא תגנוב, ולכאורה הו"ל ליתן לו עצה שיודה שגנב וימכר באודיתא, זה אינו דאם באמת לא גנב, לא היה רוצה הבעה"ב שימכר עבורו לא, יעו"ש.

לא. והוסיף שם: אך אם בא לפנינו ומודה על עצמו שהוא עבר עברי שנמכר ע"י בי"ד, נראה אף דלענין להשתעבד לחבירו מהני הודאתו, מ"מ אסור בשפחה כנענית, כי היאך יוכל להתיר לעצמו איסור תורה, כמו שאינו נאמן לומר מתה אשתו שישא אחותה, דלמא לא נמכר כלל עפ"י בי"ד וא"כ אסור מה"ת ואינו נאמן לענין איסור... ומ"מ לענין להשתעבד לחבירו ודאי נאמן כי לענין ממון מהני הודאת הבע"ד אבל אסור בשפחה כנענית, ואין זה דברים שבכידו למכור עצמו, דהמוכר עצמו אסור בשפחה כנענית כמבואר לפנינו בעזה"י ואפי' להסוברים דאודיתא מהני לענין איסור דע"י הממון נסתעף האיסור, וכיון שמחייב עצמו א"כ אין כאן איסור ג"כ ע"ש, אבל כאן דתיכף הודאתו להתיר איסור, ואף אם הוא עבד מ"מ אם לא נמכר עפ"י בי"ד אסור בשפחה כנענית, א"כ לא מהני הודאתו רק להשתעבד ולא לשפחה כנענית, יעו"ש.

מבואר במנ"ח שאדם שבאמת לא גנב, בכל זאת אם יודה שגנב וימכרוהו ב"ד יהיה מותר בשפחה, אפילו שהוא יודע את האמת שלא גנב.

הנה פתרון החידה, אדם שלא גנב מעולם אך הודה שגנב, בית דין מוכרים אותו, והוא מותר בשפחה. וכבר כתבו הפוסקים שבאודיתא אין שקר, ולכן התירו בערב פסח כשאין נכרי לפניו להודות שהחמץ שייך לגוי ובוזה החמץ נהפך להיות של הגוי, והישראל לא עובר על בל יראה [עיי' חשוּקי חמד עמ"ס פסחים (דף סג ע"ב)].

כנראה שסברת המנחת חינוך היא דמאחר וגנב חייב לעבוד את אדונו ביום ובלילה כמו שנאמר בתורה כי משנה שכיר עבדך, ממילא בזה שהודה שהוא גנב, הוא נתחייב בעבודת עבד של יומם ולילה. והתורה התירה לו שפחה כנענית.

ונראה שאם התכוון לכך מתחילה, הוא יעבור על הנאמר בתורה "את ה' אלוקיך תירא" כי אין לו יראת אלוקים, כי השי"ת ציוה ולא יהיה קדש, והוא עשה תחבולה להיות "קדש".

אכן כל זה הוא לשיטת המנחת חינוך, אך כבר תמהו רבותינו על דבריו, וז"ל הקובץ שעורים (קידושין סימן ק): עוד כתב שם במנחת חינוך, דאם הודה שגנב ואין לו לשלם, דבי"ד מוכרין אותו, דמותר בשפחה, אף שיודע בעצמו שלא גנב כיון דמ"מ נמכר ע"י בי"ד..., דברים אלו לא ניתנו להיאמר כלל, ודבר פשוט הוא שאם הטעה לבי"ד בהודאתו, אין במכירתו כלום, ואינו עבד עברי, וכמו בהעידו עדי שקר שגנב ונמכר ע"י בי"ד, דודאי אסור בשפחה אם יודע בעצמו שלא גנב, והכא נמי בהודאה בשקר, לא נשתנה הדין מפני זה.

ובשיעורי הגר"ש דף יח ע"א (אות רפד) הוסיף לבאר הקושיא של הקו"ש, דאפילו אי נימא דבעלמא, אם נעשה שלו ע"י אודיתא מהני נמי לענין איסור, היינו משום דקנין דרבנן מהני לדאורייתא, אבל הכא אף על פי שנעשה חוב חדש ע"פ הודאתו, מ"מ על חוב זה אין דין 'ונמכר', וגם אין לומר דהאודיתא מהני לעשותו לעבד כיון שמודה שדינו לימכר, חדא דאם נעשה עבד על פי הודאתו, לא יהיה לזה דין מכרוהו בי"ד, ועוד, דלא שייך כלל דין אודיתא על זה, דאודיתא הוי רק קנין דרבנן ומהני לדאורייתא מדין הפקר בי"ד, אבל לא מהני הפקר בי"ד לעשותו לעבד, וממילא ע"כ דהאודיתא הוא רק לחייבו בתשלומים, וזה אינו תשלומי גניבה, יעו"ש.

עוד יעוין בקובץ שעורים (בבא בתרא סימן תנח) שכתב: באומר גנבתי, ואין לו לשלם, כתב בספר אור שמח (פ"ה מטוען ונטען ה"ב) דאינו נמכר עפ"י עצמו, דאין מחזיקין אותו בגנב, דאין אדם משים עצמו רשע, אלא דחייב ממון עפ"י הודאתו, ואינו נמכר בשביל חוב אלא בגניבתו.

וכתב על כך הקובץ שיעורים: ואינו נראה, דבאומר גנבתי פלגין נאמנות, דלענין לפסול עצמו אינו נאמן, אבל לענין ממון מאמינין לו שגנב, וכמו בעד אחד אומר מת בעלה דנאמן להתירה ולא לענין נחלה, אבל לענין היתר מאמינין לו שהוא כדבריו, ולא שייך לומר שלא מת אלא דמכל מקום מותרת כדבריו, דאם לא מת אי אפשר שתהא מותרת, והכא נמי בגנבתי לענין ממון מאמינין לו שגנב, ותדע דהא מכפל לא מיפטר אלא מטעמא דמודה בקנס, אבל אי לאו האי טעמא היו ב"ד מחייבין אותו כפל על פי הודאתו, וכפל דומיא דמכירה דאינו מתחייב אלא בשביל גניבה לחודא, עכ"ד. הרי לפנינו שלדעת האור שמח אפילו לא נמכר, ולדעת הקו"ש נמכר [וכן מבואר במקנה בדף יח ע"א, דנמכר על פי עצמו], אך כאמור לעיל ס"ל שאינו מותר בשפחה.

שאלה: הודה בשקר שגנב, האם מותר לו להירצע לאחר שיש?

תשובה יש להסתפק באדם הנ"ל ששיקר ואמר באודיתא שהוא גנב, ולשיטת המנחת חינוך הוא נמכר והותר בשפחה כנענית כי ב"ד מכרו אותו כדין, האם מותר לו להירצע בסוף השש שנים, דלכאורה דוקא במה שנוגע למכירת הבי"ד הוא מכור, אבל להוסיף מרצונו גם "רציעה", מאחר והוא יודע שהוא לא גנב מעולם, הוא עובר כעת על איסור של לא יהיה קדש ועל איסור של כי לי בני ישראל עבדים, כי הבי"ד לא מכריחים אותו לעבוד את אדונו, והוא הרי יודע שלא גנב מעולם, א"כ אולי אין לו שום היתר לעשות רציעה.

מאידך יתכן דמכיון שמבואר בחזו"א (אבה"ע סימן קמח הערות לדף יד ע"ב) שרציעה זה המשך הקנין הקודם, [ולכן אם נשוי לשפחה, אחרי הרציעה האדון לא יכול לקחת ממנו את השפחה], אם כן אף בענינו, מאחר שהוא נשוי לשפחה כדין, אולי יש לו אפשרות להמשיך את הקנין, וצ"ע.

דף סט ע"א

זיל גנוב

האם מותר לבן לזרוק סיגריה מהפה של אביו בשבת

שאלה אבי מכור לעישון והוא אדם מאד חולה [סכרת מושגל כליה] ולדעתו כמו שמותר לחולה שיש בו סכנה לאכול ביום כיפור, כך מותר לחולה שיש בו סכנה לעשן בשבת, כי הוא נזקק לכך מאד. וכמה שניסיתי להסביר לו שיש הבדל גדול ביניהם לא הצלחתי.

יש לי רק עצה אחת, לקחת לו את הסגריה מהיד ולזרוק אותו.

השאלה היא האם מותר לי לעשות זאת, שהרי אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, והסיגריה בשבת היא מוקצה, וכי מותר לי לעבור על מוקצה כדי להציל את אבי מחילול שבת?

תשובה לכאורה אסור, וכמו שמצינו בשבת (דף ד ע"א) שאסור לרדות את הפת, כדי להציל את חבריו מאיסור אפיה, ואם אסור רדית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה, כל שכן שאסור לטלטל מוקצה, וכמו שנסתפק הגאון ר' ישראל מסלנט זצ"ל (אבן ישראל עמוד פא) בהניח קדירה שיש בה בשר בחלב בערב שבת, אם מותר לסלק את הקדירה קודם שיבא לידי בשר בחלב. ורצה לפשוט את הספק מהא דהתירו לו עצמו לסלק את הפת, כדי שהוא לא יעבור על איסור אפיה, וכתב שאולי מוקצה חמור יותר, ולא התירו.

ויתכן שבענינו מותר, ששם ברדיית הפת כבר עשה את מעשה המלאכה, רק שעדיין לא עבר על האיסור, מה שאין כן בעישון שעדיין לא עבר על האיסור אולי מותר, ואולי זה דומה למה שכתב בשו"ע (סימן שלד ס"ב) ובמשנ"ב (סק"ו) שחז"ל התירו איסור מוקצה כדי שלא יבא לכבות את האש, ואף ששם מיירי שהתירו לו כדי שהוא לא יעבור על איסור, מכל מקום אולי גם כשאביו יעבור הרי זה כאילו הוא עובר שהרי יש לו ערבות שיהודי לא יעבור על איסור.

אולם בלאו הכי נראה שמותר, שכתב הריטב"א (עירובין דף לב ע"ב) שמה שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, היינו שלבי"ד אין לומר כן, אלא אם כן הוא עושה מעצמו. כלומר שלאדם עצמו בוודאי מותר לעבור על איסור קל כדי להציל חבריו מאיסור חמור ורק שבי"ד אין אומרים לו כן, והכא

בוודאי נוחא לבן לעבור על איסור מוקצה כדי להציל את אביו מאיסור דאורייתא, שהרי הוא מסכן את גופו ונפשו באיסור מחלליה מות יומת, והבן יזכה אותו בכל שומר שבת מחללו. [ויעוין מה שכתב בזה הריטב"א בקידושין דף סט ע"א].

הצעת את השאלה לפני גיסי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ושאלתי אותו מה היה אילו הבן לא היה יכול להוציא את הסגריה מפי אביו רק על ידי מכה בפניו, והיה שובר לו שיניו, וגם היה יורד דם מאפו, שבזה מתחייב משום מכה אביו, האם מותר לו לעשות כן, והשיב גיסי שליט"א בוודאי שמותר, שהרי זה הצלה ולא הכאה.

אמרתי לו אולי אפשר להביא ראייה לדבריו, שאסור לחסום שור בדישו, ואמרה הגמרא בבבא מציעא (דף ז ע"א) שאם האוכל קשה לה, ומשלשלת כתוצאה מכך, אין בכך איסור, גם כאן אין זה הכאה, אלא זה לטובתו להצילו ממיתה, והרי זה כרופא שבא להציל את אביו, שמותר לו לטפל באביו אם אין אחר.

השיב גיסי, הראיה היא נכונה, אבל אין צריך ראיות, זה פשוט שיכול להכותו, ונראה בכוונתו, שאת הראיה אולי אפשר להפריך, אבל כאן הדין פשוט ואין צריך ראיות.

וכעין זה כתב האור החיים הק' בספרו ראשון לציון (סימן רמ ס"א) וזת"ד: ולעולם אם אביו רשע פשיטא דלא בלבד שלא יעשה דבריו לעבור על דברי תורה, אלא דצריך למונעו ולבזותו עד דמימנע, ואדרבא זהו כבודו, וכעין זה אשכחן בחזקיהו דגירר עצמות אביו כו', והוסיף שגם להכותו מותר, ומה שאמרו בגמרא (סנהדרין דף פה ע"ב) אין הבן נעשה שליח לאביו להלקותו, היינו כעונש על העבירה שכבר עבר, והמלקות הוא תיקון וכפרה לאב לא יעשה הבן שליח לזה, אבל למונעו מלעבור ודאי יישר חיליה.

